

БЕЗБЈЕДНОСТ  
ПОЛИЦИЈА  
ГРАЂАНИ

**Бања Лука**  
**Година XV**  
**Број 1/19**

*Министарство унутрашњих послова  
Републике Српске*

## УРЕДНИШТВО

**Издавач:** Министарство унутрашњих послова Републике Српске

**За издавача:** министар унутрашњих послова

**Главни и одговорни уредник:** др Миле Шикман

**Редакциони одбор:** др Бранка Савић, члан  
др Душко Вејновић, члан  
др Предраг Ђеранић, члан  
др Стево Иветић, члан  
др Горан Амићић, члан  
др Желимир Шкрбић, члан  
PhD Marek Fałdowski, члан  
др Оливер Бачановић, члан  
др Саша Мијалковић, члан  
др Божидар Оташевић, члан  
др Зоран Ђурђевић, члан  
др Михајло Манић, члан

**Секретаријат:** Адријана Митрић  
Јелена Шкрбић

**Технички уредник:** Стефан Бобрек

**Лектор:** Јелена Шкрбић

**Адреса уредништва:** Булевар Живојина Мишића 10А  
Бања Лука  
Телефон: 051/333-666  
Телефакс: 051/333-699  
имејл: casopis.bpg@education.muprs.org; casopisvsup@gmail.com

**Тираж:** 300 примјерака

**Штампа:** ППГП „Комесграфика“, Бања Лука

**ISSN: 1840-0698**

**удк: 351.74**

Рјешењем Министарства просвјете и културе Републике Српске број:  
6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године часопис „Безбједност–Полиција–Грађани“  
Бања Лука, уписан је у Регистар јавних гласила под редним бројем 487.

Извјештајем Комисије за категоризацију научних часописа Министарства науке  
и технологије Републике Српске од 11.06.2013. године, часопис „Безбједност–  
Полиција–Грађани“ налази се у другој категорији научних часописа у Републици  
Српској.

## САДРЖАЈ

### НАУЧНИ РАДОВИ

#### ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЈЕДНОСТ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

*Доц. др Предраг Ђеранић*

*Милица Сикимић, ма*

3

#### МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИ ОСНОВ АНГАЖОВАЊА ПРИВАТНИХ ВОЈНИХ И БЕЗБЕДНОСНИХ КОМПАНИЈА У ОПЕРАЦИЈАМА ИЗГРАДЊЕ МИРА – РЕФЛЕКСИЈЕ И ПЕРСПЕКТИВА

*Доц. др Дејан Лабовић*

*Доц. др Жарко Браковић*

17

#### ПРАЊЕ НОВЦА КАО ПОЈАВНИ ОБЛИК ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

*Доц. др Гордана Мрдак*

*Доц. др Станимир Ђукић*

41

#### ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ КАО ПОДРШКА БОРБИ ПРОТИВ КОРУПЦИЈЕ У РЕГИОНУ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

*Доц. др Мања Ђурић Џакић*

63

#### ТЕРОРИЗАМ И ЛОКАЛНИ КОНФЛИКТИ ХХИ ВИЈЕКА: УЛОГА РЕГИОНАЛНИХ И МЕЂУНАРОДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА КАО СТАБИЛИЗАТОРА БЕЗБЈЕДНОСТИ У СВИЈЕТУ У УСЛОВИМА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА

*Проф. др Александар Гридчин*

85

### СТРУЧНИ РАДОВИ

#### ДРУШТВЕНИ КОНФЛИКТИ – ПРЕВЕНЦИЈА И РЈЕШАВАЊЕ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ДРУШТВА У ТРАНЗИЦИЈИ

*Др Дражан Еркић*

*Доц. др Мирослав Баљак*

99

#### ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ КАО ЧИНИЛАЦ БЕЗБЈЕДНОСТИ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

*Доц. др Дражен Божовић*

*Доц. др Жељко Спалевић*

*МSc Љубиша Конатар*

111

<b>СТАНДАРД АПСОЛУТНЕ НУЖНОСТИ ПРИЛИКОМ УПОТРЕБЕ ВАТРЕНОГ ОРУЖЈА КАО СРЕДСТВА СИЛЕ</b> <i>Мср Александар Миладиновић</i>	<b>129</b>
<b>ПРИМЈЕНА НАСИЉА У ДЈЕЛОВАЊУ КРИМИНАЛНИХ СТРУКТУРА</b> <i>Синиша Грумић, МА</i>	<b>145</b>
<b>БЕЗБЈЕДНОСНЕ ПРИЈЕТЊЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ПРОУЗРОКОВАНЕ ВАХАБИЈСКОМ ИДЕОЛОГИЈОМ</b> <i>Обрад Вуковић, МА</i>	<b>165</b>

#### **ПРИКАЗ**

<b>ПРИКАЗ КЊИГЕ „ПОЛИЦИЈСКА ОВЛАШЋЕЊА“ АУТОРА АЛЕКСАНДРА МИЛАДИНОВИЋА, У ИЗДАЊУ УПРАВЕ ЗА ПОЛИЦИЈСКУ ОБУКУ</b> <i>Доц. др Стево Иветић</i>	<b>179</b>
<b>ПРИКАЗ „КАТАЛОГА НАСТАВНИХ ПЛАНОВА И ПРОГРАМА СТРУЧНОГ ОСПОСОБЉАВАЊА И УСАВРШАВАЊА ПРИПАДНИКА МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ“</b> <i>Ана Панић</i>	<b>183</b>

## **Поштовани читаоци,**

Пред Вама је број 1/2019 часописа „Безбједност – полиција – грађани“, а садржи десет радова који обрађују актуелне теме из области криминалистике, криминологије, права и безбједности. Објављени су радови који задовољавају постављене критеријуме науке и струке, али и техничког уређења и стандардизованог стила писања и цитирања, тј. правила АПА стандарда. Узимајући у обзир карактер радова, у овом броју објављујемо пет прегледних радова, пет стручних радова, као и два приказа.

Први чланак аутора доц. др Предрага Ђеранића и Милице Сикимић под називом „Енергетска безбједност Босне и Херцеговине“ представља увид у врло значајну тематику у студијама безбједности те приказује стање и институционалне капацитете енергетске безбједности у Босни и Херцеговини.

Рад „Међународно-правни основ ангажовања приватних војних и безбедносних компанија у операцијама изградње мира – рефлексије и перспектива“ аутора доц. др Дејана Лабовића и доц. др Жарка Браковића говори како ангажовање приватних војних и безбједносних компанија у супротстављању различитим изазовима безбједности представља нов контекст приватизације послова безбједности, карактеристичан за пружање приватних безбједносних услуга и уступања јавних послова на комерцијално-уговорној основи.

Доц. др Гордана Мрдак и доц. др Станимир Ђукић у свом раду „Прање новца као појавни облик привредног криминалијетета“ говоре о проблему приватног криминалитета, са посебним освртом на прање новца, као једним од актуелних проблема данашњице који све више заокупља јавност и о којем се све више говори и пише у смислу негативне друштвене појаве.

Аутор рада „Европске интеграције као подршка борби против корупције у региону Западног Балкана“ доц. др Мања Ђурић Џакић анализира корупцију као изузетно раширену и опасну појаву у региону Западног Балкана те наглашава да је борба против ње изразито тешка јер прожима све елементе политичког система.

Чланак аутора проф. др Александра Гридчина посвећен је изучавању тероризма као најсложеније и најинтересантније теме данашњице. У раду се истиче улога регионалних и међународних организација као стабилизатора безбједности у свијету у условима глобализације савременог друштва.

У раду „Друштвени конфликти – превенција и рјешавање са посебним освртом на друштва у транзицији“ аутора др Дражана Еркића и доц. др

Мирослава Баљка настоје се, прије свега, сагледати појмовно одређење, узроци и врсте друштвених конфликта, као и њихова превенција и рјешавање са посебним освртом на друштва у транзицији.

У овом броју часописа публиковали смо још један рад који, такође, говори о европским интеграцијама, а аутори су доц. др Дражен Божовић, доц. др Жељко Спалевић и мсц Љубиша Конатар. Циљ њиховог рада под називом „Европске интеграције као чинилац безбједности Западног Балкана“ јесте разматрање унапређења безбједности у актуелном безбједносном амбијенту на Западном Балкану, када су војне пријетње замијенили бројни нови невојни изазови, ризици и пријетње које угрожавају „недовршен мир и стабилност“ у овом региону.

Мастер Александар Миладиновић у раду „Стандарда апсолутне нужности приликом употребе ватреног оружја“ говори о стандардима апсолутне нужности као посебно значајним за полицију, с обзиром на многобројне импликације које може да има у раду полиције.

Рад „Примјена насиља у дјеловању криминалних структура“ аутора мастера Синише Грумића, обрађује тематику насилничког организованог криминалитета, као и форме испољавања насиља, с обзиром на то да насиље које реализује организовани криминалитет изазива висок степен узнемирености грађана и доводи до угрожавања безбједности.

Посљедњи рад у овом броју часописа под називом „Безбједносне пријетње у Босни и Херцеговини проузроковане вехабијском идеологијом“ аутора мастера Обрада Вуковића приказује безбједносне пријетње којима због вахабијског идеолошког обрасца може бити нарушен безбједносни амбијент.

У овом броју часописа публиковали смо и приказ монографије „Полицијска овлашћења“ аутора мастера Александра Миладиновића, који је представио др Стево Иветић као и приказ „Каталога наставних планова и програма“ који је представила Ана Панић.

Овим путем се захваљујемо свим ауторима на чланцима, као и рецензентима који су својим сугестијама допринијели унапређењу радова. Такође, позивамо све заинтересоване да нам шаљу радове за објављивање у нашем часопису.

**У Бањој Луци, мај 2019. године**

**Главни и одговорни уредник  
Доц. др Миле Шикман**

# НАУЧНИ РАДОВИ





Рад за примљен: 15. 3. 2019. године

Рад прихваћен: 8. 5.2019. године

## ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЈЕДНОСТ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

**Доц. др Предраг Ђеранић\***  
**Милица Сикимић, ма\*\***

**Апстракт:** Енергетска безбједност постала је један од важнијих, ако не и најважнији безбједносни сектор. Наиме, тежњу ка енергетској стабилности, сигурним изворима енергије, показују како развијене тако и економски неразвијене земље. Разлика је у томе што земље са снажном економијом настоје дугорочно да се енергетски обезбиједу, те су у том смислу врло активне на међународном плану. При томе не презају од рушења некооперативних влада и отварања ратишта. Рат за нафту настоји се приказати као борба против диктаторских режима, правда се и потребом за демократизацијом односа. Према земљи која је постала мета нафтних компанија примјењује се широка леза операција из домена хибридног ратовања. Сасвим је разумљиво да је у том контексту Блиски исток епицентар конфронтација и сукоба, од талачке кризе у Ирану из 1979. године до најновијег, сиријског ратишта. Изворишта нафте и гаса, и полагање цјевовода за транспорт ових енергената, у врху су геополитичке агенде. Гдје се у наведеном смислу налазе балканске земље попут Босне и Херцеговине? Због свог транзитног положаја могу бити веома атрактивне са аспекта транспорта енергената.

\* Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, имејл: [predrag.ceranic@fbn.unibl.org](mailto:predrag.ceranic@fbn.unibl.org)

У раду су коришћени сегменти докторске дисертације на тему Јавне политике Босне и Херцеговине у области безбједности, коју је кандидат Предраг Ђеранић одбранио 2014. године на Факултету безбедности Универзитета у Београду.

\*\* Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, имејл: [milica.sikimic@fbn.unibl.org](mailto:milica.sikimic@fbn.unibl.org)

Међутим, ништа мањи нису изгледи да то буде разлог трајне нестабилности региона.

**Кључне ријечи:** енергенти, ресурси, енергетска безбједност, енергетска политика, нафтови, компаније, енергетска ефикасност.

## УВОД

Енергија, односно облици енергије који су доступни као комерцијална роба, било да се ради о електричној енергији, топлотној енергији, природном гасу, биогориву, нафти и нафтним дериватима – постали су питање од нарочите важности у безбједносној концепцији многих држава. „Термин који се до пре неколико година готово није помињао изван стручних аналитичких кругова, сада је добио истакнуто мјесто у расправама важних политичара. ‘Енергетска безбедност’, рекао је председник Џорџ В. Буш у марту 2001. године, треба да буде ‘приоритет наше спољне политике’ и кључни елемент домаће политике“ (Вилијамс, 2012: 602). У сваком друштву потреба за енергијом је велика, а што је друштво развијеније та потреба је израженија. „Управо зато, политика у области енергетике спада у ред најважнијих стратешких питања савремених друштава – како појединачних држава, тако и међународне заједнице, савеза и односа на којима почива. Као једно од значајнијих питања у функцији развојних могућности, привредне, економске, војне и технолошке моћи једне земље, питање енергетске политике данас се све више претвара у сложену калкулацију нужности и ограничења“ (Надић & Милашиновић, 2009: 137). Енергетска безбједност се може објаснити и као „непрекидна физичка расположивост енергената по цени која је приступачна, уз поштовање животне средине. Главни циљ је да се повећа енергетска безбедност и она чини темељ оснивања Међународне агенције за енергетику (International Energy Agency – IEA)“ (Димитријевић, 2010: 149).

Глобално загријавање и уопште, климатске промјене, нагнале су развијеније државе да ураде релевантна истраживања свјетских залиха фосилних горива. Истраживања су показала да су према досадашњој динамици експлоатације ресурси ограничени и да ће на Арабијском полуострву налазишта пресушити у наредних 15 година (Димитријевић, 2010). Стога се јавила свијест о потреби за разноликости енергената и улагања у алтернативне изворе енергије, као што су соларна, биоенергија и коришћење снаге вјетра. То је, свакако, један од аспеката енергетске безбједности, онај који се тиче обезбјеђења и сагледавања дугорочности постојећих ресурса. „Енергетска безбедност се може дефинисати као стање у коме једна нација и сви грађани и предузећа

имају приступ довољним количинама енергије по разумној цени, без ризика у снабдевању у блиској будућности“ (Савковић, 2007: 32).

Други аспект енергетске безбједности јесте неометан проток енергената, односно безбједност снабдијевања. Данас опскрба гасом, нафтом, електричном енергијом и угљем подразумијева постојање енергетске мреже – гасовода, нафтовода и морских путева.

## **ЕНЕРГЕНТИ У СВЈЕТЛУ ГЕОПОЛИТИЧКИХ ОДНОСА**

Јасно је да и пројектовани нафтоводи, као што су Јужни ток и његов пандам Набуко, нису искључиво у функцији снабдијевања подручја кроз која су трасирани енергентима, већ су и у функцији геополитичког одмјеравања снага. „Некадашња трка у наоружању, замењена је трком за обезбеђењем потребних количина енергената. Енергетска безбедност је у толикој мери постала изазов за постојеће државе да обезбеђење енергетске стабилности превазилази интерес сваке државе понаособ“ (Лазих, 2009: 5). Америчка доктрина да се не смије дозволити да Европска унија зависи од руских енергената за резултат је имала пројектовање Набука – цјевовода којим треба да потече гас и нафта из базена Каспијског мора, иако се поуздано не зна постоје ли довољне и дугорочне залихе, чије су, ко ће финансирати полагање цијеви и слично. Када је ријеч о Јужном току, у наведеном смислу све је извјесно – иза пројекта стоји руска држава.

Осим економског и политичког, полагање цјевовода има и војни аспект, односно војну димензију, у смислу да земље полажу право на заштиту нафтовода и гасовода у које су инвестирале новац, како они не би постали терористичка или војна мета. Војна димензија у сектору енергетске безбједности први пут је актуелизована 1973. године због нафтног ембарга које су увеле чланице ОПЕЦ-а државама које су подржале Израел у јом-кипурском рату (Ејдус, 2012: 173). Посљедица ембарга је пораст био је велики пораст цијене нафте на свјетском тржишту. Пар година затим, енергетска безбједност долази поново до изражаја и то током 1979. и 1980. године. Наиме, иранска Исламска револуција, која је довела до збацивања с власти шаха кога су подржавале САД, догодила се 1979. године. Талачка криза била је увод у дугорочно нарушене односе САД и Исламске Републике Иран. Америчка администрација је у више наврата покушала извести војну интервенцију – директно и преко свог тадашњег савезника, државе Ирак, али без успјеха. Друга ситуација, из 1980. године односи се на упад совјетских војних снага у Авганистан, када су совјетске трупе биле на 500 километара од Индијског океана и близу поморског пута Хормуз – у оба случаја била је извјесна совјетска

пријетња по безбједност испоруке нафте из Персијског залива у САД. Говорећи о пријетњама по енергетску безбједност САД, амерички предсједник Картер је том приликом рекао: „Нека наша позиција буде апсолутно јасна: покушај било које спољне силе да задобије контролу над регионом Персијског залива сматраће се нападом на виталне интересе Сједињених Америчких Држава, и такав напад ће бити сузбијен свим нужним средствима, укључујући војну силу“ (Carter, 1980; цитирано према Вилијамс, 2012: 607). На наведено начело, које ће остати упамћено као Картерова доктрина, позваће се и амерички предсједник Буш уочи војне интервенције у Персијском заливу, познате као Први персијски рат.

Ограниченост свјетских залиха фосилних горива, првенствено нафте, сектору енергетске безбједности непрекидно даје на значају. „Привредном, политичком и војном моћи располажу они који имају све мање енергије (а енергија им треба за даљу политичку експанзију), док енергетске резерве имају они који би хтјели да ограниче садашњу политичку моћ, и уопште сам процес глобализације. Тако у сржи савременог глобалног политичког сукоба лежи енергија, и то је садржај енергетског парадокса савремене цивилизације“ (Деканић, Колунџић & Карасалиховић, 2004: 16).

Амерички рат против терора многи су протумачили као рат за нафту. Арапска прољећа називају се и америчким прољећима због очите америчке подршке обарању арапских режима, а потом запосједања и обезбјеђења нафтних поља, као што је то био случај у Либији. „Повећано војно присуство на ободима каспијског региона током „рата против тероризма“, омогућило је САД да се укључе у надметање над ресурсима басена и истовремено отворило питање о смерницама америчке спољне политике у том делу света. Администрација бившег предсједника Буша је посебно истакла два кумулативна спољнополитичка циља у централној Азији: први, ограничење кинеског геополитичког успона у региону, и други, ширење сопственог утицаја у руском ‘задњем дворишту’“ (Надић & Милашиновић, 2009: 146). Када се анализирају ратишта на којима су ангажовани припадници вехабијског покрета, увиђа се да је то увијек у зони интереса НАТО пакта, односно западних војних сила, првенствено САД и Велике Британије. На ободу Каспијског мора одавно је присутна британска нафтна компанија Шел. Уједно, Дока Умаров, вођа побуњеника у руској кавкаској републици Дагестану, никада се није нашао на листи тражених терориста које периодично објаве САД. Док се с једне стране боре за фундаменталистичке циљеве – примарни је стварање глобалне исламске државе, уме или калифата, исламски борци се уједно боре за интересе НАТО пакта, односно Запада. Када убијају руске војнике и полицајце, без обзира на то што се у руским униформама у највећем броју случајева налазе такође муслимани, фундаменталисти се у западним медијима приказују као борци за слободу. Изгледе да их

прогласе терористима имају ако се запуте у Ирак или Авганистан и пуцају на америчке војнике. Тако су подјеле и сукоби у исламском свијету осмишљено стављени у функцију борбе за контролу над енергетским ресурсима.

„Извјештаји о томе како амерички и британски теретни авиони превозе оружје ИДИЛ-у, од којих су неке срушиле ирачке снаге (Iraqi news 2015.) шокирали су западну јавност и у западним земљама дочекани су с невјерицом коју је пратило упорно негирање. На блиском истоку, пак, само мањи број грађана не вјерује да Washington игра дуплу игру са својим прокси војскама у Сирији“ (Андерсон, 2016: 141). Предсједник сиријске владе, Башар ел Асад, често је указивао да је квази-држава на Блиском истоку продукт америчко-британског интереса, који се уз изреалску оперативну, а саудијску финансијску подршку, „отјелотворио“ у пошаст која је постала безбједносни проблем не само за арапске већ и европске земље. Тзв. Исламска држава своје краке пружила је до самог Дамаска са изгледима да падом престонице у њене руке потпуно овлада Сиријом.

„Фрапантно је да се циљеви Сједињених Држава на Блиском истоку поклапају са циљевима Исламске државе. Постоје назнаке да је вођству ИДИЛ-а обећано да ће, ако заузму Дамаск, односно поразе снаге Башаре ел Асада, услиједити мировна конференција на којој ће се заговарати међународно признање исламске државе. У том случају, операције које ИДИЛ спроводи наставиће на Балкану и Кавказу, али под плаштом Ал Каиде, која ће поново бити на гласу као водећа терористичка организација“ (Ђеранић, 2018: 60).

Захваљујући интервенцији руских ваздушно-космичких снага дошло је до преокрета на сиријском ратишту. Исламска држава је поражена, а побједу су себи приписивали многи, укључујући и америчког предсједника Трампа. То је појединим актерима попришта на Блиском истоку звучало опоро. Тако је лидер јеменског Ansa Allaha, изјавио да „гдје год постоји америчко уплитање, ту су обавезно Al-Qaida и ISIL. Они раде у америчку корист“ (Андерсон, 2016: 141). Није тешко закључити да је тај интерес нафта и гас, као и полагање цијеви за ове енергенте.

Борба за нафту проистиче из чињенице да је тешко замислити свијет који основне енергетске потребе неће заснивати на експлоатацији нафте. Иако се даје све већи значај алтернативним изворима енергије, стање није ни приближно да се може очекивати безболан прелаз са „тешког муља“ на енергију коју ће производити снага вјетра или сунца. Међутим, више није питање да ли ће изворишта нафте пресушити, већ када и у којим околностима ће се то догодити. „Дан послије“, у овом смислу, америчка администрација одавно има на уму, те се из Ирака годинама сирова нафта транспортује до Тексаса и истаче у пресахле бушотине. Циљ је да глобална сила добије што више времена за трансфер

на алтернативне, односно на обновљиве изворе енергије. „Надзор над енергијом доноси политичку моћ. Свако ко посегне за том моћи, мора се суочити и са политичким посљедицама које та моћ доноси, па и са одговорношћу за негативне импликације надзора над главним токовима нафте и гаса. Према томе, суптилан однос између енергетског утицаја оних који располажу нафтом и гасом и политичке моћи којом располажу, биће главни изазов њихових политичких стратегија“ (Лазивић, 2009: 12).

## ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЈЕДНОСТ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Под енергетским системом обично се подразумева сектор нафте и природног гаса, електроенергетски сектор и сектор угља. „Енергетски систем једне земље представљају природни енергетски ресурси као и производни, преносни, дистрибутивни и технички капацитети са пратећом инфраструктуром“ (Комарчевић, 2018: 10). У радовима на тему енергетске безбједности веома често се користи дефиниција коју је дао Данијел Јергин по којем је „енергетска безбједност доступност одговарајуће количине енергије по приступачним ценама“ (Yergin, 1990; цитирано према Парезановић, 2014: 20). Ова дефиниција доживјела је низ интерпретација. За њену успјелу надоградњу можемо сматрати дефиницију: „Под енергетском безбједношћу на глобалном и националном нивоу подразумева се доступност енергената, и то у довољној количини по прихватљивим ценама, стабилност испорука, као и физичка безбједност гасовода и нафтовода“ (Радоман, 2007: 36-37). У сваком случају, сектор енергетске безбједности постаје све значајнији, а енергетска снабдјевеност сматра се за неопходан услов привредном развоју. „Што је друштво сложеније и продуктивније, већа је потреба за енергијом: без одговарајућег снабдевања основним горивима, сложено друштво не може да одржава високу стопу индустријске производње, обезбеди пристојан животни стандард својим грађанима или се одбрани од конкурентских сила“ (Вилијамс, 2012: 603).

У овом контексту неопходно је навести главне актере, односно субјекте енергетске безбједности. „Држава и њена законодавна, судска и извршна власт, њене специјалне службе, војни фактор, полиција и средства масовног информисања, представљају главне субјекте енергетске безбједности сваке земље“ (Парезановић, 2014: 142). Наравно да се улога законодавне власти очитује на доношењу законодавних аката без којих се не може замислити енергетска стабилност државе. Правни акти треба да штите интересе државе у овој области како би се она регулисала на одговарајући начин и како би се очувао суверенитет земље, нарочито у односима са мултинационалним енергетским корпорацијама.

Судска власт је надлежна за надзор и контролу извршавања законских одредби, а извршна власт преко ресорних министарстава, агенција, компанија и служби треба да обезбиједи одговарајући амбијент за енергетску стабилност и безбједност земље.

Како у контексту глобалног одмјеравања најважнијих геополитичких снага за нафту и гас изгледа позиција малих земаља попут Босне и Херцеговине? Да бисмо дали одговор на то питање потребно је сагледати унутрашње устројство ове, у сваком сегменту компликоване земље, па и у смислу доношења одлука у сфери енергената. Као и у свему другом, обавезе и одговорност подијељене су између органа на нивоу БиХ и ентитетских институција. У сектору енергетске безбједности, на нивоу Босне и Херцеговине одређене ингеренције има Министарство спољне трговине и економских односа БиХ. Наиме, поменуто министарство надлежно је за низ области:

- спољнотрговинску и царинско-тарифну политику БиХ;
- припремање уговора, споразума и других аката из области економских односа и трговине са другим државама;
- припремање билатералних и мултилатералних споразума и других аката везаних за обнову и реконструкцију БиХ итд.<sup>1</sup>

Министарство је надлежно и за обављање послова и задатака из надлежности БиХ који се односе на дефинисање политике, основних принципа, усклађивање дјелатности и планова ентитетских тијела власти и институција на међународном плану у подручјима:

- пољопривреде;
- енергетике;
- заштите околиша, развој и коришћење природних ресурса;
- туризма (Министарство спољне трговине и економских односа Босне и Херцеговине, 2013).

У оквиру Министарства као организациони дио постоји Сектор за природне ресурсе, енергетику и заштиту околине/животне средине, а у оквиру поменутог сектора Одсјек за примарну енергију и политику. Међутим, оно чиме се наведени одсјек бави јесте пренос електричне енергије. Ради се о области која је регулисана сетом закона од којих је можда најважнији Закон о оснивању компаније за пренос електричне енергије у БиХ (Службени гласник БиХ бр. 35/04). Уједно, у оквиру

<sup>1</sup> Министарство спољне трговине надлежно је и за: односе с међународним организацијама и институцијама из области спољне трговине и економских односа; припрему и израду макроекономских односа стратешких докумената из области економских односа; пословно окружење, јединствен економски простор; развој и промоцију предузетништва; контролу промета роба и услуга који имају посебан режим у промету односа у извозу и увозу; заштиту потрошача; конкуренцију; усклађивање међународне економске помоћи БиХ, осим дијела који се односи на помоћ Европске уније; ветеринарство.

Сектора постоји и Одсјек за секундарну енергију и пројекте<sup>2</sup> (МСТЕО БиХ, 2013), који има статус својеврсног „одсјека подршке“ у смислу да припрема и предлаже мјере, законе и подзаконске акте који се односе на сектор енергетике, што значи да учествују у креирању јавне политике БиХ у енергетској безбједности. Међутим Сектор за природне ресурсе, енергетику и заштиту околине/животне средине, када је енергетика у питању има ингеренције искључиво у преносу електричне енергије, док је „газдовање“ свим другим енергентима у надлежности ентитета<sup>3</sup> (Capital.ba 2012, 22. септембар).

---

<sup>2</sup> У Одсјеку за секундарну енергију и пројекте обављају се студијско-аналитички, управни и организациони послови координације, припремања, предлагања и провођења мјера, развојне политике, закона, подзаконских и других прописа, аналитичког праћења и израде стручних анализа, информација и мишљења која се односе на учествовање у планирању развојка сектора енергетике БиХ; координација имплементације међународних уговора и пројеката; у процесу европских интеграција активно учествовање у цијелом циклусу ЕУ пројеката: програмирање, имплементација, мониторинг и оцјењивање; координација активности на обезбјеђењу сигурног снабдијевања енергијом, уз ефикасно кориштење енергије и употребу обновљивих енергетских ресурса према ЕУ директивама; координација дјеловања међународних институција у циљу постизања синергијског ефекта у развоју енергетског сектора према зацртаним циљевима у процесу усклађивања са ЕУ директивама/стандардима; припремање нацрта закона и одговарајућих подзаконских аката енергетског сектора и праћење њихове имплементације; мониторинг активности, везано за рад независне Државне електроенергетске регулаторне комисије, Електропреноса БиХ и Неовисног оператора система ; прикупљање и анализа статистичких података сектора електричне енергије укључујући увоз, извоз и транзит; учествовање у предлагању и праћењу регионалних инвестиција везаних за електричну енергију; учествовање у припремању билатералних и мултилатералних споразума који се односе на заједничко кориштење енергетских ресурса; сарадњу с институцијама БиХ и ентитета надлежним за област енергетике; сарадња БиХ у међународним институцијама и организацијама из области електроенергетике, обновљивих извора и енергетске ефикасности и координација активности; рад на хармонизацији регулативе из области електроенергетике, обновљивих извора и енергетске ефикасности с европским стандардима. [http://www.mvteo.gov.ba/org\\_struktura/sektor\\_prirodni\\_resursi/Odsjek\\_za\\_sekundarnu\\_energiju\\_i\\_projekte/O\\_nama](http://www.mvteo.gov.ba/org_struktura/sektor_prirodni_resursi/Odsjek_za_sekundarnu_energiju_i_projekte/O_nama) 29.10.2013.

<sup>3</sup> Као илустрацију навешћемо изјаву министра у Министарству индустрије, енергетике и рударства у Влади Републике Српске, Жељка Ковачевића, дату након састанка са министром спољне трговине и економских односа у Савјету министара БиХ, Мирком Шаровићем, и министром енергетике, рударства и индустрије Федерације БиХ, Ердалом Трхуљом: „ Имамо стратегију развоја енергетике у Републици Српској до 2030. године, и када је у питању стратегија на нивоу БиХ, она може да буде збир двије стратегије – Републике Српске и Федерације БиХ“, преузето са <http://www.capital.ba> 22.09.2012.



Тако је у Републици Српској усвојен низ закона који регулишу ову област:

- Закон о гасу (Службени гласник Републике Српске број 86/07 и 121/12)
- Закон о цјевоводном транспорту гасовитих и течних угљоводоника и дистрибуцији гасовитих угљоводоника (СГ РС број 52/12)
- Закон о енергетици (СГ РС број 49/09)
- Закон о електричној енергији (СГ РС бројеви: 8/08 -пречишћени текст, 34/09, 92/09 и 01/11)
- Закон о обновљивим изворима енергије и ефикасној когенерацији (СГ РС број 39/13)
- Закон о нафти и дериватима нафте (СГ РС број 36/09 и 102/12)

У оквиру Министарства индустрије, енергетике и рударства Републике Српске дјелује Ресор за енергенте. У оквиру Ресора за енергенте обављају се послови који се односе на:

- предузимање мјера за обезбјеђење услова за функционисање предузећа у области нафтне и гасне привреде;
- учешће у изради нацрта Стратегије развоја енергетике и пређење њене реализације;
- израду нацрта енергетских биланса нафте, нафтних деривата, природног гаса и других енергената;
- праћење утицаја системских мјера текуће и развојне економске политике на положај нафтне и гасне привреде и предлагање мјера за подстицање бржег развоја ових грана;
- предлагање мјера у случају несташица нафте, нафтних деривата и гаса којим је угрожено снабдијевање тржишта;
- координацију развојних пројеката и сарадњу са другим органима и организацијама у припремању и доношењу развојних планова локалних заједница;
- вођење базе података са свим битним параметрима за дјелатности из надлежности ресора;
- израду извјештаја анализа, информација и других материјала у наведеној области, који служе као основа за дефинисање текуће и развојне политике и за праћење њеног остварења;
- израда нацрта законских и других прописа;
- надзор над радом предузећа у којима учествује државни капитал;
- рјешавање у управним и другим стварима;
- обављање и других послова из ове области (Министарство енергетике и рударства Републике Српске, 2013).

Слична ситуација је и у другом ентитету, односно у Федерацији БиХ, која је усвојила Закон о истраживању и експлоатацији нафте и плина у ФБиХ (Службени лист Федерације Бих бр. 77/13), Закон о кориштењу обновљивих извора енергије и ефикасне когенерације (Службени лист Федерације Бих бр. 70/13), Закон о електричној енергији у ФБиХ. Орган управе надлежан за област енергетике је Федерално министарство енергије, рударства и индустрије.

Законом о енергетици Републике Српске уређују се основе енергетске политике Републике Српске, доношење стратегије развоја енергетике, планова, програма и других акта за њено спровођење, основна питања регулисања и обављања енергетских дјелатности, кориштење обновљивих извора енергије и услови за остваривање енергетске ефикасности. (члан 1. Закона) Енергетском политиком Републике Српске утврђују се приоритети и смјернице развоја енергетског сектора ради остваривања дугорочних циљева којима се обезбјеђује:

- сигурно и квалитетно снабдијевање енергијом;
- дугорочни уравнотежен и одржив развој енергетског сектора у складу са кретањем потрошње енергије;
- развој енергетске инфраструктуре и увођење савремених технологија обезбјеђењем стабилних и транспарентних услова за улагања у изградњу, реконструкцију и модернизацију енергетских система и њиховог повезивања са системима из окружења;
- подстицање конкуренције на енергетском тржишту;
- доступност и материјална приступачност различитих видова енергије грађанима Републике Српске уз истовремену постепену либерализацију енергетског тржишта;
- обезбјеђење услова за стимулисање кориштења обновљивих извора енергије и когенерације;
- унапређивање енергетске ефикасности, у обављању енергетских дјелатности, али и у потрошњи енергије;
- унапређивање заштите животне средине и очувања еколошке равнотеже при производњи, преносу и потрошњи енергије и енергената. (члан 4. Закона)

Енергетска политика и планирање развоја енергетике Републике Српске спроводи се Стратегијом развоја енергетике Републике. Стратегијом развоја енергетике дефинишу се: дугорочни циљеви развоја појединих енергетских дјелатности, приоритети развоја, утврђивање енергетских потреба Републике Српске, извори и начин обезбјеђивања потребних количина енергије, укључујући дугорочно планирање структуре енергетских извора, учешће обновљивих извора, задани нивои енергетске ефикасности и уштеде енергије, потребна улагања у енергетику, мјере за подстицање и начин обезбјеђења средстава за

улагања у обновљиве изворе и когенерацију, мјере и механизми за повећање енергетске ефикасности, унапређивање заштите животне средине и спречавање климатских промјена, подстицање конкуренције и постепена либерализација енергетског тржишта, мјере за обезбјеђивање заштите крајњих купаца, механизми и мјере за заштиту угрожених купаца у условима либерализованог тржишта и други елементи од значаја за остваривање циљева енергетске политике. Стратегију развоја енергетике доноси Народна скупштина Републике Српске на приједлог Владе Републике Српске за период од двадесет година. Стратегија развоја енергетике усклађује се са Просторним планом Републике Српске и економско- развојим плановима Републике Српске. (члан 5. Закона)

Регулаторна комисија за енергетику Републике Српске регулише и врши надзор односа на тржишту електричне енергије, гаса и нафте у складу са законским одредбама и надлежностима које су јој прописане у сектору електричне енергије, сектору гаса и сектору нафте. Како ствари изгледају у контексту међународних односа најбоље је илустровао министар Спољне трговине и економских односа Мирко Шаровић боравећи у Руској Федерацији, гдје је учествовао на међународном енергетском форуму „Руска енергетска седмица“. Ради се о највећем енергетском самиту ове врсте у свијету, који је отворио предсједник Руске Федерације Владимир Путин и коме присуствују лидери земаља највећих произвођача нафте, гаса и других енергената (Вијеће министара Босне и Херцеговине, 2019, 25. март).

„Босна и Херцеговина је земља која има значајан потенцијал за унапређење енергетске ефикасности. Потрошња енергије по јединици БДП-а, која је један од најважнијих енергетских показатеља земље, у БиХ је скоро 2,5 пута већа од свјетског просјека“, истакао је министар, наглашавајући неопходност увођења планираних мјера енергетске ефикасности и значај подршке и сарадње, како са земљама чланицама ЕУ тако и са Русијом (Вијеће министара БиХ, 2019). Министар Шаровић позицију земље коју представља покушао је да прикаже избалансираним приступом. Иначе, земљама Балкана велики проблем представљају напори сила Запада и сила Истока да у енергетском смислу овладају балканским полуострвом, чија важна транзицијска позиција кроз вијекове није губила на значају. Стога је у контексту снабдијевања енергентима диверсификација постала најчешће коришћени ријеч. Енергетска зависност ових земаља је изузетно висока, два и по пута већа у односу на ЕУ. О томе свједочи др Зорана З. Михајловић Милановић у свом раду „Енергетска безбедност земаља Југоисточне Европе у светлу руске енергетске политике“ (Михајловић Милановић, 2008). Енергетска зависност ЕУ од увоза руског гаса илуструју сљедећи подаци:

„Познато је да од укупног извоза гаса из Русије 94% иде ка европским земљама. У Европи, руски гас чини 38% европског увоза. Пројекције будућности опомињу и једне и друге, и о будућности се данас мора водити рачуна. Потребне за увозом гаса у ЕУ (у 2030-ој) биће повећане за 5-6 пута, у односу на њену производњу гаса“ (Михајловић Милановић, 2008).

Др Михајловић Милановић објашњава да неке земље Европе имају знатан удео у увозу гаса из Русије, попут Немачке и Италије, па не чуди њихова примарна окренутост билатералним договорима са Русијом, а на уштрб европске јединствености. Последњих година Газпром закључује уговоре са Ени (Италија), Газ де Франце (Француска), Гасуније (Холандија), Басф (Њемачка), Е.Он Рухргас (Њемачка) (Михајловић Милановић, 2008).

Како би се могла оквалификовати позиција балканских земаља, односно земаља Југоисточне Европе<sup>4</sup>? „Географски, локација између енергетских ресурса богатих (Русија, Каспијских регион, Блиски исток) и главних енергетских потрошача Западне и Централне Европе чини регион геополитички атрактивним, а енергетски и економски значајним. Шансу која стоји пред Југоисточном Европом да постане највећи „хуб“ за транзит гаса од Блиског истока, Централне Азије и Каспијског региона до потрошача ЕУ могуће је реализовати само уз добро развијену инфраструктуру“ (Михајловић Милановић, 2008). Вриједи истаћи и да управо због предочене позиције изгледи да ово подручје буде дугорочно политички нестабилно нису ништа мањи.

## ЗАКЉУЧАК

Енергетска безбједност је крајем XX вијека постала доминантан сектор у области безбједности. Потреба за енергетском стабилношћу поставља се као приоритет како развијених тако и земаља са неразвијеном економијом. Због још увијек недовољних количина енергената који се могу обезбиједити обновљивим изворима енергије, земље ЕУ и друге, које јој гравитирају, испољавају тежњу ка континуираном и сигурном снабдијевању нафтом и гасом. Након Фукушимске катастрофе неколико земаља, попут Њемачке, разматрало је планове потпуног гашења својих нуклеарних електрана и то у краткорочном периоду. Тако је гас као енергент додатно добио на значају, јер су опште процјене да ће у наредне двије деценије нафтна изворишта на Блиском истоку пресушити. У раду смо указали на зависност европске економије од руског гаса и потребу да се новим цјевоводима она стабилизује. То, наравно, ствара

---

<sup>4</sup> Што је, истина, израз који се све мање користи у јавном дискурсу јер га је терминолошки потпуно потиснула синтагма „Западни Балкан“

отпор код прекоокеанског савезника, те Сједињене Државе настоје да корићењем широке лезе хибридног ратовања онемогуће полагање цијеви за Јужни (Турски) ток, а доводе у питање и Сјеверни ток 2. Позиција Босне и Херцеговине у контексту наведених односа условљена је њеним (транзитним) географским положајем, што вриједи и за друге балканске земље. Када се има у виду уставно уређење дефинисано Дејтонским споразумом, земља три конститутивна народа састављена од два ентитета, има пуно разлога за опрез. Иако су питања из домена енергетске безбједности регулисана ентитетским законима, на нивоу Босне и Херцеговине одређене ингеренције има Министарство спољне трговине и економских односа БиХ.

### ЛИТЕРАТУРА

1. Андерсон, Т. : *Нечасни рат против Сирије*, „Шахинпашии“, Сарајево, 2016.
2. Вилијамс, П. Д.: *Увод у студије безбедности*, текст аутора Клер Т, М.: *Енергетска безбедност*, Службени гласник –Факултет безбедности, Београд, 2012.
3. Carter, J. (1980): State of the Union Address, 23. January: [www.jjimmycarterlibrary.org](http://www.jjimmycarterlibrary.org)
4. Деканић, И., Колунџић, С., Карасалиховић, Д.: *Стољеће нафте: Веза између нафте, новца и моћи која је промијенила свијет*, друго измијењено и допуњено издање, Наклада Задро, Загреб, 2004.
5. Димитријевић, Д.: *Трендови еколошке безбедности у XXI. веку*, Факултет безбедности, Београд, 2010.
6. Ејдус,Ф.: *Међународна безбедност: теорије, сектори, нивои*, Службени гласник и Београдски центар за безбедносну политику, 2012. Београд, 2018.
7. Комарчевић, М.: Увод у критичну инфраструктуру, Академска мисао,
8. Лазић, С.: *Енергетска безбедност Европске уније као чинилац њених односа са Русијом*, магистраски рад одбрањен на Факултету безбедности Универзитета у Београду ,2009.
9. Михајловић Милановић З.: *Енергетска безбедност земаља Југоисточне Европе у светлу руске енергетске политике*, <https://www.isac-fund.org>, преузето 25. 03. 2019. у 7, 42.
10. Надић, Дарко, Милашиновић, Срђан: *Политичка екологија енергетске безбедности*, Журнал за криминалистику и право број 3/09, Криминалистичко – полицијска академија, Београд, 2009.
11. Парезановић, М.: *Енергетска безбедност*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2014.
12. Радоман, Ј.: *Секуритизација енергије као увод у енергетску безбедносну*

- дилему, Безбедност Западног Балкана*, бр. 4, 2007.
13. Савковић, М.: *Да ли је Србија енергетски безбедна?*, *Безбедност Западног Балкана*, бр. 4, 2007.
  14. Ђеранић, П.: *Јавне политике Босне и Херцеговине у области безбједности*, докторска дисертација одбрањена 2014. године на Факултету безбедности Универзитета у Београду
  15. Ђеранић, П.: *Коме то сметају „мали Руси“*, Филип Вишњић, Београд, 2018.
  16. [http://www.vijeceministara.gov.ba/ministarstva/vanjska\\_trgovina\\_i\\_ekonomski\\_odnosi](http://www.vijeceministara.gov.ba/ministarstva/vanjska_trgovina_i_ekonomski_odnosi)
  17. [http://www.mvteo.gov.ba/org\\_struktura/sektor\\_prirodni\\_resursi/Odsjek\\_za\\_sekundarnu\\_energiju\\_i\\_projekte/](http://www.mvteo.gov.ba/org_struktura/sektor_prirodni_resursi/Odsjek_za_sekundarnu_energiju_i_projekte/)
  18. <http://www.capital.ba>
  19. <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mper/OM/Resori/energenti>
  20. <http://vijeceministara.gov.ba>
  21. <https://www.isac-fund.org>
  22. Службени гласник БиХ бр. 35/04
  23. Службени гласник Републике Српске број 36/09 и 102/12
  24. Службени гласник Републике Српске број 86/07 и 121/12
  25. Службени гласник Републике Српске број 52/12
  26. Службени гласник Републике Српске» број 49/09
  27. Службени гласник Републике Српске бројеви: 8/08 - пречишћени текст, 34/09, 92/09 и 01/11

## ENERGY SECURITY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

**Predrag Ceranic, PhD \***  
**Milica Sikimic, ma\*\***

**Abstract:** Energy security has become one of the more important, if not the most important security sector. Namely, tendency for energy stability, safe energy sources, show both developed and economically undeveloped countries. The main difference is that countries with strong economy tend to provide their energy stability long-term, by being very active on international field. In doing so, they do not ignore the collapse of non-cooperative governments and opening battlefields. The war for oil tends to be presented as a fight against dictatorships and is justified with the need for democratization of relations. Towards the country that has become the target of oil companies, a number of hybrid warfare operations are applied. It is quite understandable that, in this context, the Middle East is an epicenter of confrontation and conflict, from hostage crisis in 1979 to the newest, Syrian battlefield. Oil and gas sources, and the installation of the pipelines for the transport of these energy sources, are at the top of geopolitical agendas. Where are, in this sense, Balkan countries such as Bosnia and Herzegovina? Because of their transit position, they can be very attractive from the aspect of energy product transport. However, there is no less chance that the same will be the reason for persistent instability of the region.

**Keywords:** energy products, resources, energy security, energy policy, oil pipelines, companies, energy efficiency

*\*Faculty of Security Studies, University of Banja Luka, email: predrag.ceranic@fbn.unibl.org.*

*\*\*Faculty of Security Studies, University of Banja Luka, email: milica.sikimic@fbn.unibl.org*





Рад за примљен: 25. 1. 2019. године

Рад прихваћен: 8. 5. 2019. године

## **МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИ ОСНОВ АНГАЖОВАЊА ПРИВАТНИХ ВОЈНИХ И БЕЗБЕДНОСНИХ КОМПАНИЈА У ОПЕРАЦИЈАМА ИЗГРАДЊЕ МИРА – РЕФЛЕКСИЈЕ И ПЕРСПЕКТИВА**

**Доц. др Дејан Лабовић\***  
**Доц. др Жарко Браковић\*\***

**Апстракт:** Ангажовање приватних војних и безбедносних компанија у супростављању различитим изазовима безбедности, представља нов контекст приватизације послова безбедности, карактеристичан за пружање приватних безбедносних услуга и уступање јавних послова, на комерцијално-уговорној основи, како у националним тако и у ваннационалним оквирима.

У таквој ситуацији, с једне стране, данас се на тржишту безбедносних услуга јавља убрзан тренд приватизације послова безбедности, као последица повећане интенције за смањењем државне потрошње и великог броја индивидуалних захтева различитих субјеката на националном и међународном нивоу за додатни ниво личне и имовинске безбедности у свим сферама друштва, и с друге стране, ово системско проширење приватизације послова безбедности, у сфери где је монопол над употребом силе и даље у надлежности државе, налаже снажно нормативно уређење наведених активности, како би се обезбедила одговорност и транспарентност носиоца послова,

\* Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, имејл:  
labovicdejan@gmail.com

\*\* Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, имејл:  
zarko964@hotmail.com

односно ублажили потенцијално штетни аспекти приватизације безбедности.

Рад презентује општи приказ актуелне међународне легислативе функционисања приватних војних и безбедносних компанија у операцијама подршке миру, као регулаторни основ које обезбеђује наменска решења за различите проблеме безбедности у конфликтним и постконфликтним државама. Стога се слободно може рећи да нормативни оквир недржавних актера безбедности представља једно од најинтригантнијих питања данашњице, јер је безбедност, сама по себи, компликована, вишезначна и прожима се кроз све сфере друштвеног живота.

**Кључне речи:** приватизација безбедности, субјекти безбедности, правна регулатива, безбедност, мисија.

## УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Последња деценија XX века наговестила је појаву нових претњи (распршенијих, разноврснијих, мање видљивих и теже предвидљивих) по суверенитет држава и међународни мир и безбедност, оличене кроз: етничке сукобе, тензије, лошег положаја националних мањина, религијски надахнут тероризам, борбе за контролу природних ресурса, масовне илегалне миграције, лакша доступност класичног и наоружања за масовно уништење на црном тржишту и политичка нестабилност „неуспелих“ држава.

Наведене претње препознате су у јавном сектору и стручној јавности као потенцијалне претње новог доба у међународним односима, где је, из перспективе националних влада које су спроводиле оштре мере штедње, оптимално решење пронађено у преношењу појединих јавних послова, из нагледности државе, на приватни сектор безбедности (Paul R. Verkuil, 2007:33).

Истовремено, идеја и динамика приватизације безбедности, односно уступања одређених послова (енг. *outsourcing*)<sup>1</sup> разликује се, у зависности од локалног и регионалног контекста, и у пракси се претворила у трајно ослањање на недржавне актере безбедности (Singer, 2003:57).

---

<sup>1</sup> Уступање јавних послова (енг. *outsourcing*) представља уступање одређене делатности предузећа другом, ради смањења трошкова и бољег пословног резултата. Заснива се на уговору и може – али и не мора – укључити „трансфер“ радне снаге; али зато увек укључује трансфер послова (Дапчевић-Марковић Љ, 2010:86). Нека спроведена истраживања финансијске реализације *outsourcing* показују да исти увек не даје резултат уштеде (честа је појава превазилажења нивоа планираних трошкова и накнадних идентификованих скривених трошкова), услед специфичности мисије, ограничених компетенција и одређених монопола (Singer P, 2008:57).

Дебра Авант под појмом „приватизација безбедности“ подразумева како продају државне индустрије приватном сектору тако и поверавање јавних послова приватном сектору (Avant D, 2005:25). Две су спознаје у том смислу кључне: *прво*, опасно је са становишта безбедности и стабилности прилика у друштву, да приватне војне и безбедносне компаније (ПВК и ПБК) које су ангазоване у различитим операцијама и користе силу, функционишу са ограниченом регулативом, односно правилима (Hess M.K, 2009:47) и *друго*, велике приватне војне и безбедносне компаније најчешће послове договорене са владама уступају малим компанијама (подуговарачима), па имамо двоструко уступање послова, где је мрежа пружалаца услуга изузетно комплексна, са обележјима контраверзних актера у јавности и јаким изгледима за лоше успостављање линије одговорности и транспарентности финансијских трошкова (Robert O’Narrow J, 2004:46).

У теорији преловладава неколико општих разлога настанка и константног раста приватизације послова безбедности у свету:<sup>2</sup>

- *Крај хладног рата* (условио је редефинисање безбедносних стратегија, са трансформацијом безбедносних и оружаних снага);
- *Пораст броја регионалних и унутрашњих конфликта* (као део нове геополитичке слике света);
- *Увећавање броја „слабих“ држава, са неспособним националним институцијама* (последица одсуства подршке „великих“ и неравнопране економске расподеле);
- *Константна тежња „великих“ за контролу подручја богатих стратешким енергентима и*
- *Стална потреба за редефинисањем послова безбедности на националном нивоу* (као последица опште друштвених промена и повећаних интереса финансијске уштеде у друштву).

Као главне одлике савремене приватизације послова безбедности, издвојиле су се њена профитна оријентација и поштовање закона понуде и тражње.

Закључак је да се сталном тенденцијом раста потреба за различитим услугама приватних војних и безбедносних компанија јавља неизоставна потреба посебне нормативне уређености њиховог деловања на националном и нарочито на међународном нивоу, а у циљу њихове транспарентности и одговорности.

---

<sup>2</sup> Transparency International, (2016). “Capacity Gained - Accountability Lost? Establishing a Better Political and Regulatory Framework”, for discussion at the 52nd Munich Security Conference, p.10

## КОНТЕКСТ И АКТЕРИ ПРИВАТИЗАЦИЈЕ ИЗГРАДЊЕ МИРА

Свој простор ангажовања, приватне војне и безбедносне компаније, у пословима какав представљају операције очувања мира (енг. *peacekeeping*), „освајале“ су постепено, у почетку „улазе на мала врата“, задовољавајући логистичке потребе (трансфер војника у подручје операције, обезбеђење инсталација база оружаних снага, све до изградње капацитета у јавној управи, правосуђу, парламенту и сектору безбедности), које су код интегрисаних, мултидимензионалних операција, у постконфликтним подручјима, изразито велике (Robert O’Harrow J, 2004: 72).

За сваку од безбедносних операција у којима се ангажују, приватне војне и безбедносне компаније су везане уговорима у којима је најчешће: а) означен извор и обим финансирања и б) пенали које послодавац може наплатити у случају да услуга не буде пружена (Kateri C, 2010:45). Истовремено, у уговорима којима је регулисан однос компанија и корисника услуга, јавности дуго није омогућен увид из различитих разлога - повећаног обима посла, финансијске уштеде, карактер ангажовања и др. (Hess M.K., 2009:68).

- До момента у ком су се приватне војне и безбедносне компаније<sup>3</sup> јавиле као актери у подручју операција изградње мира, ове мисије су већ постале сложене и мултидимензионалне, што је резултат више фактора (Ken S, 2000: 84):
- операције се договарају и упућују, чак и ако непријатељства нису окончана;
- пристанак страна у сукобу се више не захтева, мада је и даље пожељан;
- држава, чија стабилност сада зависи од операције, највероватније је конфликтом доведена у стање „неуспеле“ државе и слабих институција;
- укупно безбедносно окружење државе, корисника операције, крајње је нестабилно;
- приватне војне и безбедносне компаније се намећу као незаобилазан актер у подручју операције (услед неоптерећености бирократизованим процедурама, брзо распоређују људство и технику, најчешће поред сложених безбедносних контекста, пружају и услуге развојне инфраструктуре, и с друге стране цена

---

<sup>3</sup> У теорији и пракси, један од најчешћих појмова којима алтернативно заједнички означавамо приватне војне и безбедносне компаније, су „приватници“ - енгл. Contractors (OECD, 2007:211). Такође, данас имамо и термин „слободњаци“ (енгл. freelancers), на основу чега се дошло до синтагме „пси рата“, као негативне репутације појединих „приватника“, идентификованих најчешће по кршењу људских права (Sean McFate, 2016:28).

ангажовања „приватника“ је за трећину јефтинија од припадника редовних безбедносних снага);

- у већини случајева ангажовања приватних војних и безбедносних компанија, делује добро познат феномен „рото врата“ – одмах по одласку у пензију, високи војни официри, бивају именовани за топ менаџмент приватних војних и безбедносних компанија, као лица са терена и са највишим степеном безбедносног и корпоративно-војног организовања;
- поједине услуге у домену анализе ризика у области одбране и безбедности, за потребе појединих држава или „приватника“, реализује приватни сектор безбедност (на пример: Компанија „Wikistrat – Crowdsourced consulting“ пружа консултантске аналитичко-безбедносне услуге владама и свим заинтересованим актерима на темељу методе „Kraudsorsing“<sup>4</sup>, сходно чињеници да у сваком моменту располаже са више од 5.000 специјализованих безбедносних аналитичара који су доступни путем Интернета и спремни да учествују и допринесу (било) каквом сложеном безбедносном истраживању)<sup>5</sup> и
- свака мултинационална мировна операција спроведена од стране УН-а од 1990. године је укључивала и ангажовање приватних војних или безбедносних компанија у спровођењу различитих операција (Avant, 2007:74.).

У примени, најчешћи корисници услуга приватних војних и безбедносних компанија у операцијама изградње нира у свету су (Kateri C, 2010:83-85):

- државе „у изградњи“, које недостатак сопствених софицитарних капацитета, реализују ангажујући приватне војне и безбедносне компаније;
- државе, односно њихова министарства одбране или спољних послова за помоћне логистичке потребе (физичког и техничког обезбеђења људства, конвоја и објеката) здружених војних команди у конфликтним и постконфликтним подручјима (у том

---

<sup>4</sup> „Kraudsorsing“ представља експертску алаизу безбедносних случајева аналитичком методом. Шире на: <http://www.wikistrat.com>.

<sup>5</sup> Суштина је у моделу промишљања одређених процеса, или безбедносних изазова на начин који елиминише типичне грешке које проистичу из групног размишљања. Модел Викистрата заправо је „затворен краудсорсинг“, с обзиром на то да овде није реч о појединцима којима је просто дата слобода приступа, већ пажљиво бираним експертима, чији квалитет није само чињеница да се налазе „на лицу места“ или довољно близу, већ и да располажу аналитичким алатом потребним да се информације сместе у прави контекст и покушају извући далекосежни закључци. Видети <http://www.wikistrat.com/>.

- погледу пракса САД и Велике Британије је најразвијенија) и
- под одређеним околностима, услугама приватних војних и безбедносних компанија, могу прибећи и међународне организације, попут УН и НАТО, али и међународно присутне фондације (хуманитарне организације) и др. организације.

## **МЕЂУНАРОДНИ ОСНОВ ПРАВНЕ РЕГУЛАТИВЕ ПРИВАТНИХ ВОЈНИХ И БЕЗБЕДНОСНИХ КОМПАНИЈА**

Основ међународно-правне регулативе деловања приватних војних и безбедносних компанија, представљају међународне конвенције и уговори,<sup>6</sup> настали успостављеном сагласношћу воља са међународним елементом, при чему се као уговорне стране појављују две државе или једна држава и међународна организација (Аврамов, 1970: 36-37). Оне се својим правним инструментама не баве искључиво питањима „приватника“, али су значајне за њихово деловање, јер својом ширином и универзалношћу штите цео корпус људских права и слобода.

За знатан део деловања „приватника“ не везују се контроверзе. Међутим, поједине активности приватних војних и безбедносних актера, као што су ангажовање у оружаним акцијама, службе обезбеђења у војним затворима, прикупљање обавештајних података, акције разоружања, реинтеграције и демобилизације, изазивају низ недоумица. Извор ових противречности су ситуације где „приватници“ могу бити подвргнути националним и међународним стандардима на територијама страних држава, а где ти стандарди нису на снази или се не могу применити, због

---

<sup>6</sup> За функционисање приватних војних и безбедносних компанија посебан значај имају следеће међународне конвенције: Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода, Универзална декларација о људским правима, Међународни пакт о грађанским и политичким правима са Првим његовим допунским протоколом, Међународна конвенција о привредним, друштвеним и културним правима, Европска затворска правила, Конвенција о заштити лица у односу на аутоматску обраду личних података, Декларација Савета Европе о полицији, Конвенција Уједињених Нација против прекограничног организованог криминала, Кодекс понашања лица одговорних за примену закона, Европска конвенција о спречавању мучења и нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања, Акциони програм Уједињених нација за спречавање, борбу против и искорењивање илегалне трговине лаким и малокалибарским наоружањем, и с тим у вези усвојени Регионални правилник о микро разоружању за Југоисточну Европу (RMDS), Декларација о заштити свих лица од подвргавања мучењу и другом свирепом, нечовечном или понижавајућем поступку или казни, Конвенција УН против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих казни или поступака и Скуп принципа за заштиту притворених или затворених лица (Дапчевић-Марковић Љ, 2010:94).

чега примену домаћег и међународног права чине компликованијом и понекад неприменљивом (Reinisch A, 2001:133).

Наиме, у појединим пост-конфликтним државама, где су ангажовани „приватници“, такве државе нису у стању да држе под пуном контролом те приватнике. Тако, неке државе попут земаља Комонвелта и САД, покушале су да „приватницима“ наметну уставна ограничења и да њихове одлуке подвргну судској провери, где су изузетак њихова тешка кривична дела и кривична дела, која подпадају под специфичну правну категорију међународних и регионалних судова, попут Међународног суда правде и Европског суда за људска права (Freeman J, 2000:575).

Међутим, Међународни кривични суд једино поседује међународну надлежност за бројна тешка кривична дела, мада се она примењује само на појединце, а не и на компаније које их запошљавају, где је надлежност тог суда ограничена је само на земље чланице, као и на она кривична дела која су у његовој надлежности.

Када је реч о Европском суду правде, тај орган има само одређене надлежности по проблематици везаној за „приватнике“ у оквиру активности које се односе на регулисање јединственог (унутрашњег) тржишта Европске уније, а тичу се слободе пружања услуга, настајења и слободе кретања и слично. Тако је, Европски суд правде<sup>7</sup> на пољу приватне безбедности донео је неколико пресуда, из којих проистиче да земље чланице Европске уније не могу забранити страним компанијама пружање безбедносних услуга, да чланице ЕУ не могу захтевати да стране компаније имају регистровано седиште пословања у земљи домаћину, нити захтевати претходно одобрење или лиценцу за компанију, а такође не могу ни инсистирати на банковној гаранцији, нити контролисати цене услуга у области приватне безбедности.

Стога, у пракси, као делимична заштита од ових противречности јављају се различита правна решења, као што су: лиценце за корпорације, спровођење релевантних међународних норми, дефинисање кривичних дела којима се санкционишу незаконите активности почињене у иностранству, строжији уговори, постављање обавезујућих стандарда, мониторинг услуга и друго (Kinsey C., 2006:84).

---

<sup>7</sup> Шире: „Draft report on private military and security firms and erosion of the state monopoly on the use of force“, Study No. 531, \European commission for democracy through law - Venice commission, Strasbourg 2009, pp.15.

## ГЛОБАЛНО РЕГУЛИСАЊЕ РАДА ПРИВАТНИХ ВОЈНИХ И БЕЗБЕДНОСНИХ КОМПАНИЈА У ОПЕРАЦИЈАМА ИЗГРАДЊЕ МИРА

Глобални нормативни оквир организације функционисања приватних војних и безбедносних компанија може се посматрати двојачко: на националном и међународном нивоу. Уз легислативу деловања приватних војних и безбедносних компанија на националном и међународном нивоу, један од пратећих модела јесте и „саморегулација“ – путем добровољних међународних „секторских“ споразума самих ПВК и ПБК, односно путем доношења Кодекса којима се успостављају стандарди владања/деловања, са превасходним циљем јачања престижа и репутације ангажованих „приватника“ (Reinisch, 2001:133).

На националном нивоу, развијене земље углавном немају институционалне капацитете (с обзиром на то да захват законодавства једне државе није довољан, како суштински, тако и географски) да прате развој и активности таквих компанија како би потпуно нормативно уредиле ову област. Наиме, законодавство и надзор нису ишли укорак са временом и праксом, па се углавном реаговало када се појави неки проблем (на пример: поверавање осетљивих послова приватним компанијама може носити велике ризике, јер касније оне могу да раде и за противничку страну). У земљама у развоју тешко је очекивати да се ова област може регулисати, јер се те земље првенствено суочавају са проблемом изградње државе и институција (Avant D., 2016:60).

Када је реч о правној регулативи статуса „приватника“ на националном нивоу, треба споменути да она у многим земљама делује у законском вакууму (национална законодавства игноришу постојање „приватника“), док су у другима, услед пораста и диверсификације делатности компанија, неке националне владе биле подстакнуте на доношење законске регулативе (Juan Gomez del P., 2008:144).

Положај приватних војних и безбедносних компанија у иностранству разликује се од државе до државе. Поједине државе делегирале су компанијама разне функције у безбедносном и обавештајном раду – САД, Русија, Канада. Друге користе њихове услуге, уз монопол државних структура над пословима безбедности – Израел, Француска, Кина, док су треће задржале монопол државних институција, али толеришу и постојање приватног сектора – Немачка, Италија, Шпанија. Што се тиче правне регулативе, она се простире од више различитих законских норми – САД, саморегулације – Велика Британија, новог Швајцарског закона о компанијама које се ангажују у иностранству и до озбиљних нормативних рестрикција – Јужна Африка, која настоји да рад ових компанија стави под пуну контролу владе (Ortiz C., 2010:74). У Русији је то Нацрт закона „О државном регулисању стварања и делатности приватних војних



компанија“, по којем ПВК стичу статус и права субјеката војно-техничке сарадње.<sup>8</sup> Стога је, у овом делу рада, дат само општи приказ националне правне регулативе појединих држава, који је од одређеног значаја за деловање „приватника“ ван националних оквира.

Према информацијама Центра за демократску контролу оружаних снага из Женева, пракса САД јесте да извоз безбедносних услуга се третира као извоз добара. Компаније морају да имају лиценцу, и формално су под контролом америчког војног аташеа у ангажованој земљи, али практично исте имају готово пуну слободу у раду (Avant, 2009: 52).

Први нормативни основ у САД који је натерао „приватнике“ на размишљање је *Закон о деликтима почињеним у иностранству*, који датира из 1789. године, и у суштини представља основ за утужење сваке америчке компаније која, обављајући послове у иностранству, поступа на начин супротан законима и Уставу САД (Gary C. H. and Nicholas K. M., 2003:86).

Други нормативни основ је *Закон о контроли извоза оружја* из 1968. године са накнадним амандманима. Одребе закона третирају извоз безбедносних услуга на исти начин као и извоз робе: строго регулишу коме услуге се извозе, али не и начин на који се користе. Закон налаже да америчке компаније које пружају војне услуге страним држављанима у САД-у или иностранству, претходно добију дозволу од америчког Стејт департмента у складу са Међународним правилима о преносу оружја (ITAR).<sup>9</sup>

Основ уступања послова компанијама у САД биле су и одредбе администрације САД, усвајањем Програма цивилне подршке логистици (енг. *Logistics Civil Augmentation Program*) 1985. године. Овим је дефинисан оквир за све помоћне, или пратеће послове – од прања веша до изградње читавих база.<sup>10</sup>

Конгрес САД је 1991. године донео *Закон о војној екстратериторијалној надлежности (Military Extraterritorial Jurisdiction Act)* којим се важење закона САД-а проширује и на цивиле размештене у иностранству (Kidwell, 2005:51), којим се дефинишу услови за ангажовање „приватника“ у логистичкој подршци оружаних снага.<sup>11</sup>

---

<sup>8</sup> Шире: [http://rs.sputniknews.com/serbian.ruvr.ru/2012\\_05\\_04/Privatne-vojne-kompanije/](http://rs.sputniknews.com/serbian.ruvr.ru/2012_05_04/Privatne-vojne-kompanije/).

<sup>9</sup> Детаљније на: <http://www.pmdtc.org/reference.htm>.

<sup>10</sup> Defense Industry Daily, 2010, „US State Department’s 5-Year, \$10.0B WPS Security Contract“, <http://www.defenseindustrydaily.com/US-State-Departments-5-Year-100B-WPS-Security-Contract-06594/>, p. 28.

<sup>11</sup> Defense Industry Daily, 2010, „US State Department’s 5-Year, \$10.0B WPS Security Contract“, <http://www.defenseindustrydaily.com/US-State-Departments-5-Year-100B-WPS-Security-Contract-06594/>, p. 37.

Важна регулатива за ангажовање „приватника“ од стране Владе САД је тзв. „Глобални уговор за заштиту особља из 1999.“ који Бироу за дипломатску заштиту Министарства спољних послова САД служи како би унајмио компаније било где у свету, за широке послове физичке и техничке заштите. Компаније су морале задовољити више предуслова како би се пријавиле за учешће у конкурсу. Пре свега, морале су имати макар две године искуства у спровођењу сличних уговора, у износу не мањем од 15 милиона долара годишње и располагати са не мање од 50 запослених (Уговори које са компанијама закључује Министарство одбране САД су тајни). Иначе, САД својим држављанима бране да обучавају војске других земаља уколико претходно од Министарства спољних послова не прибаве потребну дозволу<sup>12</sup>.

Веома важне су и *Бремерове наредбе* (нарочито наредба бр. 17 од 27. јуна 2004.) којима се гарантује имунитет од закона Ирака свим припадницима мултинационалних снага, као и „приватницима“ и дипломатама, а у вези са одређењем закона који ће се односити на одређење надлежности суда и примењивати на недозвољена дела које почине уговарачи-приватници америчких снага у Ираку.<sup>13</sup> Брамерове наредбе биле су основ да су приватни извођачи први пут 2007. године приказани као део војног буџета, односно подведени под јурисдикцију Војног законика САД.

Споразумом о статусу снага (скр. СОФА од енг. *Status of Forces Agreement*) између Ирака и Сједињених Држава, који је ступио на снагу 1. јануара 2009, снаге САД (укључујући њихову цивилну компоненту) јасно су одвојене од компанија и њихових запослених, а Ираку је поверена ексклузивна надлежност над „приватницима“.<sup>14</sup>

За разумевање праксе МО САД и „приватника“, важан извор јесте и *Приручник за наоружане приватне уговараче безбедности* који је 2010. године издала Здружена команда оружаних снага САД.<sup>15</sup>

Тако је, Министарство одбране САД 2013. године почело да примењује Одлуку по којој са компанијама које нису чланице Међународног Кодекса поступања (The International Code of Conduct for Private Security Providers) неће бити склапани раније поменути „Глобални уговори о заштити“ (уговорни основ за

---

<sup>12</sup> Defense Industry Daily, 2010, „US State Department’s 5-Year, \$10.0B WPS Security Contract“, <http://www.defenseindustrydaily.com/US-State-Departments-5-Year-100B-WPS-SecurityContract-06594/>, p.39

<sup>13</sup> Доступно: <http://www.iraqcoalition.org/regulations/index.html#Regulations.>, p.58.

<sup>14</sup> United States Department of Defense. 2015. „Contractor support of US operations in the USCENTCOM area of responsibility“. [http://www.acq.osd.mil/log/ps/.CENTCOM-reports.html/5A October 2015\\_Final.pdf](http://www.acq.osd.mil/log/ps/.CENTCOM-reports.html/5A%20October%202015_Final.pdf), p. 88.

<sup>15</sup> Шире на: Sie-Cheou Kang Center, University of Denver, “Private Security Monitor: Department of Defense Regulations and Instructions, <http://psm.du.edu/national-regulation/united-states/laws-regulations/defense.html>.

највећи део послова физичког и техничког обезбеђења које америчка влада уступа приватном сектору).<sup>16</sup>

У пракси Велике Британије генерално опредељење је да се домаћа регулатива не намеће компанија у подручју операције, већ да се у духу „Саморегулације“ приступа различитим међународним иницијативама (Edwin L, 2010:96). Тако је, Министарство спољних послова Велике Британије, у односу на ангажоване компаније у Ираку, сагледава да ли компаније примењују добру праксу, предвиђену Документом из Монреа, као и да ли су уговорима склопљеним између 2011-2014. присутне одредбе Кодекса (The International Code of Conduct for Private Security Providers) и то нарочито у погледу обуке, те да је компанијама којима су додељени уговори предочено да ће се од њих очекивати да сваких шест месеци известе јесу ли примениле стандарде предвиђене одредбама Кодекса или не, док је у јавним позивима упућеним 2011–2012. године захтевано од потенцијалних „приватника“ да докажу да су потписници Кодекса<sup>17</sup>.

Такође, у погледу ауторизације (као и у домену закључивања уговора) потребне да би компаније деловале у иностранству (трговачким бродовима) и Министарство саобраћаја Велике Британије развија добру праксу предвиђену одредбама Документа из Монтера и обавезом примене стандарда предвиђеним одредбама Кодекса.<sup>18</sup>

Швајцарски Закон о приватним безбедносним компанијама које се ангажују у иностранству из 2015. године, представља „националну манифестацију међународних напора“ (Rebecca D.W.S. 2015:117). Кључне одредбе овог закона су:

- компаније чије је седиште у Швајцарској не смеју током оружаног конфликта учествовати у офанзивним војним операцијама;
- компаније морају бити чланице Асоцијације-потписнице Кодекса;
- забрањене су све услуге које за резултат могу имати озбиљна кршења људских права (нпр. услуге безбедности везане за

---

<sup>16</sup> У 2009. години МО САД је на уговоре о пружању услуге физичког обезбеђења у Авганистану (додељене Armor grup/G4S), односно Ираку (Kontrol risk) потрошило 51 милион фунти. Према извештају Министарства одбране САД припремљеном још 2011, од 29 компанија са којима је ово Министарство имало закључене уговоре у Ираку и Авганистану, 17 (59%) је приступило Кодексу. Шире на: Defense Industry Daily, 6. октобар 2010, „US State Department’s 5-Year, \$10.0B WPS Security Contract“, <http://www.defenseindustrydaily.com/US-State-Departments-5-Year-100B-WPS-Security-Contract-06594/>. P. 57.

<sup>17</sup> Foreign and Commonwealth Office, 2015, “Freedom of Information Act 2000 – Request Ref: 1069-14”, [https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment\\_data/file/396531/FOI\\_Response\\_Re\\_F\\_1069-14.pdf](https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/396531/FOI_Response_Re_F_1069-14.pdf), стр. 2-3.

<sup>18</sup> Sie-Cheou Kang Center, University of Denver, “Private Security Monitor: National regulations United Kingdom”, <http://psm.du.edu/national-regulation/united-kingdom>.

- притвор и затвор, а извршавају се у земљама које користе мучење лица);
- компаније које желе да пружају услуге безбедности у окружењу морају да се региструју код политичког директората швајцарског Министарства спољних послова (МСП) (МСП), које ће у року од 14 дана донети одлуку да ли је ангажман одобрен или не;
  - информације које ће швајцарско МСП захтевати од компаније укључују: 1. врсте услуга које се пружају; 2. идентитет клијента; (безбедносно) окружење у коме ће се ангажман одвијати; 3. оружје које ће се користити; 4. број запослених; 5. информације о сваком запосленом као резултат претходне провере сваког запосленог; 6. очекивани ризици; и 7. докази о обуци коју су запослени прошли, нарочито у погледу међународног хуманитарног права (МХП);
  - од компанија, очекује се минимум поштовања стандарда у погледу извештавања, редом: 1. о степену испуњености услуге; 2. идентитету запослених (који могу бити замењени у случају да угрозе операцију); и 3. сваком инциденту у коме је коришћена сила;
  - овлашћена федерална лица Швајцарске, под одређеним условима, могу спроводити ненајављене инспекције компанија и пролазити кроз њихову документацију;
  - кршење одредаба овог закона може повући затворску казну у трајању до три године.

Године 1998. Јужна Африка је усвојила *Закон о страниј војној помоћи (FMA)* који регулише извоз безбедносних услуга (Pech K., 1999:68), чије најзначајније одредбе су:

- плаћеничка активност, дефинисана је као „учешће у оружаним борбама за приватну корист“ забрањена је и у Јужној Африци и у иностранству;
- војна помоћ, дефинисана као војне или војне услуге, може се обезбедити само од стране лиценцираних појединаца који добијају посебно одобрење од Владе за сваки уговор.
- надзорно тело задужено за лиценцирање је Национална контрола, тзв. Комитет, којим председава министар из владиног одељења.

Иако је правна регулатива деловања компанија на националном нивоу најделотворнија, она без додатног остваривања хармонизације националних законодавстава на међународном нивоу, губи на делотворности (Avant, 2007: 62).

Што се тиче правне регулативе деловања „приватника“ на међународном нивоу, нема јединствене и хармонизоване легислативе,

с обзиром на то да не постоји консензус међу најјачим државама света да уреде то подручје. Међународне резолуције које постоје везане су за плаћенике, али како су плаћеници и „приватници“ две различите категорије, примена тих резолуција на „приватнике“ као регистроване компаније није спроводљива.

Тренутно нису ни успостављени интернационални стандарди који би се бавили легитимношћу таквога рада, употребе силе, нити било које врсте класификација о могућностима обављања одређених послова. То значи да према садашњим међународним нормама, појединац којег унајми држава да ратује за њу налази у статус најамника, а држава правно одговара услед кршења међународног права. Међутим, када држава додели посао пружања безбедносних услуга у зони сукоба приватној војној или безбедносној компанији, а она унајми појединце да раде за њен рачун, одговорност се тада своди на домен корпоративног пословања. То значи да приватне војне компаније немају статус бораца већ цивила, и самим тим спрече напад на њих, осим у ситуацијама где су они директно учествовали у непријатељствима.<sup>19</sup>

Једини конкретни резултати одређене нормативне уређености „приватника“, на транснационалном нивоу, постигнути су у оквиру неколико регулаторних подухвата, и то: 1. Документ из Монтреа (*Montreux Document* - 2008.), који потписују владе заинтересованих држава, 2. Међународни Кодекс понашања за Провајдере приватних безбедносних услуга (*International Code of Conduct for Private Security Service Providers* - 2010), коме приступају саме ПВК (али то могу учинити и владе, односно организације цивилног друштва), 3. *Смернице за добровољну обуку*, приватних војних и безбедносних компанија – ASIS International, 4. *Минимални услови за деловање приватних војних и безбедносних компанија* - Confederation of European Security Services - CoESS и UNI Еуропа, 5. *Правила поступања Међународне асоцијације за мировне операције* - 2009., донете од стране Асоцијације приватног сектора и недржавних актера, и 6. *Смернице за коришћење услуга безбедности уз могућу употребу оружја* - 2012. донете од стране УН.

Наведени документи представљају покушаје тзв. меке хармонизације међународне регулативе у деловању приватних војних и безбедносних компанија.<sup>20</sup> Такође, већина ових иницијатива не ствара обавезујуће прописе за приватне војне и безбедносне компаније или њихове клијенте, већ покушава да успостави заједничке принципе на којима би

---

<sup>19</sup> „International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries”, Resolution 44/34 of the United Nations General Assembly, 4 December 1989, <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/530>. OpenDocument, 13/11/2014; “Rome Statute of the International Criminal Court”, 17 July 1998, [www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome\\_statute\\_english.pdf](http://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf), p.48.

<sup>20</sup> Доступно на: <http://www.coess.org>.

требало да послују компаније, њихово особље и корисници услуга. Њима су у основи постављена основна правила поступања приватних војних и безбедносних компанија за подручје оружаног конфликта, са ослонцем на међународно хуманитарно право.

### ***Документ из Монтреа***

Документ из Монтреа донет је 2008. године на иницијативу швајцарског Министарства спољних послова у сарадњи са Међународним комитетом Црвеног крста (МКЦК).<sup>21</sup> Документ је промоција и поштовање норми међународних хуманитарних (Женевске конвенције и додатни протоколи) и људских права, од стране држава и приватних и безбедносних компанија. Овај међународни документ дефинише надлежност међународног права над „приватницима“ када су они ангажовани у зони оружаног сукоба, поставља стандарде за функционисање „приватника“ у свим сегментима ангажовања и доказ је да нема тоталног правног вакуума у вези са њиховим активностима.

Одредбе Документа из Монтреа нису правно обавезујуће, већ само упућују и подсећају на бројне споразуме из области међународног хуманитарног права, поштовања и заштите људских права и на међународно обичајно право које треба поштовати. У погледу систематике документ из Монтреа сачињен је из два дела. *Први део* се тиче међународно-правних обавеза које се односе на приватне безбедносне и војне компаније у погледу неколико важних питања, као што су: обавезе држава које ангажују приватне компаније, затим обавезе држава на чијој територији делују ангажоване компаније, обавезе држава у којима су формално-правно регистроване компаније и остале обавезе држава. Смисао овог дела је да сви наведени субјекти, у складу са својим могућностима, осигурају поштовање међународног права, међународног хуманитарног права, женевских конвенција и додатних протокола, међународног права које се односи на људска права и других универзалних вредности. *Други део* документа говори о доброј пракси за ове државе, па се у оквиру њега, између осталог, обрађују следећа питања: делатности које могу обављати приватне безбедносне и војне компаније, затим процедуре за избор и унајмљивање приватних компанија, критеријуми за избор, услови за избор приватних компанија, контрола и надзор и друга питања. Ове добре праксе имају за циљ, између осталог, помагање државама да спроведу своје обавезе према међународном хуманитарном праву и законима о људским правима.

---

<sup>21</sup> Swiss Confederation Federal Department of Foreign Affairs, 2008, „The Montreaux Document: On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict“, [https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc\\_002\\_0996.pdf](https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0996.pdf), p.38.

Документ је значајан са више аспеката: прво, представља признање да је МХП примењиво на савремене оружане конфликте, друго, њиме се обара теза по којој „приватници“ раде у правном вакууму, треће, државе у својој зони ангажовања „приватника“ имају своје обавезе и четврто, Документ има шире импликације за понашање компанија које послују у иностранству.

Циљ Документа је да само оним ПВБК које раде у складу са МХП буде дозвољен приступ у подручје операције. Њиме се гарантује кривична одговорност појединца, тако што се његово поступање везује за јурисдикцију суда земље чији је држављанин. Закључно са децембром 2015, Документу су приступиле 53 државе (укључујући и 3 међународне организације – ЕУ, ОЕБС и НАТО).<sup>22</sup> Међу првим потписницама нашле су се и две државе са најразвијенијом праксом ангажовања „приватника“, САД и Велика Британија<sup>23</sup>.

### **Међународни кодекс поступања (Кодекс)**

*Међународни кодекс понашања (Правило службе) за приватне безбедносне компаније* (International Code of Conduct for Private Security Service Providers – ICoC)<sup>24</sup> донет је 2010. године на иницијативу Владе Швајцарске Конфедерације и уз посредовање женевског Центра (за демократску контролу оружаних снага) и Женевске академије (иницијативе женевског Института за међународне и развојне студије и универзитета у Женеви).<sup>25</sup>

Кодекс уређује правила за употребу силе, прописује забрану мучења, трговину људима и кршења људских права те утврђује посебне обавезе у вези са управљањем „приватницима“. Кодекс су до сада потписале укупно 464 приватне безбедносне компаније из 60 држава.

---

<sup>22</sup> Видети на: <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreignpolicy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-securitycompanies/participating-states.html>, p.7.

<sup>23</sup> Amnesty International, 14. октобар 2008, „Public Statement on the Montreux Document“, <https://www.amnesty.org/en/documents/IOR30/010/2008/en/> стр. 2.

<sup>24</sup> *The International Code of Conduct for Private Security Service Providers (ICoC)*, p. 3

<sup>25</sup> Geneva Academy of IHL and HR, August 2013, „The International Code of Conduct for Private Security Providers“, Academy Briefing No. 4, стр. 7.

Сврха кодекса је успостављање заједничких принципа за приватне безбедносне компаније, као темељи будућих стандарда. Кодекс, уз остало, налаже да употребљена сила од стране „приватника“ мора бити у сагласности са важећим националним законима, Основним принципима Уједињених нација о употреби силе и ватреног оружја од стране службеника одговорних за примену закона,<sup>26</sup> те да буде пропорционална претњи. Компаније које су приступиле Кодексу и њихови запослени се обавезују да ће чувати, превозити и испитивати притворенике само у случају да компанија то посебно уговори са државом и уколико су њени запослени обучени у складу са важећим националним и међународним правом.

Иначе, Кодекс прописује се да сви запослени у приватним и безбедносним компанијама морају бити појединачно обележени идентификацијом током спровођења уговорених обавеза. У поступку избора и провере кадрова, кодекс налаже да се особље може примати само у складу са националним законима, индустријским стандардима, као и принципима предвиђеним Кодексом. У том циљу, овај документ налаже компанијама потписницима приступ запосленог особља свим евиденцијама. Те евиденције се чувају седам година у компанијама, а могу бити уступљене влади, осим када је супротно предвиђено законом. У погледу обуке, Кодекс налаже да сви запослени морају да прођу почетну и стручну обуку, о чему се води евиденција, те да су компаније у обавези да редовно обнављају дозволе за поседовање и коришћење оружја уз одговарајућу обуку за руковање оружјем.

По одредбама Кодекса, компаније потписнице воде своје дневне извештаје о редовним активностима компаније, са обавезом да се копија извештаја доставља клијенту и надлежним органима у складу са законом. Кодекс такође позива и на оснивање посебних механизма за жалбени поступак у случају кршења прихваћених уредби. Ово подразумева процедуре за пријаву непрописног или незаконитог понашања службеника приватне безбедности, јавно доступне детаље и информације о механизмима жалбеног поступка, истрагу и сарадњу у званичним истрагама, дисциплинске мере и заштиту узбуњивача, односно лица која пријаве непрописно или незаконито понашање.

Као потврду вредности Кодекса, можемо узети и чињеницу да се у уговорима које потписују са „приватницима“, поједини клијенти увелико позивају на Кодекс као извор прихваћених стандарда.

---

<sup>26</sup> *United Nations Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials* (1990),, p.18.



На пример, у „Смерницама за коришћење услуга безбедности уз могућу употребу оружја“, које су специјализоване службе УН усвојиле крајем 2012, стоји да ПВК и ПБК која се ангажује мора бити потписница Кодекса<sup>27</sup>

Мана Кодекса је што не садржи санкције које би могле бити изречене компанијама-потписницама, где је основни приговор представника индустрије како се ради о (непотребном) дуплирању посла, будући да је у оквиру организације ASIS Internacional већ усвојен стандард „PSC 1“ коме је приступио велики број ПВКу свету, а који „покрива“ одговорност „приватника“ за поштовање обавеза садржаних у Документу из Монтреа и Кодексу.<sup>28</sup>

### ***Правила и Смернице***

*Америчко друштво за индустријско обезбеђење (American Society for Industrial Security - 1955)*<sup>29</sup> преставаља струковну асоцијацију индустрије приватног обезбеђења САД, основану са циљем да допринесе професионализацији и стандардизацији рада приватних војних и безбедносних компанија у САД. Данас, ова организација ради под називом ASIS International<sup>30</sup> (измена назива извршена 2002. године) и нуди три образовна програма запослених у компанијама: 1. за стицање сертификата професионалне заштите, 2. за стицање сертификата професионалног истражитеља, и 3. за стицање сертификата професионалног физичког обезбеђења. ASIS International сачинило је и *Смернице за добровољну обуку*, које дефинишу конзистентне стандарде рада особља ПВК и ПБК у индустрији приватног обезбеђења САД, а успостављен је такозвани *СРР* програм обуке, са више врста сертификата професионалне заштите компанија (Hess M. K., 2009:106:112).

Такође, за одређени регулаторни оквир „приватника“ у мисијама изградње мира. значајна су и: *Правила поступања Међународне асоцијације за мировне операције* из 2009. године,<sup>31</sup> донете од стране Асоцијације приватног сектора и недржавних актера, којима се дефинише ангажман „приватника“ за Владе, међународне и невладине организације и компаније које послују по закону, као и *Смернице за*

---

<sup>27</sup> UN Department of Safety and Security, 8 November 2012, „Guidelines on the Use of Armed Security Services from Private Security Companies“, наведено према: Geneva Academy, стр. 7.

<sup>28</sup> Видети: <https://www.asisonline.org/Standards-Guidelines/Standards/Pages/PSC-Series-of-Standards.aspx>.

<sup>29</sup> Детаљније: <http://www.asisonline.org/guidelines/guidelines.htm>.

<sup>30</sup> Детаљније: <http://www.asisonline.org/guidelines/guidelines.htm>.

<sup>31</sup> International Stability Operations Association, „History of ISOA“, ISOA Code of Conduct, <http://www.stabilityoperations.org/?page=History>.

*коришћење услуга безбедности уз могућу употребу оружја из 2012. године, коју су специјализоване службе УН усвојиле и у којима стоји да „приватници“ који се ангажују за потребе УН, морају бити потписници Кодекса.*<sup>32</sup>

На нивоу Европске уније делују две струковне организације (Confederation of European Security Services - CoESS и UNI Europa) које промовишу *Минималне услове за деловање приватних безбедносних компанија* на националном и интернационалном нивоу. Тако је CoESS 1996. године својом Декларацијом успоставио следеће универзалне принципе у регулисању пословаља „приватника“, и то: 1) ефикасно нормативно регулисање је кључно за успостављање професионализма у раду и стандардизацију пословања; 2) све компаније у сектору треба да имају дозволу за рад; 3) запослени требају бити проверени, а појединцима са кривичним пресудама требало би забранити стпање на рад у овом сектору и 4) запослени треба да прођу професионални тренинг.<sup>33</sup>

### ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Након разматрања описаних извора међународне регулативе приватних војних и безбедносних компанија, у операцијама подршке миру, евидентно је одсуство јединствене и хармонизоване легислативе на међународном нивоу, где је приметна одређена национална регулатива појединих држава и одређени корак ка креирању тзв. „меке“ регулативе на међународном нивоу.

Са аспекта међународне перспективе, може се закључити да ситуација није задовољавајућа, не постоји козистентан развој, нити је постојећи регулаторни оквир довољан за ефикасно регулисање рада „приватника“, при чему примена одговарајућих стандарда и добре праксе од стране самих „приватника“, представљају основни подстицај за саморегулацију, али и правно необавезан, односно недовољно добар оквир и водич за њихово поступање у различитим мисијама.

Једина директна непосредна форма правне регулативе на међународном нивоу јесте уговор на комерцијалној основи (приватни или поверљиви), који „приватници“ потписују са државом, правним лицима, организацијама или појединцима који их ангажују, с обзиром на то да се скоро увек уговором дефинише опсег, дomet и правила анагажовања „приватника“.

---

<sup>32</sup> UN Department of Safety and Security, 8 November 2012, „Guidelines on the Use of Armed Security Services from Private Security Companies“, наведено према: Geneva Academy, стр. 8.

<sup>33</sup> Шире на: <http://www.coess.org>.

У условима оваквог међународно-правног положаја „приватника“, с једне стране, највећи број њихових активности се реализује у делимично у сивој зони, која са собом носе одређене репрекусије везане за модалитете, легитимитет, транспарентност и одговорност и с друге стране, ствара се празан простор за маневрисање и устројавање рада „приватника“ по сопственом нахођењу, с обзиром на то да нису чланице међународне заједнице нити државе.

Носиоци мандата у постконфликтним срединама имају двојско својство: *прво*, заговарају стабилизацију и демократизацију и *друго*, улазе у аранжмане са приватним сектором а да претходно нису изградили за то потребан оквир, при чему пословни интерес „приватника“ остаје непромењен, односно задржавање положаја у ком се тренутно налазе.

Све у свему, препозната је чињеница да ће у блиској будућности бити неизбежно успостављање већег нормативног оквира деловања приватних војних и безбедносних компанија, који представља логични след досадашњег развоја укупне приватизације безбедности и постојања све већег раста тржишта безбедносних услуга, на коме треба успоставити ред, јер суштински, „приватници“, између осталог, имају и своју константност у пружању одређене врсте безбедности великим пословним корпорацијама које се баве екстракционим индустријама у свету (првенствено нафтом и дијамантима).

## ЛИТЕРАТУРА

1. Avant D., (2005.) *The Market for Force; The Consequences of Privatizing Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Avant D., (2007), *The Market for Force: The Consequences of Privatizing Security*, Cambridge University Press, New York.
3. Avant D., (2009). „Making Peacemakers out of Spoilers: International organizations, private military training and statebuilding after war”. In: Paris Roland and Sisk, Timothy D. (Eds.) *The Dilemmas of Statebuilding: Confronting the Contradictions of Postwar Peace Operations*. London: Routledge.
4. Edwin L., (2010). „The Rise of UK’s Private Security Companies“, <http://www.bbc.com/news/business-11521579>.
5. Gary C.H. and Nicholas K. M., (2003), „Awakening the Monster: the Alien Tort Statute of 1789“, Policy Analyses in International Economics No. 70, Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, sažetak dostupan na <http://bookstore.piie.com/bookstore/367.htm>.
6. Foreign and Commonwealth Office, 2015, “Freedom of Information Act 2000 – Request

7. Ref: 1069-14”, Ref\_1069-14.pdf.
8. Hess M.K., (2009). *Introduction to Private Security* (Fifth edition), Cengage Learning Inc, Stamford CT.
9. „International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries”, Resolution 44/34 of the United Nations General Assembly, 4 December 1989, <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/530.OpenDocument,13/11/2014>;
10. “Rome Statute of the International Criminal Court”, 17 July 1998, [www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aef7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome statute english.pdf](http://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aef7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome%20statute%20english.pdf).
11. Kateri C, (2010). *Private Security Contractors and New Wars: Risk, Laws and Ethics*, London:Routledge.
12. Ken S, (2000). *Private Warriors*, New York: Verso.
13. Kinsey C., (2006). *Corporate soldiers and international security: The rise of private military companies*. New York: Taylor & Francis Group.
14. Литавски Ј, (2012). „Изазови приватног сектора безбедности у новом веку“, Центар за евроатлантске студије – CEAS, Београд.
15. Maogoto N. J. and Sheehy B. (2006). “Contemporary Private Military Firms Under
16. International Law: An Unregulated «Gold Rush»”, *Adelaide Law Review*, Vol. 26, No. 2, Adelaide AU.
17. OECD, (2007). „OECD DAC Handbook on Security Sector Reform: Supporting Security and Justice“, Paris: OECD.
18. Ortiz C., (2010). *Private Armed Forces and Global Security: A Guide to the Issues*, ABC Clio, Santa Barbara (CA).
19. Paul R. V. (2007). *Outsourcing Sovereignty*, Cambridge University Press, Cambridge.
20. Pech K., (1999). „Executive Outcomes – A corporate conquest“. In: Cilliers, Jakkie and Mason, Peggy (Eds.). *Peace, Profit or Plunder?: the Privatisation of Security in War-torn African Societies*. Pretoria (South Africa): Institute for Security Studies.
21. Robert O’Harrow J. (2004). Washington Post, 22. јул 2004, „Panel to Hear of Halliburton Waste“, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A4051-2004Jul21.html>.
22. Rebecca D. W.S., (2015), „Swiss Law on Private Security Companies Contributes to Protection of Human Rights“, <http://human-analytics.net/swiss-law-private-securitycompanies-contributes-protection-human-rights/>.
23. Sean McFate, (2016). „Return of the Mercenaries“, <https://aen.co/essays/what-does-the-return-of-mercenary-armies-mean-for-the-world>.

24. Sie-Cheou Kang Center, University of Denver, "Private Security Monitor: Department of Defense Regulations and Instructions, [http://psm.du.edu/national\\_regulation/](http://psm.du.edu/national_regulation/) [http://psm.du.edu/national regulation/](http://psm.du.edu/national_regulation/).
25. Sie-Cheou Kang Center, University of Denver, "Private Security Monitor: National regulations United Kingdom", [http://psm.du.edu/national regulation/united kingdom](http://psm.du.edu/national_regulation/united_kingdom).
26. Singer W.P. (2003). *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*. Ithaca, NY: Cornell Studies.
27. Swiss Confederation Federal Department of Foreign Affairs, 2008, „The Montreaux Document: On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict“, [https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc 002 0996.pdf](https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0996.pdf).
28. Transparency International, (2016). "Capacity Gained - Accountability Lost? Establishing a Better Political and Regulatory Framework", for discussion at the 52nd Munich Security Conference.
29. *The International Code of Conduct for Private Security Service Providers (ICoC)*.
30. United States Department of Defense. 2015. „Contractor support of US operations in the USCENTCOM area of responsibility“. [http://www.acq.osd.mil/log/ps/.CENTCOM reports.html/5A](http://www.acq.osd.mil/log/ps/.CENTCOM_reports.html/5A) October 2015 Final.pdf.
31. <http://www.wikistrat.com>.
32. [http://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment data/file/396531/FOI Response](http://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/396531/FOI_Response).
33. <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreignpolicy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-securitycompanies/participating-states.html>.
34. [https://www.asisonline.org/Standards-Guidelines/Standards/Pages/PSC-Series-of Standards.aspx](https://www.asisonline.org/Standards-Guidelines/Standards/Pages/PSC-Series-of-Standards.aspx).
35. Amnesty International, 14. oktobar 2008, „Public Statement on the Montreux Document“, <https://www.amnesty.org/en/documents/IOR30/010/2008/en/>.
36. Geneva Academy of IHL and HR, August 2013, „The International Code of Conduct for Private Security Providers“, Academy Briefing No. 4, стр. 7.
37. International Stability Operations Association, „History of ISOA“, ISOA Code of Conduct, [http://www.stabilityoperations.org/?page History](http://www.stabilityoperations.org/?page=History).
38. United Nations Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials (1990).

39. UN Department of Safety and Security, 8 November 2012, „Guidelines on the Use of Armed Security Services from Private Security Companies“, наведено према: Geneva Academy.
40. UN Department of Safety and Security, 8 November 2012, „Guidelines on the Use of Armed Security Services from Private Security Companies“, наведено према: Geneva Academy.
41. UN Document A/CONF.192/15, New York, 20 July 2001.

## **INTERNATIONAL LEGAL BASIS FOR PREPARATION OF PRIVATE WAR AND SAFETY COMPANIES IN PEACE BUILDING OPERATIONS - REFLECTIONS AND PERSPECTIVES**

**Assistant Professor phd. Dejan Labovic\***  
**Assistant Professor phd. Zarko Brakovic\*\***

**Abstract:** Engaging private military and security companies in addressing various security challenges is a new context for the privatization of security jobs, characteristic of providing private security services and the transfer of public affairs, on a commercial and contractual basis, both in national and multinational frameworks. In such a situation, on the one hand, there is an accelerated trend in the privatization of security services today, on the one hand, as a result of increased intentions for reducing state spending and a large number of individual requests from different entities at the national and international level for additional level of personal and property security in On the other hand, this systemic expansion of the privatization of security affairs, in the sphere where the monopoly over the use of force continues to be within the competence of the state, requires a strong normative arrangement of misguided actions to ensure accountability and transparency of the business, or mitigate the potentially harmful aspects in the privatization of security.

The paper presents a general overview of the current international law on the functioning of private military and security companies in peacekeeping operations as a regulatory basis that

\* Faculty of Diplomacy and Security, Belgrade, email: labovicdejan@gmail.com

\*\* Faculty of Diplomacy and Security, Belgrade, e-mail: zarko964@hotmail.com

provides dedicated solutions to various security problems in conflict and post-conflict countries. So it can be freely said that the normative framework of non-state security actors is one of the most intriguing issues of today, because security, in itself, is complicated, multifaceted and permeated through all aspects of social life.

**Key words:** privatization of security, security subjects, legal regulations, security, mission.





Рад за примљен: 4. 3. 2019. године

Рад прихваћен: 8. 5. 2019. године

## ПРАЊЕ НОВЦА КАО ПОЈАВНИ ОБЛИК ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Доц. др Гордана Мрдак\*  
Доц. др Станимир Ђукић\*\*

**Апстракт:** Привредни криминалитет угрожава виталне интересе државе и њених грађана, јер нарушава привредни систем, а сузбијање прања новца је један од основних услова борбе против организованог привредног криминала. У раду се посебан акценат ставља на прање новца као један од појавних облика привредног криминалитета. Прање новца је шири проблем који је везан за сузбијање криминалитета у целини, с обзиром на то да се новац и друга имовинска корист стечена криминалном делатношћу стављају у легалне финансијске токове и тако се ствара привид легалности. Прање новца као појава постоји већ дуже време и може се рећи да је присутна у свим земљама, односно да је дошло до глобализације те појаве. Наиме, глобализација и либерализација финансијског тржишта, пословања и слободе кретања капитала, рада и људи, погодовала је развоју нових и софистициранијих облика прања новца који не познају националне границе, тако да прање новца представља облик транснационалног организованог криминала, због чега је појачан интерес међународне заједнице за сузбијање прања новца, што за последицу има усвајање одређених међународноправних аката.

\*Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, имејл: [gordanamrdak@gmail.com](mailto:gordanamrdak@gmail.com).

\*\*Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, имејл: [stanimirdj@hotmail.com](mailto:stanimirdj@hotmail.com).

**Кључне речи:** привредни криминалитет, прање новца, фазе у прању новца, облици прања новца, транзиција, глобализација, корупција.

## УВОД

Проблем привредног криминалитета је један од актуелних проблема данашњице који све више заокупља јавност и о којем се све више говори и пише као негативној друштвеној појави која се јавља као озбиљна кочница привредног и друштвеног развоја једне земље, а посебно представља тешкоћу за напредак и привредни раст земљама у транзицији, као што је Србија. Због својих специфичности којима се јасно диференцира од осталих криминалних појава, привредни криминалитет представља предмет интересовања криминологије и кривичног права, како на домаћем тако и на иностраном плану.

Појавни облици криминала у привредно-финансијском пословању непрекидно се прилагођавају и усавршавају у односу на техничко-технолошки напредак и развој економских односа што захтева и стално усавршавање мера које предузимају надлежни органи на превентивном и репресивном плану у супротстављању организованом криминалу.

Земље у транзицији као што је Србија, са недовољно изграђеним институцијама за борбу против организованог криминала представљају привлачан терен за криминалне организације које константно трагају за новим центрима за прање новца. Наиме, у земљама у транзицији, које карактериште процес својинске трансформације, односно претварања друштвене (државне) својине у приватну, неминовно долази до пораста „сиве економије“, пре свега, због недовољно развијене тржишне економије, као и слабости надлежних институција.

Све ово има за последицу појаву легализације новца који потиче од нелегалних извора тзв. „прања новца“, што је отворило могућности и пружа услове за појаву нових облика привредног криминала. Прање новца се појављује као пратећи облик организованог криминала који криминалним организацијама омогућава легализацију средстава стечених криминалном делатношћу.

Имајући у виду да криминалне групе, организације и појединци, бавећи се криминалном делатношћу, остварују огромне количине криминалног профита, основни проблем који стоји пред њима јесте – како несметано користити приходе од криминалне делатности и избећи кривично гоњење. Групе и појединци тада „перу свој прљав новац“, убацујући га у легалне финансијске токове, служећи се притом широким спектром начина прања новца (Бошковић, 2014:67).

Прањем новца, осим што се подрива и дестабилизује слободна тржишна привреда, могу се угрозити демократска и политичка стабилност једне државе. Наиме, прањем новца, уз корупцију која је његова честа попутна појава, ствара се озбиљна претња суверености и ауторитету државне власти, а то штети националној привреди.

Основни услов за успешну борбу против прања новца као веома опасног вида привредног криминалитета јесте, поред добре законске регулативе, одлучност и оспособљеност свих институција, служби и органа једног друштва чија је обавеза да прате финансијске токове и врше надзор над извршавањем прописаних мера везаних за контролу порекла новчаних средстава која се стављају у легалне финансијске токове. У том смислу је и међународна сарадња незаобилазна компонента у прикупљању обавештајних података и она је некада од посебног значаја ако се има у виду изузетна покретљивост финансијских средстава у савременим финансијским токовима (Икановић, 2009:99). Наиме, у стратегији борбе против прања новца веома значајно место припада органима кривичног гоњења и правосуђу једне земље.

Може се заправо рећи да ефикасност супростављања том виду криминала у највећој мери зависи управо од ефикасности у откривању и процесуирању овог дела од стран еоргана правосуђа једне земље. У том погледу се јавља низ доста сложених и деликатних питања, као што је утврђивање извора из кога потиче новац, начина његовог прикривања, потребе утврђивања постојања претходног кривичног дела, однос претходног дела и дела прања новца и др.

## ПОЈАМ ПРАЊА НОВЦА

Новац прибављен незаконитим, организованим криминалним делатностима представља економску полугу моћи криминалних организација која им омогућава укључивање у легалне економске токове и корупцију органа власти.

Феномен „прање“ новца није довољно истражен у финансијској литератури. У финансијској пракси се, иначе, сматра да „прање“ новца представља финансијску операцију помоћу које се одређена средства плаћања шаљу преко бројних депонената, односно бројних рачуна код различитих банака ради потпуног скривања почетног извора средстава (новца, девиза). Циљ сваког прања новца је легализација власништва новчаних средстава стечених на илегалан начин захваљујући криминалним активностима.

Прање новца је појава прикривања незаконитог порекла новца или имовине стечених криминалом. У случајевима када је имовинска корист

стечена извршењем кривичног дела, криминалац или организована криминална група траже начин да користе стечени новац или имовину тако да својим активностима не привлаче пажњу надлежних органа. Стога врше низ трансакција са крајњим циљем да се наведени новац или имовина прикажу као законито стечени. Новац у овом процесу често мења свој облик и пребацује са једног на друго место.

Појам прања новца потиче од енглеског израза „money laundering“, што значи легализација криминалног капитала, односно финансијске трансакције са циљем прикривања стварног порекла новца и других облика капитала на тржишту. Огледа се у криминалним радњама попут фалсификовања финансијске документације и манипулацијама системом међубанкарских трансакција, а последњих година се изражава у утајама пореза, процесима приватизације, илегалној трговини дрогама и оружјем, организованом коцкању, проституцији, рекетирању, лажном проузроковњу стечаја, и сл. (Теофиловић, Јелачић, 2006:14).

Термин „прање новца“ у изворном облику настао је као популарна интерпретација понашања криминалаца након Првог светског рата, за време прохибиције у САД. Суочени са настојањем државе да се стабилизује и ослободи од илегалне производње и продаје алкохола, криминалци су своје зараде од илегалне производње и продаје алкохола приказивали као регуларно стицање у разним перионицама за прање веша и аутомобила<sup>1</sup>.

Термин је првобитно употребљен у новинама (као нека врста пародије за понашање тог света), а потом је овај термин пренет у сферу криминалистичке науке па се у том значењу и данас користи у далеко озбиљније сврхе, али са истом садржином. Прецизније, термин је први пут употребљен у штампи поводом афере Вотергејт 1973. године<sup>2</sup>.

Постоје многе дефиниције прања новца, али су у суштини све мање-више сличне, тако да нема великих неслагања када је у питању само схватање и одређење појма прања новца. Једна од дефиниција коју је

---

<sup>1</sup> Први почеди прања новца повезани су са Ал Капонеом (Al Capone), мафијашким шефом из Чикага који је тридесетих година 20. века обављао посао вредан 100 мил. долара годишње. Ал Капоне је у својем власништву имао на стотине јавних перионица веша у Чикагу и околини. Он је незаконити приход од продаје алкохола, као и приход од проституције и коцке приказивао као приход зарађен од перионица веша, те је пролазио некажњено јер се прање новца није сматрало казним делом. Од тада се користи назив за појам „прање новца

<sup>2</sup> Британски дневник *The Guardian* је 1973. године први употребио израз „прање новца“ који се односио на америчку политичку аферу Вотергејт (Watergate). Радило се о 200.000 долара који су били намењени финансирању предизборне кампање Ричарда Никсона те је дошло до оставке Никсона након што је откривено да је учествовању у прикривању доказа.

усвојила Генерална скупштина Интерпола<sup>3</sup> је да се *под прањем новца подразумева се свака радња или покушај радње којом се сакрива или прикрива нелегално порекло средстава, тако да изгледа да она потичу из легалних извора.*

Као најважније карактеристике ове врсте криминалитета могу се издвојити следеће: (а) располагање „прљавим“ новцем условљено је предикатним кривичним делом или делима, (б) то је процес којим се прикрива порекло, постојање и природа нелегално стечених средстава, (в) процес прања новца обухвата укључивање нелегално стечених средстава трансформацијом, пребацивањем, размењивањем, прикривањем порекла и намене, мешањем са легалним средствима или на други начин у легалне финансијске токове, (г) прањем новца се осим порекла средстава, прикривају и криминалне делатности појединаца и криминалних организација и (д) крајњи циљ прања је несметано коришћење криминалног профита и избегавање казне за учињена кривична дела.

У српском законодавству, појмом „прање новца“ баве се два закона и то: (а) Кривични законик и (б) Закон о спречавању прања новца и финансирању тероризма.

Кривичним закоником Републике Србије дело прања новца дефинисано је на следећи начин: *Ко изврши конверзију или пренос имовине, са знањем да та имовина потиче од кривичног дела, у намери да се прикрије или лажно прикаже незаконито порекло имовине, или прикрије или лажно прикаже чињенице о имовини са знањем да та имовина потиче од кривичног дела, или стекне, држи или користи имовину са знањем, у тренутку пријема, да та имовина потиче од кривичног дела, казниће се.....*

Законом о спречавању прања новца и финансирања тероризма „прање новца“ повезано је са финансирањем тероризма, мада ове две ствари не морају бити и нужно повезане. Под прањем новца (одредба члана 2) у смислу овог Закона сматра се:

1. конверзија или пренос имовине стечене извршењем кривичног дела;
2. прикривање или нетачно приказивање праве природе, порекла, места налажења, кретања, располагања, власништва или права у вези са имовином која је стечена извршењем кривичног дела;
3. стицање, држање или коришћење имовине стечене извршењем кривичног дела.

При томе, под конверзијом се подразумева промена једне новчане валуте за другу, под преносом имовине подразумева се сваки правни посао којим се на другом преноси право својине (на пример, поклон,

---

<sup>3</sup> Дефиницију је усвојила Генерална скупштина Интерпола 1995. године.

продаја и слично), стицање је прибављење својине на стварима или имовинским правима, под држањем се има у виду притежање на стварима које представљају имовину (на пример, чување и друго), а коришћењем се сматрају зајам, изнајмљивање и друго (Ђорђевић, 2011:125).

Могло би се рећи да је „прање новца“ процес који доводи у везу незаконито стицање новца и других облика имовине где се трансформише, односно преводи из незаконите у закониту форму, чему погодују несређени економски системи. Он се скоро увек своди на легализацију имовине која је стечена на нерегуларан начин, према томе процес „прања новца“ се јавља неминовни пратилац превођења некадашњих социјалистичких привреда у тржишне економије. Наиме, нелегално стечен новац се неминовно појављивао у земљама у транзицији, а најчешће је бивао преношен у иностране банке у многим земљама са развијеном тржишном привредом и банкарским системом, штавише, постао је снажна подлога финансијског потенцијала многих банака на Западу. Ове банке су имале интерес да такав новац приме као јефтине депозите и да га поново пласирају у земље из којих тај новац потиче и којима би он, по природи ствари, требао и да припада.

У том смислу, развијена је суптилна метода „прања новца“ познат под називом „холандски сендвич“. Ради се о узајамном кредитирању и давању кредита који се не отплаћују. Ове трансакције се често завршавају оснивањем банака које саме себи дају кредите или оснивањем off-shore компанија које се покривају гаранцијама квалитетних банака, које су наравно у целости покривене (Словић, 2014:125).

Са овом чињеницом се сусреле су скоро све транзиционе привреде на сличан начин, у којима је најчешће са приватизационим процесима долазило до пребацивања „прљавог новца“ са тајних рачуна и његовог укључивања у приватизационе процесе, где се кроз процес купопродаје друштвених предузећа такав новац пласирао, односно долазило је до његовог озакоњења.

Сходно напред наведеном, предмет „прања новца“ представљају нерегуларни облици богатства, које је стечено разним облицима криминалних активности, с обзиром на то да оно што је регуларно стечено нема потребе да се легализује, пошто је оно легално већ по самом свом постојању.

Имаоци нелегално стеченог богатства често спроводе пословне комбинације у вези са његовом легализацијом, тако да се у тај процес, по правилу, укључује велики број субјеката који имају различите улоге. Наиме, „прање новца“ постаје посао који свим учесницима доноси приходе, а у њему могу да учествују учесници из различитих професија, као што су: адвокати, банкари, финансијски стручњаци, државни чиновници, судије и сл., и то свако у својој улози.

Суштина овог посла је да учесници превасходно остваре корист,

односно да наплате вредност своје услуге. Многи од њих само продају информације или дају савете о томе како се изводе трансакције „прања новца“. У сваком случају, у том послу учествују људи који су му вични, па то у великој мери отежава посао надлежним институцијама у откривању овог кривичног дела зато што се финансијске операције у овим пословима врше на врло суптилан начин и да баш због укључивања врхунских стручњака, често добијају форму правно чистог посла.

## ФАЗЕ ПРАЊА НОВЦА

Прање новца представља легализацију финансијских средстава стечених криминалним активностима, односно финансијске трансакције ради прикривања стварног порекла новца и других облика капитала.

Главни мотив највећег броја извршених кривичних дела, попут трговине наркотицима, оружјем, кријумчарење алкохола и дувана, пиратерија, уцене и многих других је профит. Да би појединци и криминалне организације могли да користе стечени профит („прљави“ новац) на регуларан начин, потребно је да он делује као „чист“, што подразумева његово „прање“ (Теофиловић, Јелачић, 2006:17). Наиме, у случају када криминалци поседују противправно стечена средства, они се суочавају са проблемом њиховог несметаног коришћења, а да при томе не оставе никакав траг који би могао да укаже на њихову криминалну делатност и самим тим избегну ризик од евентуалног откривања, заплене и њиховог кажњавања.

Због тога, они приступају делу „прања новца“, користећи различите начине и облике који се могу комбиновати у одређене шеме прања новца, о чему ћемо надаље говорити. Већина шема прања новца се састоји од три уобичајене фазе (Бошковић, 2005:23), с тим што треба имати у виду да је ова подела на фазе ипак теоријског карактера, те да се у пракси оне каткад преклапају или неке од њих пак изостају.

*Прва фаза* је прекидање директне везе између новца и незаконите активности којом је стечени назива се фазом *улагања*. У фази *улагања*, незаконито стечен новац се уводи у легалне финансијске токове. Много је начина на који се то може остварити. Један од начина је да се готовина прибављена криминалним пословима уплаћује на банковне рачуне, најчешће под изговором неке регуларне делатности где се плаћање углавном врши у готовом новцу, као што су, на пример, ресторани, комисиони, бутици итд. Уколико се готовина помеша са приходима законитог пословања, у том случају се смањује могућност брзог откривања „прљавог“ новца. Друга могућност је оснивање лажне или „фантомске“ фирме која не послује већ служи искључиво за

полагање „прљавог новца“. Фантомске фирме оснивају се са циљем да се опере нелегално стечен новац или да се изврши утаја пореза, а обично функционишу преко мреже легалних предузећа којима издају рачуне за непостојећу робу. Даље, велике суме новца се могу уситнити и полагати на рачуне у износима мањим од законског цензуса или износима који нису сумњиви и нису предмет пријављивања надлежним органима. Новац се може пребацити и у готовини у државне које немају јаке системе за спречавање прања новца и тамо полагати на рачуне код банака и других финансијских институција. У новије време се сусреће и куповина предузећа са озбиљним финансијским проблемима, чији ће рачуни послужити као тзв. „бојлер“ рачуни на којима ће се наћи новац претходно убачен у легалне финансијске системе преко депозита уплаћених на рачуне разних финансијских институција (Теофиловић, Јелачић, 2006:18). Тако настају такозвани „бојлер“ рачуни оваквих фирми, који имају „проточну“ функцију, а када се нелегално стечени новац коначно пласира у легалне финансијске токове – најчешће се користи за куповину некретнина.

Када су у питању изузетно велике количине нелегално стеченог новца, криминалне организације, због непредвидивости и великог ризика при пласману средстава у финансијски систем земаља које имају строге законске прописе при улагању новца у финансијски систем, најчешће се опредељују за кријумчарење нелегално стечених средстава и на тај начин се велике количине новца износе из земаља где су стечене у офшор финансијске центре.<sup>4</sup> У тим центрима обавља се процес њиховог полагања у финансијски систем, а потом се враћа у земље порекла, нпр. у форми страног улагања и сл. (Бошковић, 2005:26).

*Друга фаза* је фаза *раслојавања или фаза прикривања*. Након што је готовина на неки начин ушла у легални финансијски систем, наредни корак у процесу прања новца је раслојавање које се остварује пребацавањем новца са рачуна на рачуне широм света. Новац се трансферује многобројним трансакцијама, од којих многе немају никакав смисао ни економску или пословну логику, а чији је главни циљ да се прикрије веза између новца и криминалне активности од које потиче.

Прикривање праве сврхе ових трансакција се може постићи привидом да се новац трансферише ради плаћања роба или услуга у иностранству. Наиме, да пребацавање новца у иностранство не би било сумњиво, „перачи“ новца често оснивају фирме у иностранству које се појављују у улози добављача. Ове фирме шаљу лажне или увећане фактуре фирми у којој је већ дошло до депоновања „прљавог“ новца, с тим да до размене роба или услуга не долази уопште или се она одвија у неодговарајућем

---

<sup>4</sup> Офшор финансијски центри су земље где се банкарске, корпорацијске и друге финансијске операције воде под строгим режимом поштовања дискреционих права банака, са минималним надзором власти.



броју или квалитету, а једино што се креће је новац, који се привидно у циљу обављања законите делатности шаље у иностранство.

Поред овог, велики је број и других начина да се новац, када се једном нађе на неком рачуну, трансферује ради прикривања његовог порекла. Куповина полиса осигурања, луксузних предмета, аутомобила, јахти, акција у предузећима, инвестиционих фондова, као и других финансијских инструмената, само су неки од тих начина.

Прикривање (озакоњење)<sup>5</sup> представља најзначајнију фазу у процесу прања новца, која подразумева низ финансијских трансакција које због своје учесталости, обима и комплексности личе на легитимне финансијске активности, чији је главни циљ онемогућавање повезивања нелегално стечених средстава са њиховим правим извором. У овој фази новац ушао у безготовински промет и основни циљ је да се раскине веза између новца и његовог незаконитог порекла.

Полагање се обично састоји од преноса новца или трансфера пласираних средстава у финансијски или банкарски систем преко бројних рачуна, а један од начешћих начина којима се врши полагање је телеграфски трансфер новца преко офшор финансијских центара као што су Бахами, Холандски Антили, Кајманска острва и други. Када се та средства једном нађу ван граница земаља порекла и уђу у финансијске системе таквих земаља, постаје отежано њихово проналажење и прање. Током ове фазе обави се огроман број трансакција којима се преноси новац широм света, од којих су многе бесмислене и за њих се не може пронаћи никакво покриће.

„Перачи“ новца се труде да противправна средства физички или електронски пређу две, три или више граница, јер ће сама операција прања новца бити успешнија уколико новац прође кроз више система са различитом законском регулативом. У неким острвским земљама се, наиме, не испитује порекло новца и незаконитим се сматрају само оне радње које су као такве прописане њиховим законодавствима и учињене на њиховој територији. Такве земље се називају пореским рајевима (Брцански, 2001:113).

*Трећа фаза*, фаза *интеграције* је последња фаза у овом процесу и након које се „прљав“ новац јавља као новац који потиче од законом дозвољене делатности. Ова фаза подразумева трансфер пласираних средстава у глобалне финансијске токове ради њиховог мешања са легитимно стеченим средствима и крајњи циљ ове фазе је да се пласирана средства прикажу као приходи остварени легитимним пословањем. Најчешће се интегришу у глобалне финансијске токове посредством финансијских

---

<sup>5</sup> У зависности од аутора можемо се срести са различитим терминима коришћеним за означавање друге фазе прања новца, попут: покривање, прикривање, озакоњење, пресвлачење, смештање, и сл.

инструмената као што су гарантна писма, обвезнице, полисе осигурања, банковне менице, фактуре, гаранције и слично.

Популаран метод интеграције „прљавог“ новца у легалне финансијске токове је куповина некретнина као што су пословне зграде, складишта или станови. Традиционални метод којим се служила мафија био је улагање новца у грађевинску индустрију, али постоје и други начини. Један је оживљавање предузећа која се налазе у тешкоћама инвестирањем новца у њих, који потом предузећа користе као свој капитал и настављају са нормалним пословањем. „Перачи“ новца у таквим предузећима примају дивиденде и директорске плате, што су законити приходи. Када се улаже у некретнине као што су куповине пословног простора или апартмана, перач новца прима законит приход у виду закупа. Једном, када новац дође у ову фазу, јако је тешко, ако не и немогуће открити његово незаконито порекло.

## ОБЛИЦИ И ТЕХНИКЕ ПРАЊА НОВЦА

Сами начини прања новца се константно прилагођавају и усавршавају у односу на техничко-технолошки напредак и развој економских односа на државном и међународном плану. У највећем броју земаља у свету трговина дрогом представља главни извор нелегалног профита, међутим, значајни пораст бележи и криминал који није повезан са трговином дрогом, већ долази од утаје пореза, шверца, финансијских превара, рекетирања, манипулација на финансијском тржишту, и сл. Такође, проневере, трговина на основу привилегованих и инсајдерских информација, мито и шеме компјутеризованих превара такође могу донети велике профите и нелегално стечен новац.

Облици и технике прања новца се разликују у зависности од државе, пре свега, због броја различитих фактора или карактеристика које су јединствене засваку држава, при чему се мисли на економију, сложеност финансијског тржишта, међународну сарадњу, и сл. Облици и технике прања новца се константно мењају јер су „перачи новца“ веома креативни, тако да чим један метод у пракси буде разоткривен, они убрзо проналазе нове начине и технике прања новца (Лукић, 2009:211).

Постоје различити облици и технологије прања новца, као што су: прање новца у банкарском сектору, прање новца путем адвоката, прање новца у сектору рачуноводства, као и прање новца на тржишту капитала, у сектору осигурања, мењачким пословима, у сектору некретнина, итд., с тим да ћемо у раду детаљније образложили облике и технике прања новца који, по нашем мишљењу, спадају у најважније.

(а) Облици и технике прања новца у банкарском систему

Што се тиче начина прања новца у оквиру банкарског пословања, треба истаћи да банкарско пословање представља погодно тле за различите злоупотребе повезане са прањем новца. Криминалне организације улазе у финансијске институције и стичу контролу над политичким и економским токовима путем прљавог новца, а то се најчешће постиже корупцијом. Да би се наведено спречило, потребно је идентификовати посебно осетљиве сегменте банкарског пословања за различите злоупотребе повезане са прањем новца и предузети све што је потребно за спречавање злоупотреба банкарских система у том смислу. Наиме, банке су, како би превазишле економску кризу, почеле да нуде већи бројнових производа и услуга које потенцијално могу да буду искоришћене заубацавање илегално стеченог новца у финансијске токове (Србљановић, и др. 2011:6), те су стога оне нарочито погодне ради прикривања криминалног порекла средстава, и увек су актуелне. Из наведених разлога је неопходно препознати потенцијално осетљиве сегменте банкарског пословања за различите видове злоупотребе који су повезани са „прањем новца“. У том смислу, нарочито се истиче значај високоризичних послова у оквирима кореспондентског, електронског, офшор и приватног банкарства, због чега ћемо анализирати сваки од наведених типова банкарског пословања.

*(а) Коришћење кореспондентних рачуна у сврхе прања новца.* - Кореспондентно банкарство представља пружање банкарских услуга једне банке другој, што подразумева постојање кореспондентног рачуна једне финансијске институције који она држи код друге финансијске институције за свој рачун и у своје име. Односи који настају таквим пословањем стварају ситуацију у којој једна финансијска институција обавља трансакције за клијенте друге банке. У таквој ситуацији кореспондентна банка пружа услуге физичким и правним лицима, ослањајући се на информације које добија од друге банке.

Индикатори прања новца у таквим ситуацијама најчешће се односе на немогућност добијања података о правном лицу за чији се рачун врши трансакција, трансакције по необичним моделима, честе и велике безготовинске трансакције и слично.

*(б) Коришћење електронског трансфера новца у сврхе прања новца.* - Ради се о најчешћем методу преноса капитала широм света, те је стога логично да је овакав начин преноса средстава најпогоднији и најчешћи начин прикривања нелегално стечених средстава. Сам процес електронског трансфера новца почиње захтевом клијента да његова банка пренесе средства на кориснички рачун у другој банци, а све се то одвија преко централног компјутера путем којег полазна банка шаље податке, у виду информација, ко шаље новац, о којој суми се ради, која је банка прималац, ко је корисник и слично. Врши се електронско

усклађивање рачуна између банака и доставља извештај о исплати код полазне банке и уплати код банке примаоца. Ток преноса средстава се усложњава када банке нису у истом систему за електронски трансфер средстава и тада постоје банке посредници. У случајевима када постоји више банака посредника, ствара се већи простор за злоупотребе, јер тада опада могућност идентификације пошиљаоца и примаоца новца (Бошковић, 2005:41).

Како би смањиле изложеност ризику прања новца који настаје коришћењем нових технологија, финансијске институције у све већој мери осигуравају примену технолошких решења за поуздану идентификацију странке као корисника електронског банкарства, веродостојност потписаног електронског документа, поузданост мера против фалсификовања докумената и потписа, користе заштићене системе, чиме осигуравају техничку и криптографску сигурност процеса употребе електронског банкарства, као и остале услуге у складу са позитивним прописима који регулишу наведено подручје пословања.

*(в) Коришћење спроводних и овлашћених рачуна у сврхе прања новца.*  
-Злоупотребе спроводних рачуна у сврхе прања новца су повезане са електронским трансферима новца, где „перачи новца“, користећи различите компаније параване или преко посредника и агената, отварају рачуне у банкама широм света како би обављањем што већег броја финансијских трансакција створили привид пословних и финансијских операција, а све са циљем прикривања стварног пошиљаоца и примаоца средстава. При томе, саме особе које предузимају такве финансијске операције, по завршетку тих операција, мењају финансијске центре и премештају своје активности у нове, отварајући нове рачуне под новим или истим идентитетом. Што се тиче овлашћених рачуна, они су један тип кореспондентних рачуна, тачније то су кореспондентни рачуни банака у другим земљама за које клијенти страних банака имају овлашћење да их користе. Проблеми се стварају у случају да банке не изврше детаљне провере клијената са којима послују, па се самим тим ствара већи простор и да злоупотребљавају те рачуне.

*(г) Злоупотребе приватних банкарских услуга у сврхе прања новца.*  
- Пружање банкарских услуга у оквиру приватних банкарских услуга одвија се између правних и физичких лица чија је нето имовина велика, те је стога, самим стратегијама пословања банака, предвиђен већи степен дискреције и поверљивости у односу на обичне клијенте. Главни проблем који доводи до злоупотреба у оваквим односима настаје услед недовољне провере легалности средстава која ова лица поседују. Овај тип злоупотреба се нарочито везује за тзв. *политички изложене особе*. Они новац који добијају путем мита, злоупотребе функција и слично, пребацују у иностранство ради прања и прикривања, а након тога тај новац користе у различите сврхе, нпр. појављују се као инвеститори и

слично. Спречавање оваквог понашања могуће је појачаним проверама средстава која представљају предмет пословања, односно пружања приватних банкарских услуга.

*(д) Улога offshore финансијских центара у прању новца.* - Основни циљ формирања offshore финансијских центара је да се физичким и правним лицима обезбеде извесне финансијске погодности које се најчешће користе за легализацију или скривање нелегално стечених средстава (Теофиловић, Јелачић, 2006:137). Термин offshore банкарство односи се на земље где се банкарске, корпорацијске и друге финансијске операције воде под минималним надзором власти у строго поштовање права банака. Главни проблеми који се овде јављају односе се на строга правила поштовања банкарских тајни, немогућност идентификације власника рачуна или правних лица, простор за формирање компанија шкољки и некооперативност офшор центара у пружању помоћи приликом вођења истрага које се односе на прање новца.

Од круцијалног значаја за беспрекорно функционисање операција прања новца преко ових центара јесте учествовање експерата из разних области, попут рачуновођа, финансијских консултаната, адвоката и сличних.

*(б) Облици и технике прања новца код адвоката*

Без обзира на чињеницу да у ланцу прања новца нелегално стечена средства у највећој мери заврше у банкарском сектору, инвестиционим фондовима и другим финансијским институцијама, никако није занемарљива улога самосталних професија, и то нарочито у првој фази, тј. фази прикривања. Наиме, прање новца не тражи само финансијске институције, него и адвокате, јавне бележнике, нотаре, ревизоре, књиговође... Ове институције и професије постају подложне корупцији од стране „перача новца“ који желе да се даље инфилтрирају и добију подршку на одређеном тржишту. Наиме, у финансијском сектору се правне, рачуноводствене, ревизорске и друге професије баве пружањем разноврсних услуга својим клијентима, а те услуге имају различиту важност за потенцијалне пераче новца.

Савремене тенденције криминалних организација јесу да ангажују професионалне „пераче новца“, а то су адвокати, ревизори и рачуновође, који осмишљавају низ веома сложених активности како би прикрили незаконито порекло новца. На основу доступних података долази се до сазнања да се од стране организованог криминала врши врбовање најспособнијих и најталентованијих стручњака, нарочито младих чија је највећа амбиција брзо богаћење, а све у циљу сакривања трагова порекла и токова новца, чиме се прање новца много теже доказује.

Иако положена заклетва обавезује адвоката да своје пословање заснива на закону, савести и етици, у пракси се дешава да су и адвокати учесници у одређеним криминалним радњама, пре свега учествовања у

прању новца стеченог од криминалних активности њихвих клијената. Кривичноправна одговорност адвоката не представља посебан и специфичан појаму односу на кривичноправну одговорност других лица. Адвокати, као и сви други грађани, одговарају по општим правилима кривичне одговорности за свако делокоје учине, па тако и за дело прања новца (Спасић, Шаркић, Сибиновић, 2011:159). У српској пракси забележени су случајеви да је и против адвоката, као чланова организоване криминалне групе, покренут кривични поступак због кривичног дела прања новца (нпр. случај против окр. Шарића и др.).

С друге стране, адвокати имају изузетан значај у супротстављању прању новца, с обзиром на то да добро уређен систем мера који регулише делатност адвоката може представљати значајну баријеру прању новца. У том циљу, важне су одредбе Закона о спречавању прања новца и финансирања тероризма којима су прописане радње и мере које обавезно предузимају адвокати у процесу прања новца. Наиме, адвокати су дужни да спроводе радње и мере за спречавање прања новца и финансирање тероризма, па је тако прописано да уколико адвокат приликом вршења послова утврди да у вези са лицем или трансакцијом постоје основи сумње да се ради о прању новца или финансирању тероризма, у том случају има обавезу да о томе обавести надлежну институцију.

#### (в) Облици и технике прања новца у сектору рачуноводства

С обзиром на чињеницу да финансијско-рачуноводствене компаније (књиговодство, пореско саветовање, интерна ревизија, припрема извештаја и друге саветодавне услуге) пружају веома широк дијапазон услуга, оне постају интересантне и за потенцијалне „пераче“ новца, који од ових компанија очекују поуздане финансијске и пореске савете, али и извршење финансијских трансакција, представљање у финансијским институцијама и различите облике заступања (Милошевић, 2012:34). Наиме, за остваривање циљева сваке организације, па и криминалне, неопходна су финансијска средства која се прибављају кроз вршење одређених „делатности“ које се затим евидентирају, улажу и трансферишу, при чему као резултат таквих финансијских активности настају одређени трагови у виду разних форми документације у папиру.

Овакви трагови се могу открити употребом истражних техника које суштински извиру из финансијске администрације и рачуноводства. Примена метода финансијске истраге омогућава откривање незаконито стечених средстава и стварање основе за покретање поступка одузимања незаконито стечених средстава.

У већини истрага кривичних дела имовинског криминала, а нарочито организованог, јесу пословне књиге и евиденције. Већина фирми и појединаца, било да се баве законитом или незаконитом делатношћу, има законску обавезу да воде неку врсту књига и евиденција, које

представљају значајне материјалне трагове и који истражитељима омогућавају прање новчаних трагова.

На криминалне радње у финансијским извештајима указују одређене индиције, које могу бити и последица несавесног рада и незнања, али најчешће настају као исход непоштовања рачуноводствених процедура. Манифестују се у трансакцијама које нису благовремено евидентирани, које су евидентирани у периоду на који се догађајне односи или су евидентирани у погрешним износима и сл. На криминалне радње у финансијским извештајима посебно може да укаже непостојање и недоступност документације, фиктивно фактурисање, увећање цене у фактури, куповина робе без одговарајуће документације, фалсификовање потписа на документима, трансакција са повезаним правним лицима, лажна требовања, фиктивне продаје и испоруке итд. Поред наведених индиција, на злоупотребе могу указивати и одређени изузеци и необичности у документацији, на пример неслагање са главном књигом, мањак на залихама, вишкови и мањкови готовине, повећање износа доспелих потраживања, неодобрене измене у документацији, двострука исплата по истој трансакцији итд. Могући показатељи потенцијалног прања новца могу бити и када одговорно лице не познаје довољно своје пословање или је видно незаинтересовано за то пословање, односно када га не занимају неки пропусти у пословању или када су присутне честе авансне трансакције.

Исто као и адвокати, тако и финансијски стручњаци (књиговође) имају обавезу да пријаве сумњиве трансакције надлежном државном органу, а то је у Србији - Управа за спречавање прања новца.

#### (г) Остале области и сектори „прања новца“

Осим напред наведених области, постоје су и друге области које се могу означити као ризичне за прање новца, као што су: промет некретнинама, луксузним аутомобилима и јахтама, племенитим металима, уметничким сликама, организовање игара на срећу, казина, услуге нотара, јавних бележника, мењачница и сл., које су у пракси идентификоване као области где се обрћу велике суме готовине (тзв. „кеш“), због чега постоји реална опасност да се новац из нелегалних пребацају у легалне токове, односно постоји претња од прања новца.

Промет некретнинама – Тренд пласирања прљавог новца у некретнине се одвија најчешће кроз инвестирање у изградњу стамбено-пословних објеката. Претња од прања новца највише је изражена код физичких лица-инвеститора у изградњу некретнина, које потом продају и тако прикривају незаконито порекло уложеног новца. Посебна опасност од прања новца представља и то што се плаћање грађевинског материјала може вршити у готовини. Финансирање изградње из новчаних средстава непознатог порекла најчешће се правда позајмицама, поклонима и слично. Запажено је и приказивање потцењених вредности

некретнина у купопродајним уговорима и плаћање разлике у готовом новцу. Избегавање плаћања пореза и других дажбина које представљају јавни приход најчешће се врши приказивањем лажног промета преко фантомских предузећа, фалсификовањем документације и убацивањем робе произведене на црно у легалне токове.

Сектор игара на срећу и отварање казина - представљају посебно ризичне области с обзиром на то да се у овим секторима обрће велике суме новца, због чега постоји велики ризик пребацивања новца из нелегалних у легалне токове. Примера ради, вредност тржишта игара на срећу у Србији процењена је на 355 милиона евра. Уколико се надлежни органи распитују о пореклу таквог новца, најчешће се добија одговор да он потиче из добитка од игара на срећу, због чега постоје потешкоће да се таквом новцу уђе у траг. Посебна варијација ове методе је када извршиоци дела прања новца отворе сопствени казино. Казина представљају сектор у коме се и уплате играча и исплате добитака обављају скоро искључиво у готовини. Постоји могућност размене чипова између играча, а отварање казина је посебно атрактивно за особама које су блиске или пак, припадају криминалном миљеу. Такође, непостојање електронског надзора над приређивачима посебних игара на срећу у играчницама, непостојања законских одредби за критеријуме и проверу ризика од прања новца у поступку давања дозволе, као и непостојања прописане законске обавезе за проверу стварног власника правног лица у поступку давања дозволе за приређивање посебних игара на срећу у играчници, чине овај сектор посебно ризичан за „прање новца“.

Полисе осигурања (животног осигурање и осигурања имовине) – такође пружају широк простор за појаву „прање новца“, с обзиром на то да извршиоци најчешће плаћају полисе осигурања новцем који потиче из криминалних активности, а затим траже превремену исплату, тако што на неки начин проузрокују настанак осигураног догађаја и захтевају наплату премије осигурања. Један од софистицираних начина је да је извршилац прања новца само корисник осигурања – винкулирана полиса, пошто би у том случају истрагу о пореклу новца било потребно усмерити против осигураника.

На основу наведеног, неспорно се може закључити да постоје различити облици и технике прања новца које се константно мењају јер су „перачи новца“ веома креативни, због чега је пред надлежним органима и институцијама велики изазов да открију такве појаве и процесуирају извршиоце дела прања новца.

Статистички подаци говоре да се данас у свету опере годишње више од 1.000 милијарди долара, а само 1% прљавог новца се „ухвати“. Такође, ту су и земље у којима се овај уносни посао „прања новца“ вешто прикрива разним верзијама офшор режима, затим земље у којима егзистирају тзв. Паралелни банкарски системи (нпр. Пакистан и Индија),



као и земље у којим влада тзв. кеш економија – привреде у којима се већина трансакција одвија у кешу.

Дакле, сива економија јесте фундаментални креатор прљавог новца. Како стручњаци тврде, постоје два основна разлога због чега се новац држи у офшор зонама. Као прво, не тражи се да плати велики порез, што је предност уколико се обрћу милиони, а друго, не тражи се порекло новца, тако да се не зна чији је новац, што је предност онима који чине проневеру, криминалцима и терористима.

## **СПЕЦИФИЧНОСТ ПРАЊА НОВЦА У ТРАНЗИЦИОНОМ АМБИЈЕНТУ**

Уопштено посматрајући, готово све земље у транзицији налазиле су се у великим тешкоћама, у погледу регуларности стицања капитала који се уноси у те земље. Наиме, имајући у виду да транзиционе процесе у бившим социјалистичким земљама, у које спада и Србија, пре свега, карактерише процес власничке трансформације друштвених (државних) предузећа у приватну својину, то су се све ове земље суочиле са проблемом „сумњивог капитала“, тј. да је сваки капитал који се укључује у привредне токове, а потиче од становништва, био под озбиљном сумњом (Словић, 2014:198).

Ово, превасходно зато што у социјалистичком друштвеном систему није могао да се оствари значајни капитал из уштеда, које потичу из регуларних зарада становништва. Наиме, сам систем је био базиран тако да у условима друштвене својине и радничког самоуправљања готово нико није могао да се обогати од свог рада, тако да је на тај начин практично било онемогућено стицање богатства, које би могло да игра значајнију улогу у даљим економским процесима. Међутим, без обзира на наведено, у стварности се у датом историјском тренутку, у овим земљама, појавио релативно велики капитал, који се нашао у рукама локалног становништва, па је самим тим изазвао велику сумњу у погледу начина његовог настанка. Другим речима, било је практично немогуће да „социјалистички радник“ стекне иметак довољан да са њим уђе у економску транзицију и приватизацију друштвених предузећа.

Суочене са том појавом готово све земље у транзицији, укључујући и Србију су имале дилему: (а) или да прихвате тај „сумњив“ капитал, а који је био неопходан за даљи привредни и економски раст земље, или (б) да процесуирају лица која су капитал стекле на „сумњив“ начин. У том тренутку, ове земље дефицитарне са капиталом, процениле су да је за привреду ових земља далеко важније да се што више капитала (чак и „сумњивог“) укључи у привредне токове, пре свега, како би се активирали већ посустали или потпуно заустављени привредни процеси.

Суштина је била у томе да је толерисање овакве појаве имало своје логичке корене, тако да се ствари нису могле посматрати једнострано, тј. само са становишта криминала („прања новца“), већ је од великог значаја било да се ствари целовито посматрају, тј. и са аспекта друштвене користи од активирања тог „сумњивог“ капитала, пре свега, ради обезбеђивања додатних финансијских средстава која су била неопходна посусталој привреди ових земаља.

Дакле, у земљама у транзицији неминовно је долазило до пораста „сиве економије“, што је имало за последицу појаву легализације новца, који потиче однелегалних извора тзв. прања новца. Са овом чињеницом се сусреле су скоро све транзиционе привреде на сличан начин, у којима је најчешће са приватизационим процесима долазило до пребацивања „прљавог новца“ са тајних рачуна и његовог укључивања у приватизационе процесе, где је кроз процес купопродаје друштвених предузећа долазило до озакоњења „сумњивог“ капитала.

У Србији, али и другим државама бивше Југославије, идентификовани су специфични проблеми који су били само својствени њима. Наиме, због специфичности привредног система тадашње Југославије, посебно у периоду крајем 80-их годинна прошлог века, када су многи правни послови те врсте настали, било је много прилика да се у ове земље унесе незаконито стечен новац, али и да се извуче велики део капитала из ових земаља, који се затим полагао на тајне рачуне у иностраним банкама (чије је седиште било на „егзотичним“ острвима) или оф шор компанијама (Словић, 2014:199).

Србија која је деведесетих година прошлог века прошла кроз санцкије, ратове, несташице робе, шверц, кријумчарења, и сл. и у којој је „сива економија“ била извор егзистенције становништва, морала је, пре или касније, да се сусретне са свим искушењима које доноси нелегално стечен новац.

Такође, један од проблема са којимасуочила Србија (као и већина земаља у транзицији) је што је у већини случајева новац који је имао обележја „прљавог новца“ углавном настао још у времену социјалистичког уређења ових земаља или непосредно након тога, због чега су ова дела била најчешће застарела и због чега већина извршилаца овог дела никада и није била процесуирана.

Имајући у виду напред наведено, у Србији се о сузбијању дела „прања новца“ може говорити тек од времена када су ступили на снагу законски прописи који ближе уређују ову област, као и када су успостављене институције које су надлежне да контролишу ову област.

## ЗАКЉУЧАК

Прање новца не заобилази ниједну земљу, без обзира на њену економску развијеност и финансијску моћ, политичко уређење, као и степен ефикасности државне администрације. Облици ове организоване криминалне делатности нису увек лако уочљиви и препознатљиви, о чему говоре бројни примери из праксе, што свакако знатно отежава како националне тако и међународне напоре у предузимању мера за ефикасно спречавање и сузбијање ове појаве.

Процесом прања новца противправно стечена имовинска корист добија изглед легално стечене имовине, повећава похлепу криминогених структура и проузрокује потребу за још већом моћи, што може допринети укључивању ових структура у политички животи друштвену структуру земље.

Прање новца нарушава финансијске системе широм света, штети угледу међународних финансијских институција, капиталним токовима, реалном сектору привреде, економском расту и развоју, што узрокује и друштвене последице. Наиме, прање новца је, само по себи, изузетно негативна друштвена појава која за свој настанак и развој користи повољне услове у датом друштву и времену, константно се развијајући и попримајући нове форме. Последице прања новца су многобројне и јављају се у различитим облицима и на различите начине, али све заједно имају један заједнички ефекат у односу на државу и међународну заједницу, који се огледа у дестабилизацији и преображају постојеће социјалне структуре стварањем нових друштвених група богаташа.

Процес прања новца има тенденцију да се све више интернационализује и поприма облик транснационалног организованог криминалитета, прилагођавајући се приликама које постоје не само унутар једне земље, већ и на међународном плану. Наиме, процес прања новца представља комплексан, динамичан и озбиљан изазов како за државе, тако и за целокупну међународну заједницу, због чега националне стратегије нису довољне у борби против овог проблема.

Прање новца је постало озбиљан међународни проблем, због чега се као императив јавља потреба да и национална законодавства ускладе своје законске одредбе са међународним конвенцијама која регулишу питања прања новца, а што указује на неопходност да и Србија, као и остале земље у региону, мора да прати савремене тенденције земаља у свету, које се односе на све аспекте спречавања и сузбијања ове негативне појаве.

У Србији поступци спречавања прања новца представљају још увек релативно нову област. Решавање проблема прања новца захтева ангажовање многих институција и појединаца.

Ипак, највећи допринос решавању овог проблема представљало би унапређење свести о овој појави, што подразумева стручно оспособљавање и усавршавање, уз информисање о могућностима сузбијања појаве прањановца и организованог криминала на нашим просторима. Уз обуку и усавршавање које би требало да буде константно и институционализовано, неопходно је да сваки актер који је део ланца у спречавању прања новца и финансирања тероризма буде укључен у овај систем, као и да ефикасно спроведе све дефинисане задатке.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Бошковић, Г. (2005). *Прање новца*, БеоСинг, Београд
2. Бошковић Г, (2014). *Организовани криминал – друго, измењено и допуњено издање*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
3. Брцански, Б. (2001). *Основне карактеристике и последице прања новца на глобалном тржишту*, Економски факултет Универзитета у Новом Саду
4. Ђорђевић, Ђ, (2011). „*Кривично право – посебни део*“, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
5. Закон о спречавању прања новца и финансирању тероризма (Службени гласник РС, бр. 113/2017)
6. Икановић В. (2009), *Прање новца и одузимање имовине стечене криминалним радњама*, Право и правда.
7. Кривични законик („Службени гласник РС”, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016).
8. Лукић, Т., (2009), *Прање новца и финансирање тероризма – на нивоу Европске уније*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, вол. 43, бр. 3.
9. Милошевић, М., (2012). *Обавеза рачуновођа у вези са спречавањем прања новца и финансирањем тероризма*, Рачуноводство, вол. 56, бр. 7–8.
10. Словић Ј (2014), *Финансијска форензика – Истраживање корпоративног криминала*, Висока школа струковних студија за економију и управу, Београд.
11. Србљановић, Р., et al(2011). *Типологије прања новца у Републици Србији*. Мисија ОЕБС у Србији, Министарство финансија, Управа за спречавање прања новца, Београд
12. Спасић, С., Шаркић, Н., Сибиновић, Ђ., (2011). *Правосудне професије*, ЈП Службени гласник, Београд.

13. Теофиловић, М. Јелачић, (2006). *Спречавање, откривање и доказивање кривичних дела корупције и прања новца*, Полицијска академија, Београд.

## MONEY LAUNDERING AS BUSINESS CRIME PHENOMENON

**Gordana Mrdak, PhD\***  
**Stanimir Djukic, PhD\*\***

**Abstract:** Economic crime endangers the vital interests of the state and its citizens, as it destroys the economic system, while money laundering suppression is one of the basic conditions in the fight against organized economic crime.

The paper places a special emphasis on money laundering as a phenomenon of economic crime. Money laundering is a broader problem related to the crime suppression as a whole, as money and other property assets acquired through criminal activities are placed in legal financial flows creating the illusion of legality.

Money laundering phenomenon has existed for a long time, and it can be said that it is present in all countries i.e., it has been globalized. As a matter of fact, the globalization and financial market and business liberalization as well as free movement of capital, labor and people, favored the development of new and more sophisticated money laundering forms that do not recognize national borders. Money laundering has become a form of transnational organized crime which increased the awareness of the international community in order to combat and suppress money laundering resulting in the adoption of certain international legal acts.

**Key words:** economic crime, money laundering, money laundering stages, money laundering forms, transition, globalization, corruption.

\* Faculty of Diplomacy and Security, Belgrade, email: gordanamrdak@gmail.com

\*\* Faculty of Diplomacy and Security, Belgrade, email: stanimirdj@hotmail.com



Рад за примљен: 5. 2. 2019. године  
Рад прихваћен: 8. 5. 2019. године

## ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ КАО ПОДРШКА БОРБИ ПРОТИВ КОРУПЦИЈЕ У РЕГИОНУ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

**Доц. др Мања Ђурић Џакић\***

**Апстракт:** Аутор рада анализира корупцију као изузетно раширену и опасну појаву у региону Западног Балкана. Корупција није само везана за транзициона друштва попут земаља региона већ представља глобални проблем. Међутим, управо је у транзиционим друштвима њена снага најразорнија. Борба против корупције заузима приоритет у условима постављеним од стране Европске уније. Хипотеза овог рада је да корупција разара државе региона у политичком, економском, социјалном и сваком другом смислу.

Критеријуми и услови које поставља Европска унија у циљу сузбијања корупције подијељени су кроз разна преговарачка поглавља у процесу приступања. На тај начин су идентификовани главни проблеми узроковани корупцијом као и начини борбе против њених облика у систему друштва.

У анализи аутор је користио метод анализе и синтезе, индукције и дедукције, социолошки метод те метод компарације. Циљ рада је утврђивање стања и проблема изазваних корупцијом у земљама Западног Балкана, те покушаја Европске уније да да одговор на њено сузбијање.

\* *Факултет политичких наука, Универзитет у Бањој Луци, имејл: manja.djuric@fpn.unibl.org.*

Истраживање показује да је корупција свеприсутна, а борба против ње изразито тешка јер прожима све елементе политичког система.

**Кључне ријечи:** корупција, политички систем, Европска унија, Западни Балкан, претприступни критеријуми, европски стандарди;

## ПОЈАМ КОРУПЦИЈЕ

Корупција је према Виту Танџију (Vito Tanzi) злоупотреба јавних овлашћења за приватну корист (Tanzi, 1998: 8). Она представља један комплексан феномен који се никада не може објаснити само једним узроком. Да је то случај, пише Танџи, рјешење би било једноставно. Због сложености проблема борба против корупције се мора водити на више фронтова. То је борба која се може водити мјесецима, чак и годинама. Било која реалистична стратегија борбе против корупције мора почети са признањем да постоје они који захтијевају дјела корупције од стране запослених у јавном сектору и постоје запослени у јавном сектору који су вољни урадити посао за новац који им се нуди. Као што је случај са свим захтјевима и набавкама, и овдје је главни елемент цијена или новац који се даје за услугу (Tanzi, 1998: 30-31). „Под корупцијом се подразумијева незаконито коришћење друштвеног положаја и моћи ради сопствене користи“ (Антонић и др., 2001: 9). „Класично схватање корупције заснива се на идеји да корупција представља резултат кварења моралних вредности у друштву. То је системска аномалија која је неморална и која штети друштву. Манифестује се тако што владајућа политичка класа сопствени интерес ставља изнад интереса друштва“ (Ђирић, и др., 2010: 9).

Корупција према Колунџији и Лазићу разара основни однос повјерења између грађана и политичара, који би требало праведно и једнако заступати све грађане, транспарентно усмјеравати њихов новац и осигуравати њихове слободе, једнаке шансе и солидарност. Посљедице корупције су онемогућавање развоја и ограничавање трговине, расипничко кориштење јавних средстава, сива економија, смањени порески приходи, незапосленост, сиромаштво... (Лазић, Колунџија, 2005).



## УЗРОЦИ И ВРСТЕ КОРУПЦИЈЕ

Узроке корупције као општег феномена према Боку треба тражити у промјенама вриједносне оријентације друштва и појединаца, у енормном увећању прописа и стварању компликованих процедура, због којих учесници у правном животу настоје да неформално остваре своје циљеве те у недовољној контроли и неадекватној подјели рада (Бок, 2013).

Моралне компоненте спријечавања корупције, према Наташи Мрвић Петровић, отежавају борбу против корупције. Класна моралност према овој ауторки ће увијек утицати на то да само поједини чланови друштва неку појаву сагледавају као неприхватљиву, док други имају супротно становиште, а како се у условима економске кризе социјалне супротности све више заоштравају, претпоставка је да ће и класна моралност бити све више изражена. Прве уочљиве разлике се испољавају у ставовима око моралног прихватања корупције јер корупција опстаје у свим условима гдје постоји ауторитарни процес доношења одлука, али чак и у демократским друштвима у развоју у којима нису довољно развијени контролни механизми, па се и поред правила о недозвољености корупције примјењују правила о њеној прихватљивости (Мрвић Петровић, 2013).<sup>1</sup> Постоје двије основне врсте корупције, и то: политичка и економска корупција. Политичка корупција представља повезаност политичке елите са носиоцима економске моћи, а јавља се у неразвијеним земљама или у земљама у развоју и повезана је са процесом политичких избора. Неки од видова политичке корупције обухватају: неправилности у

---

<sup>1</sup> Јако је занимљив опис Николе Пашића у новинама Београдски дневник из 1921. године које у својој књизи наводи Звонимир Кулунџић указујући на тоталну дегенерацију сваког морала у јавном животу, па иако је Никола Пашић био оптуживан за користољубље и иако је немилице крао народни новац гдје је год стигао, народ је имао вољу који му импонира својим богатством. У овом опису можда и можемо видјети праве узроке погрешно постављеног политичког система и некад и сад.

„Г. Пашић је, најпре, богат. То је први услов да може импоновати народу. Како је он дошао до свога богатства, то је споредна ствар; главно је да он ни од кога не тражи ништа и да увек ако је потребно може треснути својом кесом. Такав човек импонује не само маси него и самој интелигенцији... Ауторитет који г. Пашић има у политичком свету, то је ауторитет богатог човека... Богат човек импонује и народу и интелигенцији; како је дошао до богатства то је, понављам споредна ствар; главно је да може да звекне.

Сиромах, међутим, или је презрен или је бар за политику немогућ. Сиромах, на пример, не може постати посланик, мањ` ако га нека странка не узме под своје; али онда она мора да поднесе трошкове око његова избора. Дакле, у сваком случају политика се не може водити без новца“ (Кулунџић, 1968: 24).

гласању, непотизам, лажна политичка обећања, плаћање новинара да извјештавају у корист једне политичке опције, вршење утицаја на бираче расподјелом новца или хране и пића, останак на власти насупрот очигледне воље народа и др.

Економска корупција представља концентрацију економске моћи у рукама малог броја људи и јаку везу центара економске и политичке моћи. Облици економске корупције су: подмићивање, прање новца, утаја пореза и др. (Ђурић, и др. 2010: 12).

Поред наведене подјеле, бројни аутори разликују подјелу корупције на крупну, средњу и ситну корупцију, у зависности од личности које врше овакве активности. Крупна корупција се односи на рад највиших државних функционера и крупних бизнисмена и наноси највећу материјалну штету друштву и угрожава саме основе демократског уређења и функционисања државних институција. Средња корупција се јавља у привредној сфери, а заснована је на примању и давању мита и злоупотреби службеног положаја. Ситну корупцију врше нижи службеници јавне управе злоупотребом својих радних мјеста (Ђурић, и др. 2010: 13).

## **БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈЕ У РЕГИОНУ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

Корупција има негативан утицај на сиромашне из више разлога. У много случајева, мито је паушалан износ, који чини већи проценат буџета сиромашних породица него бољестојећих домаћинстава. Корупција чини буџетско трошење мање предвидљивим и искривљује структуру прихода домаћинства. Надаље, она чини јавне услуге мање доступним за сиромашне породице, од којих многе морају да престану да користе јавне услуге што доводи до даљег пада њиховог животног стандарда. Корупција утиче на квалитет јавних услуга, пошто се мито често плаћа не само за добијање услуга, већ и за услуге бољег квалитета. У све поменуте односе у друштву, уплићу се и криминалне групе, које могу да сарађују са привредницима, државним службеницима и политичарима путем корупције. Дјелатности криминалних група су различите, а битно је да се прилагођавају тржишту. Тамо гдје нема добара или држава нешто ограничава очекује се појава криминалитета. Добити се инвестирају у легалне послове, гдје добит није велика, али се прелази у сферу нормалног живота. Тај прелазак путем прања новца и путем корупције наноси највећу штету држави и угрожава чак и опстанак државе, што се и догодило у неким земаљама централне и јужне Америке.

„Стратегија борбе против корупције стога подразумијева суштинске и стратешке мјере уклањања околности у којим корупција успијева, као што су економска стагнација и друштвено сиромаштво, низак стандард и висока очекивања материјалне добити, културни фактори и традиција,

општа друштвена несигурност, незапосленост, неспособност власти и друго“ (Добовшек, 2009: 14-15).

Свака озбиљна борба против корупције мора бити системска и мора захватити неколико основних области:

- политичку одговорност, кроз јавност и транспарентност политичких одлука, те видљиво и равноправно такмичење политичких странака;
- јачање институција, нпр. парламента кроз јавну одговорност и јавне ревизијске поступке кориштења буџета;
- судства, кроз јачање независности судова, те могућностима испитивања буџетских неправилности;
- независног јавног тужилаштва, кроз стриктно извршавање норми, мјера и казни;
- владе и јавне управе, кроз надзор над јавним конкурсима, буџетским средствима и јавном имовином;
- кроз учешће цивилног друштва у јавном животу од локалног до највиших нивоа;
- истраживачку улогу медија у јавним пословима и њихову независност;
- удружењима грађана која требају ширити информације о корупцији, предлагати акције, организовати јавна саслушања, расправе и објашњења, те тако постати савезник државе у борби против корупције;
- стварању успјешног приватног сектора привреде, (овдје спада како поједностављивање и рационализација оснивања и рада предузећа, тако и транспарентност власништва над њима, као и њиховог пословања);
- и на крају, за успјешност борбе против корупције неопходна је и реформа јавне управе; она се мора заснивати на раздвајању функција управљања и доношења прописа (регулисања); на строгом рацуноводственом и ревизорском надзору кориштења јавних средстава; на начелу „меритократије“, тј. способних, високо стручних, мотивисаних и пристојно плаћених државних службеника (Лазич, Колунџија, 2005: 25).

Према Лазичу и Колунџији узроци корупције су различити од земље до земље. Они према њима произилазе из локалног окружења и прилика времена, традиције у управљању, те историјског и политичког развоја земље. Аутори истичу да ипак све земље у транзицији дијеле три заједничке околности: прва од њих је да је корупција била итекако присутна и у вријеме комунизма у бившим државама; друга је доношење нових закона што представља прилику за доношење неправедних закона који погодују или су резултат корупције и трећа околност је

денационализација и приватизација у несређеним условима која ствара подложно тло за разне корупционашке афере (Лазић, Колунџија, 2005).

Борба против корупције је у претприступним преговорима обухваћена 23 поглављем „Правосуђе и основна права“ а подразумијева превентивно дјеловање у смислу уклањања ризика који погодују њеном ширењу, репресију у смислу процесуирања кривичних дјела корупције на свим нивоима, и институционални оквир који мора обезбиједити ефикасност у рјешавању нагомиланих предмета (Преговарачка поглавља, 2015: 28-30).

Мекдевит у Извјештају за 2016. годину (McDevitt, 2016: 26-29) наводи неколико препорука за земље западног Балкана у ефикаснијој борби против корупције потребно је урадити сљедеће: значајно побољшати транспарентност финансирања политичких партија и свеобухватну ревизију страначких финансија како би се осигурала њихова ефективна контрола. Закон о финансирању политичких партија треба увести обавезу за политичке партије да користе појединачне банковне рачуне за све своје финансијске трансакције, као и да објављују детаљне финансијске извјештаје у које треба да буду укључене све информације о трошковима. Потребно је јачати контролу над активностима политичких странака и финансијама и обезбиједити да кршења изборне кампање и прописа буду досљедно кажњена. Нужно је обезбиједити интегритет оних који врше политичку функцију и све земље региона требају активно да истраже све наводе о пријетњама и насиљу против медија и цивилног друштва као и да примијене строге казне када се то покаже основаним. Потребно је обезбиједити једнак третман за све медије на тржишту, транспарентне и конкурентне процедуре за додјелу државних субвенција и успоставити транспарентна правила за рекламирање у медијима, у циљу побољшања њихове независности. Коначни рачун корупције према Филду (Matt Field) обухвата милионе у коруптивним трошковима, украденим фондовима и изгубљеним страним инвестицијама. Овај рачун се увијек испоставља грађанима који плаћају порез а не примају квалитетне јавне услуге за које плаћају (Field, 2018).

Основни извори корупције у региону су ограничена понуда ресурса, лоше стање у јавним службама, избјегавање обавеза према држави те организовани криминал. Ограничена понуда ресурса се односи на несташицу стратешких производа енергената, хране, оскудицу кредита, увозно извозна ограничења и сл. (Јовановић, 2001). Лоше стање у јавним службама, према Јовановићу, доприноси развоју корупције јер државни службеници који су слабо плаћени и немотивисани да раде за плату настоје да путем мита обезбиједје себи егзистенцију. Избјегавање обавеза према држави најчешће укључује примјере предузећа и грађана који подмићују пореске службенике и царинике како би добили умањене износе у измирењу обавеза. На тај начин уштеђени новац се дијели између

службеника и обвезника. Корупција може да настане и из дјеловања организованог криминала. Организовани криминал подмићује полицију, политичаре и судије у замјену за „недирање и подршку“ (Јовановић, 2001: 4–9).

Идеалан геополитички положај региона је, према Монтанаро – Јанковској (Lucia Montanaro-Jankovski), разлог због којег је постао кључна раскрсница за организоване криминалне мреже. Слабе државе карактеришу етнички сукоби или терористичке активности. Државе које су урушене представљају посебно плодно тло за раст организованог криминала. Низак ниво ефективности и легитимности балканских држава значи да организација трговине људима функционише са високим степеном некажњивости. У разлоге ширења организованог криминала, развоја регионалне мреже кријумчарења, као и пораста сиве економије и црног тржишта у региону западног Балкана, Монтанаро - Јанковски убраја и ратове, као и касније санкције и ембарга.

Организовани криминал је, истиче Монтанаро – Јанковски, често уткан у политичке структуре у земљама западног Балкана. Ово је, према њој, посебно случај у Босни и Херцеговини, гдје су ефекти рата постали институционализовани у социјалним поремећајима и легитимитету криминалних организација. Тијесне везе између политике и кријумчарења, као и огромна сива економија су створиле друштвено-економску формацију која није погодна за нормализацију политичких односа, демократизацију и економске реформе. Све су то разлози због којих је организован криминал постало још теже искоријенити. Монтанаро – Јанковски истиче да су тероризам, организовани криминал и паравојне формације повезани на Западном Балкану. Организовани криминал је и примарни извор финансирања за тероризам (Montanaro-Jankovski, 2005).

Јовановић у књизи Анатомија корупције пише о феномену „отуђене државе“, који је био карактеристичан за комунистичке земље али је постепено са транзицијом уступио мјесто појму „заробљене државе“. „Ради се о томе да су се многе од ових држава налазиле и још увек се налазе под снажним утицајем домаћих пословних олигархија које обликују државну економску политику и прописе (регулативу) како њима одговара. Моћне приватне фирме плаћају политичаре и високе државне службенике што им омогућава да стварају правила игре (законе и друге прописе) и да прилагођавају себи рад институција. Све то је, неретко, праћено стриктном контролом медија“ (Јовановић, 2001: 53).<sup>2</sup>

---

<sup>2</sup> Занимљив је примјер стања у Русији до којег је довела корупција. Руски председник Путин је на пријему најуспјешнијих руских бизнисмена, међу којима су били и руски олигарси, разговарао на тему државе. Олигарси су се жалили и имали бројне примједбе на њено функционисање, али им је руски председник рекао да жели да им скрене пажњу да су они ти који су својим утицајем преко политичких

Најчешћи вид корупције према Дјоновићу у региону западног Балкана представља злоупотреба положаја и она постоји на различитим нивоима власти, а може бити централизована или децентрализована. Овај аутор сматра да је диктатурама својствена централизована док демократијама одговара децентрализована корупција. Централизовану корупцију је лакше технички сузбијати, јер је круг оних који је користе веома мали и све би се свело на добру демократску контролу врха власти (Дјоновић, 2014). Децентрализована корупција, према Дјоновићу, представља изазов модерне државе и велики проблем зато што је читава мрежа појединаца, породица и организација укључена у коруптивне радње. „Политичка корупција се најчешће везује за незаконите радње у обављању политичких функција и као таква представља најопаснији облик корупције јер омогућава и подстиче систематско ширење корупције на свим нивоима власти“ (Дјоновић, 2014: 11).

Политичка корупција цвјета уколико постоји погодно окружење и установљени систем узрока и подстицаја. Узроци политичке корупције, на локалном нивоу, могу, према Николи Дјоновићу, бити непосредни, и то: злоупотреба државних ресурса у партијске сврхе којој на руку иде обимна регулатива са компликованим процедурама за издавање различитих врста административних дозвола и одобрења; нејасни локални порески прописи, који изискују дуге процедуре и честе контакте грађана и локалних службеника; одлуке извршне власти у сфери јавне потрошње, инвестиционих пројеката и додатних буџетских средстава; обезбеђивање добара и услуга по цијенама нижим од оних тржишних, као и друге дискреционе одлуке (нпр. у погледу приватизације, употребе непокретности у државној својини, страних инвестиција итд.), као и систем финансирања политичких партија на локалном нивоу. Разликује се неколико посредних узрока корупције: квалитет службеничког апарата, висина зарада у јавном сектору; неадекватан казнени систем и казнена политика; лоши и неефикасни институционални механизми контроле, недовољна транспарентност рада органа локалне самоуправе, неизведени закони и процедуре; примјер који пружају највиши државни званичници и политички лидери (Дјоновић, 2014: 12).

Александар Фатић користи термин „узајамно закључавање елита“ подразумијевајући под њим феномен који произилази из увида у однос формалне и неформалне моћи. Носиоци формалне и неформалне моћи представљају друштвене елите. Носиоци формалне моћи се називају још и политичком елитом уколико су повезани са инструментима и институцијама власти (Фатић, Бановић, 2011). Према Фатићу, односи између друштвених елита усљед преплитања и преливања моћи

---

и квазиполитичких структура, које су под њиховом контролом, створили државу онакву какву јесте, па према томе не могу кривити огледало (Јовановић, 2001).

теже да буду блиски а интереси конвергентни. Најекстремнији пол те сарадње између елита Фатић назива узајамно закључавање елита и под њим подразумејева то да се исте личности, исти припадници елита, протоком времена налазе на различитим функционалним и хијерархијским позицијама у различитим елитама.<sup>3</sup> Фатић указује да узајамно закључавање елита представља примарни оквир коруптивне неформалности због тога што консолидује интересе појединаца преко елитних позиција у друштву да оне постају нетранспарентне за већину припадника друштва па их је самим тим и немогуће контролисати уобичајеним механизмима контроле.<sup>4</sup>

Извјештај о процјени корупције који је направљен према према резултатима пројекта: „Цивилно друштво за добро управљање и борбу против корупције у југоисточној Европи: Изградња капацитета за мониторинг, заговарање и подизање свијести“, дао је важан допринос сагледавању стања у региону југоисточне Европе у погледу борбе против корупције (Извјештај, 2016). Истраживањем су биле обухваћене сљедеће земље: Србија, Бугарска, Босна и Херцеговина, Србија, Црна Гора, Македонија, Албанија, Косово и Турска.

Распрострањеност и динамика корупције у земљама југоисточне Европе у периоду од 2001. до 2016. године указују на велики проблем. Корупција је за 50% испитаника у земљама обухваћеним истраживањем други највећи проблем, одмах иза оног највећег а то је незапосленост (Извјештај, 2016: 7).

Комбинација вртоглаво високих стопа мита које траже корумпирани службеници и све већих очекивања у погледу доброг управљања, везаних углавном уз настојања земаља југоисточне Европе да се придруже Европској унији, обликовала је негативна очекивања јавности у погледу повјерења у институције. Више од 50% испитаног становништва

---

<sup>3</sup> „Исти припадник друштвене елите данас ће бити министар здравља, а сутра министар одбране, да би кроз неколико година био председник управног одбора неког великог јавног предузећа, са чијим доменом рада он стручно не мора и често нема баш никаквог додира, а онда потом постаје рецимо председник владе или државе.“ На описани начин један припадник друштвене „авангарде“ може се кретати из политичке елите ка корпоративној (Фатић, Бановић, 2011: 313-314).

<sup>4</sup> Фатић и Бановић наводе и примјер бившег америчког председника Џорџа Буша млађег. Он је прије избора на функцију председника био руководиоца у двије нафтне компаније. У првој је био директор, и та компанија је пропала. Након таквог учинка, ангажовала га је друга нафтна компанија као високог менаџера, а на питање због чега, одговор је био да је његова вриједност одређена чињеницом да му је у то вријеме отац био председник САД-а. Након неуспјешне пословне каријере, Џорџ Буш млађи, захваљујући подршци великог капитала и носилаца утицаја на јавно мњење, постаје председник САД-а, да би се по окончању мандата вратио у редове других неполитичких, друштвених елита“ (Фатић, Бановић, 2011: 314-315).

у земљама обухваћеним истраживањем сматра да мора дати мито државном службенику, како би завршили неки посао или ријешили свој проблем. То показује да је пуно теже вратити повјерење јавности у институције него утицати на смањење корупције.

### *Стратегије борбе против корупције*

Према мишљењу најпозванијих међународних финансијских институција у региону Западног Балкана, потребно је инсистирати на следећем:

- изабрати на власт некомпромитоване, тј. вјеродостојне политичаре, који озбиљно мисле и раде на сузбијању корупције;
- ојачати политичку одговорност и санкције на свим нивоима власти и јавних службеника;
- промовисати заједничку акцију свих потенцијалних антикорупцијских фактора: политичке власти, јавне управе, цивилног друштва, других ауторитета и медија;
- јачати институционалне механизме политичке контроле промовишући транспарентност одлучивања, финансирања странака и изборних кампања;
- спровести политичке и структурне, а посебно економске, тј. привредне реформе у потпуности, а не застати на пола пута, на полу-мјерама, или одуговлачити с реформама;
- остварити партнерство с цивилним друштвом као битним учесником информисања о корупцији и борби против корупције (Лазих, Колунџија, 2005:29-30).

Стратегија борбе против корупције према Чедомиру Чупићу и Златку Минићу обухвата следеће мјере: 1) доношење системских антикорупцијских закона и закона који произлазе из њих, којима се покрива регулатива у свим сегментима државних и јавних дјелатности; 2) опоравак политичких институција и државних органа који ће спроводити борбу против корупције (у првом реду полиције, тужилаштва и судова); 3) формирање мреже контролних механизма који ће пратити рад политичких институција и државних органа који реализују борбу против корупције (Агенције за борбу против корупције, Државне ревизорске институције и др.); 4) подизање нивоа свијести грађана о борби против корупције; 5) јавно праћење случајева корупције; и 6) рјешавање случајева корупције за које постоје материјални докази (Чупић, Минић, 2014: 11).

У саопштењу Европске комисије из новембра 2016. године за земље региона западног Балкана се наводи да су у последњих неколико



година, ојачале своје оквире за борбу против корупције и организованог криминала. Нове институције попут Агенција против корупције, које су успостављене у овим земаљама, имају улогу да подстакну специјализацију послова, како у полицији тако и у правосуђу (European Commission, Communication, 2016: 3). Упркос тим напорима, примјетно је, према саопштењу, да предузећа, установе, али и моћни појединци користе незаконите праксе како би својим интересима утицали и обликовали политике, правни амбијент и привреду. Декларисана политичка посвећеност борби против корупције није спроведена, према овом Извјештају, у довољној мјери у конкретне резултате.

У саопштењу Европске комисије се наводи да је већина земаља западног Балкана остварила напредак у усвајању стратегије реформе јавне управе и реформе управљања јавним финансијама. Структура државне управе је и даље сложена и не обезбеђује довољну одговорност, права грађана на добру администрацију, приступ информацијама... Међутим, све земље у процесу приступања Европској унији се суочавају са великим структурним економским и социјалним изазовима, са ниском ефикасношћу јавне управе и високом стопом незапослености. У саопштењу се наводи и да је незапосленост нарочито висока код младих људи, па је и то препорука у смислу задатка на којем се треба радити у будућности уз побољшање образовног система. Недостатак могућности за запошљавање у земљама региона тјера многе људе на одлазак из ових земаља. Истовремено, значајан прилив дознака из иностранства многе дестимулише да траже запослење у овим земљама. У контексту оквира ЕУ за подршку економском управљању, све земље кандидати и потенцијални кандидати су позвани да доставе годишњи Програм економске реформе. Овај програм садржи средњорочне макроекономске пројекције и буџетске планове за наредне три године, као и списак приоритетних мјера структурних реформи у циљу јачања конкурентности и инклузивног раста. Програм омогућава Владама да се посвете рјешавању хитних проблема структурних реформи и побољшају координацију. У саопштењу Комисије се наводи да се конкретни резултати ових реформи у земљама региона западног Балкана тек требају остварити (European Commission, Communication, 2016: 5-8).

На нивоу БиХ је у 2015. години донесена Стратегија за борбу против корупције од 2015. до 2019. године, као и Акциони план за спровођење стратегије за борбу против корупције од 2015. до 2019. године.

Стратегија акценат ставља на борбу против корупције у јавном сектору, смањење регулаторне и дистрибутивне улоге јавног сектора, подстицање моралне осуде и неприхватљивости корупције, смањење користи и повећање ризика од корупције, смањење и регулисање дискреционих овлашћења, повећање транспарентности приликом доношења одлука, повећање контроле над доношењем одлука,

интерактивност и проактивност у превенцији и репресији корупције те побољшање координације у борби против корупције (Стратегија 2015-2019, 2014).

Акциони план за спровођење стратегије за борбу против корупције у БиХ од 2015. до 2019. године има пет стратешких циљева: успостављање и јачање институционалних капацитета и унапређење нормативног оквира за борбу против корупције; развијање, промовисање и спровођење превентивне антикорупцијске активности у јавном и приватном сектору, унапређење ефикасности правосудних институција и органа за спровођење закона у области борбе против корупције; подизање јавне свијести и промовисање потребе за учествовањем цијелокупног друштва у борби против корупције и успостављање ефикасних механизма за координацију борбе против корупције, те праћење и евалуацију спровођења Стратегије (Стратегија 2015-2019, 2014).

Индекс перцепције корупције за 2018. годину (Corruption Perceptions Index- CPI) међународне организације Транспаренси Интернешнл (Transparency International) показао је да већина земаља Западног Балкана није напредовала по питању борбе против корупције.

Индекс перцепције корупције користи користи љествицу нумерички означену вриједностима од 0 до 100 гдје вриједност 0 имају земље са високо израженом корупцијом док вриједност 100 имају земље без корупције. Према резултатима Транспаренси Интернешнала за 2018. годину у истраживању које је обухватило преко 180 земаља, више од двије трећине земаља има резултат испод 50, док је просјечан резултат 43.

Табела (1)

Земље за најмањом корупцијом у 2018. години су:	Земље са највећом корупцијом у 2018. години су:
1. Данска са 88 бодова,	180. Сомалија са 10 бодова,
2. Нови Зеланд са 87 бодова,	178. Јужни Судан са 13 бодова,
3. Финска са 85 бодова,	178. Сирија са 13 бодова,
3. Сингапур са 85 бодова,	176. Сјеверна Кореја са 14 бодова,
3. Шведска са 85 бодова,	176. Јемен са 14 бодова,
3. Швајцарска са 85 бодова,	172. Афганистан са 16 бодова,
7. Норвешка са 84 бода,	172. Екваторијална Гвинеја са 16 бодова,
8. Холандија са 82 бода,	172. Гвинеја Бисао са 16 бодова,
9. Канада са 81 бод,	172. Судан са 16 бодова,
9. Луксембург са 81 бод.	170. Бурунди са 17 бодова.

Као извор података у табели послужили су званични подаци међународне организације Транспаренси: <https://www.transparency.org/cpi2018>.

## БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈЕ У ЕВРОПскоЈ УНИЈИ

Економија Европске уније годишње због корупције изгуби 120 милијарди еура (ОЛАФ, 2014: 3-4). Управо је то разлог зашто је борба против корупције изузетно важна за Европску унију. Државе чланице Уније су свака појединачно одговорне за борбу против корупције у својој земљи, за спровођење истрага и кривично гоњење случајева корупције. Иако су увеле већину потребних инструмената и успоставиле институције за спријечавање и сузбијање корупције, Европска унија им пружа помоћ у истрагама путем Канцеларије за борбу против превара Олафом (енг. OLAF). Европска канцеларија за борбу против превара је основана 1999. године а надлежна је за случајеве: неправилне употребе средстава Европске уније у областима спољне помоћи, пољопривреде, животне средине, у случајевима избјегавања плаћања царина и пореза, у организованим криминалним групама које се баве кријумчарењем роба, у случајевима неправилности тендерских поступака, те разним сукобима интереса.

Европска унија је 2008. године успоставила мрежу контактних тачака у борби против корупције (Одлука Савјета, 2008:139-140).

Овом одлуком је успостављена мрежа контактних тачака у борби против корупције у Европској унији. Као кључни проблем у борби против корупције истакнуто је јачање међународне сарадње која би требало да постане ефикаснија путем размјене добре праксе и развијањем високих стручних стандарда. Како би се побољшала сарадња између институција и агенција у спречавању и сузбијању корупције у Европској унији успостављена је мрежа контактних тачака држава чланица Европске уније. Европска комисија, Европол (Europol) и Евројаст (Eurojust) су укључени у активности мреже. Чланове мреже одређују државе чланице. Свака држава чланица одређује најмање једну а највише три организације. Ова мрежа за задатке има размјену информација у оквиру цијеле Европске уније о ефикасним мјерама и искуствима у спречавању и сузбијању корупције, олакшава успостављање и активно одржавање контаката између чланова, ажурира се попис контактних тачака и одржава интернетска страница, чланови се састају најмање једном годишње. Мрежа, Европол и Евројаст се финансирају од стране држава чланица и Европске комисије.

Борба против корупције у Европској унији која укључује европске службенике регулисана је Конвенцијом из 1997. године (Convention, 1997:120-129).

На основу ове Конвенције, свака држава чланица мора обезбиједити услове како би понашање које представља чин пасивне или активне корупције од стране службеника било проглашено кривично одговорним.

Државе чланице Европске уније према овој Конвенцији морају предузети мјере за успостављање надлежности над кривичним дјелима у сљедећим случајевима: када је дјело корупције извршено у цјелини или дјелимично на њеној територији, када је починилац један од њених држављана или један од његових службеника; када је дјело извршено против европских или националних службеника или против члана институција Европске уније; када је преступник европски службеник који ради у институцији, агенцији или тијелу Европске уније која има сједиште у дотичној држави чланици.

У Конвенцији је наведено да ако се било који поступак у вези са кривичним дјелом установљеним у складу са обавезама које из ње произлазе односи на најмање двије државе чланице, те државе морају сарађивати у истрази и кривичном гоњењу и извршавању изречене казне.

Корупција у Европској унији прави у свим државама економску, социјалну и демократску штету. Иако су међународни инструменти и антикорупцијско законодавство ЕУ успостављени, имплементација ових закона је у пракси недовољна. Европска комисија инсистира у позивима упућеним државама чланицама да се сви релевантни правни инструменти у потпуности пренесу у њихова законодавства и да се прате и спроводе путем откривања и кривичног гоњења за кривична дјела корупције (Communication from the commission, 2011: 17-18)

Европска унија као дио свеобухватног приступа мора да се позабави корупцијом кроз све заједничке политике. Нарочито је наглашена правосудна и полицијска сарадња, модернизовање правила ЕУ о одузимању имовине стечене криминалом, ревидирање законодавства ЕУ о јавним набавкама, боља статистика криминала у ЕУ, побољшане политике за борбу против превара у циљу заштите финансијских интереса ЕУ, Процес проширења ЕУ и већа употреба условљавања у ЕУ политикама сарадње и развоја.

Према мишљењу Европске комисије, када се узму у обзир повећане надлежности Европске уније и потреба за свеобухватном политиком Уније против корупције, учешће у Групи држава у борби против корупције (GRECO - Group of States against Corruption) представља одговарајући пут ка испуњењу циљева постављених Штокхолмским програмом. Штокхолмски програм је усвојио Европски савјет у децембру 2009. године. Програм је пружао оквир за дјеловање Европске уније по питањима држављанства, правосуђа, безбједности, азила, имиграције и визне политике у периоду од 2010. до 2014. године (Notice from European Union, 2010).

Механизам извјештавања ЕУ је усмјерен на мјерење антикорупцијских напора у државама чланицама са циљем идентификације трендова којима се креће ЕУ и предлагања политика и правних мјера на нивоу ЕУ

(Report from the commission to the council, 2011:9-10).

У истраживању које је спровела Европска унија 2017. године на тему корупције у државама чланицама (Special Eurobarometer 470, 2017) већина Европљана сматра корупцију неприхватљивом. Испитаници у новим земљама чланицама Уније сматрају да је корупција прихватљив облик понашања с тим да само око трећина испитаника у Мађарској и Летонији има такво мишљење.

Према истраживању чини се да изложеност корупцији води ка томе да она постане прихватљив начин живота. Када се погледају резултати у којој мјери су Европљани лично погођени корупцијом само четвртина њих сматра да су на директан или индиректан начин погођени њом док већина нема директно искуство. Међутим, постоје значајне разлике између земаља. Истраживање показује да у земљама попут Румуније, Шпаније, Кипра, Грчке и Хрватске половина испитаника сматра да корупција има директан утицај на њихове животе. Са друге стране, испитаници из земаља попут Данске, Холандије, Финске и Луксембурга корупцију не виде као нешто што директно утиче на њихове животе. Упркос ниском степену личне изложености корупцији, већина Европљана сматра да је то нешто што је распрострањено у њиховој земљи. У земљама са нижим нивоом перципираног личног излагања корупцији од просјека, перцепција корупције је генерално нижа од просјечног нпр. у Данској и Финској. Из Извјештаја о резултатима истраживања јасно је и да одређене социодемографске групе имају тенденцију да корупцију виде као нешто што је више распрострањено. „Они са нижим нивоом образовања, незапослени и samozапослена радничка класа имају већу вјероватноћу да себе виде као жртве корупције и да је виде као раширенију појаву уопште“ (Special Eurobarometer 470, 2017:110).

Још један вид борбе против корупције у Европској унији представља Група држава у борби против корупције (GRECO) основана 1999. године од стране Савјета Европе како би пратила усклађеност држава са антикорупцијским стандардима организације. Њен циљ је био побољшати капацитете својих чланица за борбу против корупције праћењем њихове усклађености са антикорупцијским стандардима Савјета Европе. Она настоји да помогне у идентификацији недостатака у националним антикорупцијским политикама што води ка неопходним законодавним, институционалним и практичним реформама. Тренутно ова групација има у саставу 49 европских држава као и Сједињене Америчке Државе.

Државе чланице именују до два представника који учествују на пленарним састанцима са правом гласа. Група је додијелила статус посматрача Организацији за економску сарадњу и развој (ОЕЦД) и Уједињеним нацијама које представља Канцеларија Уједињених нација за дрогу и криминал (УНОДЦ). Група има свог председника,

потпредсједника и чланове Бироа који осмишљавају програм рада и надгледају процес евалуације. Евалуације обухватају хоризонталну процедуру (сви чланови се оцјењују у оквиру круга евалуације) и процедуру усаглашавања са циљем процјене мјера које су њени чланови предузели за спровођење препорука. Како је наведено на званичној страници ове групе, први круг евалуација у периоду од 2000. до 2002. године био је посвећен независности, специјализацији и средствима националних органа која су укључена у превенцију и борбу против корупције. У другом кругу евалуације за период од 2003. године до 2006. године, пажња је усмјерена на идентификацију, одузимање и конфискацију прихода од корупције, спречавање и откривање корупције у јавној управи и спречавање коришћења правних лица (корпорација и сл.) као штитова за корупцију. Трећи круг евалуације који је покренут 2007. године бави се инкриминацијама предвиђеним у Кривичној конвенцији о корупцији и транспарентности финансирања странака. Сједиште Групе је у Стразбуру.

Табела (2) Чланице Групе држава у борби против корупције (GRECO)

Земља чланица приступања	Датум	Земља чланица приступања	Датум
1. Албанија	27.04.2001.	11. Кипар	01.05.1999.
2. Андора	28.01.2005.	12. Чешка	09.02.2002.
3. Арменија	20.01.2004.	13. Данска	03.08.2000.
4. Аустрија	01.12.2006.	14. Естонија	01.05.1999.
5. Азербејџан	01.06.2004.	15. Финска	01.05.1999.
6. Бјелорусија	13.01.2011.	16. Француска	01.05.1999.
7. Белгија	01.05.1999.	17. Грузија	16.09.1999.
8. Босна и Херцеговина	25.02.2000.	18. Њемачка	01.05.1999.
9. Бугарска	01.05.1999.	19. Грчка	01.05.1999.
10. Хрватска	02.12.2000.	20. Мађарска	09.07.1999.
21. Исланд	01.05.1999.	31. Црна Гора	06.06.2006.
22. Ирска	01.05.1999.	32. Холандија	18.12.2001.
23. Италија	30.06.2007.	33. Норвешка	06.01.2001.
24. Летонија	27.07.2000.	34. Пољска	20.05.1999.
25. Лихтенштајн	01.01.2010.	35. Португал	01.01.2002.
26. Литванија	01.05.1999.	36. Румунија	01.05.1999.
27. Луксембург	01.05.1999.	37. Руска федерација	01.02.2007.
28. Малта	11.05.2001.	38. Сан Марино	13.08.2010.
29. Молдавија	28.06.2001.	39. Србија	01.04.2003.
30. Монако	01.07.2007.	40. Словачка	01.05.1999.

41. Словенија	16.09.1999.
42. Шпанија	01.05.1999.
43. Шведска	01.05.1999.
44. Швајцарска	01.07.2006.
45. Сјеверна Македонија	07.10.2000.
46. Турска	01.01.2004.
47. Украјина	01.01.2006.
48. Уједињено краљевство	18.09.1999.
49. САД	20.09.2000.

Извор података у табели су званични подаци са странице групе:  
<https://www.coe.int/en/web/greco/>.

## ЗАКЉУЧАК

Борба против корупције у региону западног Балкана је у претприступним преговорима са Европском унијом обухваћена поглављем 23 „Правосуђе и основна права“ а подразумејева превентивно дјеловање у смислу уклањања ризика који погодују њеном ширењу, репресију у смислу процесуирања кривичних дјела корупције на свим нивоима, те институционални оквир који мора обезбиједити ефикасност у рјешавању нагомиланих предмета. Из истраживања је видљиво да основни извори корупције у региону обухватају ограничену понуду ресурса, лоше стање у јавним службама, избегавање обавеза према држави те организовани криминал. Мале плате, велика незапосленост, низак животни стандард грађана нарочито доприносе развоју корупције.

Борба против корупције је изразито тешка јер су институције осјетљиве на манипулације и уплитање политике, те стога не могу ефикасно да координирају активности у борби против корупције.

Шест земаља региона Западног Балкана Македонија, Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Албанија и Косово су земље са високо израженом корупцијом према посљедњем извјештају организације Транспаренси Интернешнл. Најкорумпиранија земља овог региона у 2018. години била је Албанија која се налази на 99. мјесту. Иза ње слиједе Македонија и Косово које се налазе на 93. мјесту. На 89. мјесту се налази Босна и Херцеговина. Затим слиједи Србија на 87. мјесту, док је најмање корумпирана земља региона Црна Гора на 67. мјесту.

Транспаренси Интернешнл у свом истраживању истиче да је у борби против корупције неопходно да све владе ојачају и оспособе институције одговорне за контролу и одржавање политичке моћи превазиђу јаз који постоји у имплементацији између антикорупцијског законодавства, праксе и извршења, подрже организације цивилног друштва које унапређују политички ангажман и јавну контролу над владином потрошњом, те подрже слободне и независне медије како би радили без застрашивања или узнемиравања.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Антонић, Д. et al. (2001). *Корупција у Србији*, Београд: Центар за либерално-демократске студије.
2. Бок, М. et al (2013). *О узроцима корупције и њеној неминовности у савременом друштву, (Борба против корупције – искуства и поређења)*, Београд: Институт за упоредно право.
3. *Борба ЕУ против пријевара и корупције, ОЛАФ изнутра – хрватски превод*, (2014). Брисел: Еуропски уред за борбу против пријевара, Еуропска комисија.
4. Corruption in the Western Balkans: Bribery as experienced by the population, United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) Vienna, 2011.
5. Convention drawn up on the basis of Article K.3 (2) (c) of the Treaty on European Union on the fight against corruption involving officials of the European Communities or officials of Member States of the European Union, *OJ C 195, 25.6.1997, Chapter 19 Volume 014*. Доступно 05.02.2019. на страници: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A41997A0625%2801%29>
6. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee Fighting Corruption in the EU, Brussels, 6.6.2011 COM(2011) 308 final
7. Чупић, Ч. et al (2014). *Речник корупције*, Београд: Асоцијација независних електронских медија.
8. Ђурић, Ј. et al. (2010). *Корупција – проблеми и превазилажење проблема*, Београд: Удружење јавних тужилаца и замјеника јавних тужилаца Србије.
9. World Development Report 2017. Governance and the Law, Washington: International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank.
10. Дјонових, Н. (2014). *Утицај политичке корупције на процес доношења одлука на локалном нивоу*, Подгорица: Центар за грађанско образовање.



11. Добовшек, Б. (2009). *Превенција корупције*, Подгорица: Управа за кадрове Црне Горе.
12. Европска сусједска политика и преговори о проширењу. Доступно 05.02.2019. на страници:
13. [https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/conditions-membership/chapters-of-the-acquis\\_en](https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/conditions-membership/chapters-of-the-acquis_en)
14. European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions; Communication on EU Enlargement Policy, Brussels, 2016. COM(2016) 715
15. Фатић, А. et al (2011). *Друштвени аспекти организованог криминала*, Београд: Институт за међународну политику и привреду.
16. Field, М. (2018). *Corruption has a cost ... and it is paid by citizens*, Sarajevo: British Ambassador to Bosnia and Herzegovina. Доступно 05.02.2019. на страници:
17. <https://blogs.fco.gov.uk/mattfield/2018/12/07/corruption-has-a-cost-and-it-is-paid-by-citizens/>
18. Групе држава у борби против корупције (GRECO). Доступно 05.02.2019. на страници:
19. <https://www.coe.int>
20. *Извјешће о процјени корупције у 2016. години*, (2016). Чаковец: Center for the study of democracy, Партнерство за друштвени развој.
21. Јовановић, П. (2001). *Анатомија корупције*, Београд: Transparency International Serbia.
22. Кавран, Д. et al (2004). *Европски управни простор и реформа јавне управе*, Београд: Наука, безбедност полиција, Вол.9, Бр.2-3. Полицијска академија.
23. Кулунџић, З. (1968). *Политика и корупција у Краљевској Југославији*, Загреб: Стварност.
24. Лазић, Д. et al (2005). *Промоција етике и борба против корупције*, Бања Лука: Transparency International Bosnia i Hercegovina.
25. McDevitt, А. (2016). *Fighting Corruption in the Western Balkans and Turkey: Priorities for Reform*, Transparency International.
26. Montanaro-Jankovski, L. (2005). *Good cops, bad mobs? EU policies to fight trans-national organised crime in the Western Balkans*, European Policy Centre EPC Issue Paper No. 40.
27. Мрвић Петровић, Н. et al (2013). . Моралне компоненте спречавања корупције, *Борба против корупције – искуства и поређења*, Београд: Институт за упоредно право.
28. Notices from European Union institutions, bodies, offices and agencies European Council the Stockholm Programme — an open and secure europe serving and protecting citizens (2010/C 115/01)

29. Организација Транспаренси Интернешнл, доступно 05.02.2019. на страници: [https://www.transparency.org/news/pressrelease/corruption\\_perceptions\\_index\\_2018](https://www.transparency.org/news/pressrelease/corruption_perceptions_index_2018)
30. <https://www.transparency.org/cpi2018>
31. Преговарачка поглавља – 35 корака ка Европској унији, (2015.) Београд: Информациони центар ЕУ у сарадњи са Преговарачким тимом за вођење преговора о приступању Републике Србије Европској унији.
32. Report from the Commission to the Council on the modalities of European Union participation in the Council of Europe Group of States against Corruption (GRECO) Brussels, 6.6.2011, COM/2011/0307 final.
33. Службени лист Европске уније, одлука Савјета 2008/852/ од 12.11.2008. године о мрежи контактних тачака у борби против корупције, *ОЈЛ 301, Поглавље 19, Вол. 16. стр.*
34. Special Eurobarometer 470, Corruption, Survey requested by the European Commission, Directorate-General for Migration and Home Affairs and coordinated by the Directorate-General for Communication, European Union, 2017.
35. Стратегија за борбу против корупције 2015 - 2019. и Акциони план за провођење стратегије за борбу против корупције 2015 - 2019. Агенција за превенцију корупције и координацију борбе против корупције, Сарајево, 2014.
36. Tanzi, V. (1998). *Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures*, International Monetary Fund.
37. Трбовић, А. et al (2010). *Јавна управа и европске интеграције Србије*, Београд: Факултет за економију, финансије и администрацију Универзитета Сингидунум.
38. United Nations Convention against Corruption, United Nations Office on drugs and crime New York, 2004.

## EUROPEAN INTEGRATION AS A WAY TO SUPPORT THE FIGHT AGAINST CORRUPTION IN THE WESTERN BALKANS REGION

**Ass. prof. Manja Djuric Dzakic, PhD\***

**Abstract:** The author analyzes corruption as an extremely widespread and dangerous phenomenon in the Western Balkans region. Corruption is not only tied to transitional societies like the countries of the region, it is already a global problem. However, it is precisely in transitional societies that her strength is the most devastating. The fight against corruption takes priority in the conditions set by the European Union. The hypothesis of this paper is that corruption ruins the countries of the region in a political, economic, social and every other sense.

The criteria and conditions set by the European Union in order to combat corruption are divided through various negotiating chapters in the accession process. In this way, the main problems that were caused by corruption, as well as the ways of combating its forms in the system of society, have been identified.

In the analysis, the author used the method of analysis and synthesis, induction and deduction, the sociological method and the comparison method. The aim of the paper is to determine the situation and problems caused by corruption in the countries of the Western Balkans, and the attempts of the European Union to respond to its suppression. The research shows that corruption is ubiquitous, and the fight against it is extremely difficult because it permeates all elements of the political system.

**Key words:** corruption, political system, European Union, Western Balkans, pre-accession criteria, European standards;

*\*Faculty of political sciences, University of Banja Luka, email: manja.djuric@fpn.unibl.org*



Рад запримљен: 23. 1. 2019. године  
Рад прихваћен: 8. 5. 2019. године

**ТЕРОРИЗАМ И ЛОКАЛНИ КОНФЛИКТИ ХХИ ВИЈЕКА: УЛОГА  
РЕГИОНАЛНИХ И МЕЂУНАРОДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА КАО  
СТАБИЛИЗАТОРА БЕЗБЈЕДНОСТИ У СВИЈЕТУ У УСЛОВИМА  
ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА**

**Проф. др Александар Гридчин\***

**Апстракт:** У чланку се истиче улога регионалних и међународних организација као стабилизатора безбједности у свијету у условима глобализације савременог друштва, а такође појава тероризма и карактеристика дјелатности ових организација у регулисању конфликта ХХИ вијека.

**Кључне ријечи:** тероризам, локални конфликти, међународне и регионалне организације, безбједност у свијету, глобализација савременог друштва.

## **УВОД**

Процес глобализације савременог друштва утиче на све његове компоненте. Ако су раније глобализацији били подвргнути само трговина, финансије и култура, онда данас предводници свјетске политике и научници активно расправљају о односу друштва према процесу глобализације локалних конфликта, према пријетњи од глобалног тероризма, а такође улози регионалних и међународних организација, као стабилизатора безбједности у свијету.

*\*Замјеник директора Генералног Секретаријата Међународне организације криминалистичке полиције ИНТЕРПОЛ, имејл: a.gridchin@interpol.int*

## ТЕРОРИЗАМ И ЛОКАЛНИ КОНФЛИКТИ XXI ВИЈЕКА

У познатом документу „Писмо Америци“, који су послали терористи „Ал Каиде“ у новембру 2002. године говори се да је активност ове организације усмјерена на исламизацију Сједињених Америчких Држава, а када тај циљ буде достигнут, организација ће проширити своју активност на друге земље (Rudner, 2002: 22).

Глобални карактер новог тероризма представља реалност, без обзира на одсуство структуре територијалног принципа. Тако, на примјер, „Исламска држава“, чији је рад забрањен у низу других држава, (арапски: *دولة الإسلام في العراق وسوريا*, српска транслитерација: *ас-Давла ал-Исламија*, латинска транслитерација: *alDlulë alÄslamië*), скраћено ИД, такође „Исламска држава Ирака и Леванта“ (арапски: *دولة الإسلام في العراق وسوريا*) скраћено ИСИЛ или ИСИС (арапски: *تنظيم داعش*) међународна исламистичка сунитска терористичка организација, дјеловала је првенствено на територији Сирије (дјелимично контролишући њене сјеверо-источне територије) и Ирака (дјелимично контролишући територију „сунитског троугла“) фактички од 2013. године као квазидржава (проглашена као светски калифат 29-ог јуна 2014. године ) са шеријатским обликом управљања и сједиштем (фактично престоницом) у сиријском граду Рака. Осим Сирије и Ирака, ИД или групе које она контролише такође су учествовале у борбеним операцијама у Авганистану, Пакистану, Либији, Јемену, Нигерији. Аутономне групације ИД и данас спроводе терористичке активности у неколико других земаља региона.

Ипак, геополитичка ситуација у савременом свијету карактерише се проширењем мјеста сукоба, а такође присуством нових „играча“, који по оцјенама експерата имају већ значајније улоге од „Ал Каиде“ (Мир и политика, 2015). Подсјетимо да у преводу са арапског „Ал Каида“ значи „база“, на основу које се формирају мреже терориста, које се затим распоређују по цијелом свијету, дјелујући у условима децентрализованог руководства. Географска визија ове разгранате мреже је вирутално глобална откривањем појединачних елемената функционисања.

Управо оне су, као забрањене у многим земљама свијета „Исламска држава“, „Талибан“, „Џебхат ан Нусра“, „Ал Шабаб“, „Боко Харам“, „Ансар Бејт ал Макдис“, „Џема Исламија“ и др. данас иницирале неколико стотина регионалних конфликта, које је потребно регулисати (Гридчин, 2009).

Савремени конфликти, прије свега оружани, формирају пријетњу не само посебном човјеку, његовим основним правима и слободама, него и друштву у цјелини. Данас је веома важно разрадити, основати и примијенити ефикасне начине спречавања и рјешавања конфликта, одржавања и заштите мира.

Процес тражења одговарајућих средстава представља веома тежак задатак са елементима политичког ризика. Како показује пракса, функције „миротвораца“ могу неправилно да се узурпирају како од стране групе држава, тако и од стране посебних земаља, које наступају у датом случају у улози „светског жандара“, што противријечи нормама међународног права и представља опасност за међународно друштво.

Карактеристичан примјер представља операција Сјеверноатланске алијансе „Уједињени заштитник“, у којој су учествовали, дјелимично, Велика Британија, Француска, САД, Канада, Белгија, Италија, Шпанија и друге земље. У скаду са резолуцијом Савјета Безбједности УН, циљ ове операције је осигурање ембарга на испоруке оружја у Либију, увођење беспилотне зоне и доношење мјера заштите становништва ове земље. Стварно су, подржавајући опозицију директним учешћем у борбеним операцијама, Сједињене Америчке Државе, без обзира на свој захтјев о предаји командовања Великој Британији, Француској и другим савјезницима НАТО блока, водиле дискусију о могућем снабдијевању либијских устаника оружјем.

Доношењу сличне одлуке сметала је само забринутост да би међу опозиционерима Гадафијевог режима могли бити чланови терористичке организације „Ал Каида“ што је потврдио, на примјер, шеф обавештајног комитета у доњем дому Конгреса Мајк Роџерс, који је истакао да је о побуњеницима било познато само то да су они против Гадафијевог режима, али и није јасно за шта су они иступали (CBS News, April 3, 2011).

О томе је говорио, наступајући пред америчким сенатом у то вријеме врховни командант снага НАТО у Европи Џејмс Ставридис, који је изјавио да би побуњеничке снаге које се боре против Гадафијевог режима у Либији могле укључивати и терористе из међународне мреже „Ал Каида“ и либанског шиитског покрета „Хезболах“ (American Thinker. n.d.).

Слична противријечна ситуација, када су, са једне стране, непознати чак и циљеви побуњеника, а са друге су са њима вођени преговори о испоруци оружја, подсећа нас на подршку коју је својевремено добио за борбу против „режима“ у азијским земљама „терориста број један“ Осама бин Ладен, кога су ликвидирале специјалне службе САД.

Истовремено су из Алжира стигле информације о томе да је „Ал Каида“ искористила хаос у Либији, пљачкала оружје из магацина, који се налазе на њеној територији и извозила га преко сусједних држава Чад и Нигер у Мали. Тако је, како саопштава ТВ канал „Ал Арабија“, сјеверноафрички огранак ове организације, познате под називом „Ал Каида“ у исламском Магребу, искористио конфликт, да би заплијенио бацаче граната РПГ-7, митраљеце и калашњикове, а такође преносиве зенитно-ракетне системе, који се чувају у војним магацинима. Званични представник Стејт департамента САД у вези са тим је изјавио да је Вашингтон забринут због порука о доспјевању либијског оружја у руке „Ал Каиде“ и истакао је да су

америчке власти тим поводом већ обавиле преговоре са представницима либијских побуњеника (NBC News, June, 30, 2011).

Као резултат тога, ми смо данас добили кризу у Малију, гдје је прије неколико година дана избио рат пуних размјера између владиних снага и Туарега, који су се борили у Либији на страни Гадафија, а послје његовог пораза вратили су се са оружјем на територију свог историјског обитавања.

По мишљењу експерата, овај конфликт је дестабилизовао ситуацију у најмање десетак држава региона, гдје је такође био изражен проблем Туарега. Подсјетимо се да је сукоб у Малију имао за посљедицу десетине, а по неким подацима, стотине убијених људи. Хиљаде су постали избјеглице, сакривши се у сусједним земљама – Буркина Фасо, Нигер, Мауританија. По подацима малијских званичника број избјеглица премашао је 35 хиљада. У исто вријеме УН изјављују да има више од 44 хиљаде Малијаца, принуђених да напусте своје домове (News.ru., 21 фебруара 2012).

Једина страна која је победила у том сукобу је терористичка организација „Боко Харам“ – главна терористичка организација у региону, која је 2015. године постигла значајне „успјехе“. Много година била је искључиво унутрашња пријетња Нигерије, сада је „Боко Харам“ проширила своју „владавину“ на сусједне државе Мали и Чад, а такође је оштро проширила своје контакте са „Исламском државом“.

У вези са догађајима у Сирији у посљедње вријеме, који по нашем мишљењу заслужују посебан разговор, другачије почиње да звучи ситуација око Ирана. Тако, у реторици политичара, осим традиционалне нуклеарне тематике појавили су се аргументи, повезани са оптужбама Техерана да спонзорише терористичке организације (Интерфакс, 27.09.2012), а такође да учествује у непосредној активности чланова Корпуса чувара Исламске револуције на територији сусједних држава.

Забринутост изазива и ситуација у Обали Слоноваче, гдје је мировна мисија УН и гдје се налазе одреди француских војника из француске војне мисије „Једнорог“, која се спроводи у овој земљи, а који учествују у сукобу на страни изабраног председника Аласана Уатаре. У овом случају не ради се о подршци овог или оног режима, него, као и у случају Либије, о правној страни овог питања.

До побуне је Обала Слоноваче била је релативно просперитетна земља, сада оданде у сусједне земље одлази на хиљаде емиграната. По оцјени Међународне организације за миграције, земљу је од почетка сукоба напустило више од 90 000 људи. Али, зар се то може мјерити са бројем избјеглица у Европу из Либије, Сирије, Авганистана и других земаља?

Подсјетимо да се са сличном ситуацијом сусретала свјетска заједница и у Авганистану, и у Ираку, и на Балкану, дјелимично, у



Србији и на Косову, гдје су снаге НАТО спроводиле војне операције без одговарајућег међународног мандата, игноришући при томе резолуцију Савјета безбједности УН. С тим у вези, мора се поменути ракетни напад позиција сиријских владиних снага у априлу 2018. године, који је извела војска САД уз учешће оружаних снага Велике Британије и Француске. Ипак, сматрамо, да ову тему треба обрадити детаљније и пажљивије у наредном истраживању.

Извјесно је да на извору настанка ових сукоба стоје снаге које имају директну везу са терористичким активностима. Ове снаге искусно обављају ове активности – подржавају терористичке и екстремистичке организације, управљају њима и усмјеравају их, дајући тиме методици коришћења терористичке пријетње све више глобални карактер.

Традиционално се сматра да је директан производ тероризма рађање страха и деморализација становништва, наносење штете економском потенцијалу земље, смањење повјерења према органима и представницима структура државне власти. Сматрамо да је неопходно означити стално растућу улогу фактора „економске сврсисходности“ терористичке активности. То открива додатне, мало другачије хоризонте за анализу извора и циљева терористичких аката.

У посљедњих десет година (условно се може рачунати од почетка ширења свјетске финансијско-економске кризе 2008. године и активне потражње од стране свјетске заједнице, путева њене локализације и изласка из ње) десиле су се значајне промјене у самој суштини тероризма. Ове „мутације“ у терористичкој активности траже одговарајуће модификоване реакције од стране свјетске заједнице.

Вјерујемо да се сада већ може истаћи низ конкретних промјена које су проистекле у терористичкој активности.

Као прво, тероризам је дефинитивно постао инструмент зарјешавање спољнополитичких и унутрашњих политичких питања од стране једних или других земаља, финансијских, индустријских и политичких група.

Као друго, тероризам је у значајној мјери прерастао у формат субверзивне дјелатности. Под окриљем тероризма и насилног екстремизма рјешавају се у потпуности глобални економски задаци. А потенцијални објекти субверзивне и терористичке активности дефинитивно постају објекти транспорта, везе, критички важне енергетске инфраструктуре, а такође војни објекти, такви као магацини оружја.

Као треће, као о свршеном чину може се говорити о томе да је терористичка и екстремистичка активност добила нову особину и постала посебан случај локалних борбених операција.

Подсјетимо да су се случајеви заузимања магацина оружја и других војних објеката, експлозије на нафтоводима, заробљавање од стране наоружаних група „побуњеника“ нафтних терминала дешавали у току

„арапских револуција“ и познатих догађаја у Египту, Либији, Сирији 2010 – 2015. године. При томе је само у Египту за четири године, од марта 2011. до августа 2015. године било 15 уништавања нафтовода (Neftegaz.ru., n.d.).

## **МЕЂУНАРОДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ – СТАБИЛИЗАТОРИ СВЈЕТСКЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ**

Ове трансформације саме по себи приморавају нас да преиспитамо савремено стање заштите од тероризма, захтијевају дубоку анализу и колективну израду од стране држава, међународних и регионалних организација, стратегија, које би у пуној мјери одговарале реалијама савременог тероризма.

С тим у вези треба напоменути да за регулисање противрјечности на свјетској сцени и разрешење конфликта, постоје структуре, оријентисане на рјешавање таквих проблема. Међу њима могу се истаћи раније поменуте Организација уједињених нација, Међународна организација криминалистичке полиције ИНТЕРПОЛ, Организација за европску безбједност и сарадњу, а такође низ других, укључујући регионалне организације, такве као што су Антитерористички центар Заједнице независних држава, које представљају стабилизаторе свјетске безбједности.

У складу са регулаторним документима ових организација, њихов главни задатак је успостављање мира и безбједности на међународној арени. У вези са тим оне су обогачене функцијама за доношење ефикасних колективних решења за спречавање пријетњи по свјетску безбједност, терористичких аката и других тешких кривичних дјела. У њихове обавезе такође спадају и учешће у рјешавању међународних спорова и ситуација, које могу довести до дестабилизације мира, са примјеном дипломатских мјера и у складу са принципима међународног права.

Тако, на примјер, УН константно обавља мировне мисије и има значајне организационе ресурсе, неопходне за њихову реализацију (Гридчин А.А., 2001). У садашње вријеме израђене су и прихваћене норме међународног права, које одређују процес регулисања међународних сукоба и разрешења екстремних ситуација. Ипак, као у случају Либије и Обале слоноваче, оне могу остати нереализоване без одговарајућег институционалног осигурања, које предвиђа формирање ефикасних структура, које обезбјеђују све аспекте мировних операција, укључујући борбу против екстремизма и супротстављање глобалном тероризму.

Такође, једну од кључних улога у регулисању конфликта и у борби против глобализације тероризма игра Међународна организација

криминалистичке полиције – ИНТЕРПОЛ, у чији састав данас улази 192 земље. Управо питањима одржавања опште безбједности и борби против тероризма ова организација поклања посебну пажњу<sup>1</sup>.

Глобализација тероризма представља предмет опште и нарастајуће забринутости и за земље учеснице ОЕБС. Као што је наведено у документима који прописују дјелатност Антитерористичке јединице ове организације, тијесна међународна сарадња представља најважнији елемент и одлучујући фактор ефикасног спровођења антитерористичке политике и сарадње међу земљама учесницама.

Данас, просуђујући о свјетској безбједности, ми означавамо конкретне државе, групу држава или чак регионе, које су у различитој мјери подвргнуте терористичким активностима.

Нестанак ИСИС-а као државе и губитак њене територијалне укорјењености, способности да наметне контролу и „политички институти“ на широком простору Блиског истока примораће преживеле и нове присталице „калифата“ да траже нове базе, истиче издање „Inopressa“ уз линк на материјале, објављене у италијанским новинама La Repubblica (InoPressa, 18 октобра 2017).

Издање набраја читав низ таквих мјеста. Као прво, то су друге области у Сирији, гдје се под контролом ИДИЛ-а као и пре налази незнатан дио реона према југу од Деир ез-Зора кроз до бивше границе са Ираком, који је проглашење „калифата“ упразнило.

Као друго, то је сусједни Ирак, гдје је конфронтација између „пешмерга“ и ирачких војника у реону Киркука омогућила џихадистима да се поново појаве упровинцији Дибис.

Као треће, то је Либија – прва сцена борбених операција, најближа и најопаснија за Европу. Одсуство организоване државе, оружаних снага и полиције чини Либију најрањивијим мјестом, гдје ће џихадисти покушати да се поново организују.

Авганистан је још једна територија, гдје је ИДИЛ, изазвавши „Талибана“ у борби за хегемонију џихада, закључио савјез са мрежом Хакани, фундаменталистичком организацијом, коју карактерише екстремна окрутност терористичких акција, у којој не штеде чак ни муслимане. Крајем јануара 2018. године, позивајући се на податке сопственог истраживања, ВВС је саопштио да су чланови организације „Исламске државе“ у тој земљи постали активнији, него раније. Али при томе је њихов утицај у региону као и прије много мање важан, него утицај чланова „Талибана“, који, по подацима истог тог ВВС, контролишу већ до 70% територије Авганистана (Newsru.com., 20 фебруара 2018 ).

---

<sup>1</sup> Погледати.: About INTERPOL - <http://www.interpol.int>

У Египту су се фундаменталисти, који улазе у састав бедуинских племена, заклели на вјерност „Исламској држави“: они су концентрисани на Синајском полуострву и одатле нападају египатску полицију и оружане снаге.

Дио бораца ИД може премјестити своју базу у Африку и на Филиппине, а такође и друге регионе, укључујући земље ЗНД, такве као што су Узбекистан, Таџикистан, Казахстан и друге.

У тој вези посебно је актуелна информација Антитерористичког центра ЗНД о формирању нових борбених база ИДИЛ-а у Авганистану и Пакистану, одакле они припремају тзв. „нападе надахнућа“ или појединачне нападе бораца на територији земаља ЗНД.

По подацима Антитерористичког центра сада се дешава обнова борбеног језгра ИДИЛ-а, зато расте интензитет регрутовања авганистанске омладине и представника других етничких група и њихове обуке у камповима за обуку милитаната.

Регион ЗНД не представља јединствен регион, који ће се, по нашем мишљењу, у скорије вријеме сусрести са овим проблемом. Осим тога, повратка сународника треба да се плаше оне земље, које су активно „испоручивале“ милитанте у Сирију и Ирак, као што су Саудијска Арабија, Јордан, Тунис и друге. Још увијек активност плаћеника, који су се вратили, није довела до пораста терористичких аката, али то се, по мишљењу стручњака може десити већ у блиској будућности.

У оквиру рјешења овог проблема потребно је узети у обзир и чињеницу да ће се органи за спровођење закона међу тзв. „повратницима“ сретати и са лицима која имају страно држављанство, а такође са лицима без држављанства, што представља додатну препреку при одржавању догађаја усмјерених на обезбјеђење опште безбједности (Катаева, Ряпухина, Кочеткова, 2015).

Посебну потешкоћу представља реинтеграција жена и дјеце у друштво, пошто државе, у које се они враћају тешко могу себи да представе како да дјелују у сличној ситуацији.

## ЗАКЉУЧАК

С тим у вези претпоставимо да управо регионалне организације имају довољно могућности да трансформишу оквирне, декларативне формате међународних напора, који се ослањају на одговарајуће резолуције и препоруке организација, као што су УН и ОЕБС, на стратегије и примијењене пројекте и програме супротстављања тероризму у региону своје „одговорности“ (Мукосеева, Пашкевич, 2013).

И супротно, уколико се реализација конкретних примијењених задатака из координације колективних напора за супротстављање тероризму на регионалном и субрегионалном нивоу налази у центру пажње профилних структура регионалних организација, онда се основни механизми формирања глобалних стратегија борбе против тероризма, спречавања настанка локалних сукоба, укључујући оружане, морају налазити у центру пажње међународних организација, првенствено УН, а такође таквих, као што су ИНТЕРПОЛ, ОЕБС.

При томе, посљедње могу имати активну подршку регионалних организација, које представљају актуелне изворе информација о битним терористичким пријетњама у региону. Заједно са тим, међународне организације имају могућност пружања реалне подршке, укључујући и подршку посредством формирања и реализације, под покровитељством регионалних организација, заједничких регионалних програма, усмјерених на заустављање ширења тероризма и екстремизма у зони њихове „одговорности“.

Такво постављање питања, са наше тачке гледишта, омогућиће консолидацију, интегрисање и на крају, повећање ефикасности напора међународних структура различитог нивоа, примјенљиво према конкретним условима у оквиру глобализације локалних сукоба и савременог тероризма.

## ЛИТЕРАТУРА

1. About INTERPOL. Преузето 17.04.2018. са сајта <https://www.interpol.int/>
2. American Thinker. (n.d.). Should we arm the Libyan rebels? Доступно путем интернета [www.americanthinker.com/.../should\\_we\\_arm\\_the\\_libyan\\_rebel.html](http://www.americanthinker.com/.../should_we_arm_the_libyan_rebel.html). приступљено 17.04.2018.
3. Гридчин А.А. (2009). *Методологија урегулiranja регионалних конфликтов.* - Свободная мысль, Москва, № 7 (1602).
4. Гридчин А.А. (2001). *Международные полицейские силы в миротворческих миссиях ООН.* Белгород.
5. InoPressa. (18 октябра 2017). Что остается от ИГИЛ? Доступно путем интернета: [https://www.inopressa.ru/article/18oct2017/repubblica/isis\\_01](https://www.inopressa.ru/article/18oct2017/repubblica/isis_01) приступљено 17.04.2018.
6. Интерфакс. (27.09.2012). Клинтон в Совбезе ООН раскритиковала позицию Ирана по атомной проблеме и по Сирии. Доступно путем интернета: <http://www.interfax.com.ua/rus/main/119069/> приступљено 17.04.2018.
7. Катаева О.В., Ряпухина И.А., Кочеткова Н.Д. (2015).

- Административное выдворение за пределы Российской Федерации иностранного гражданина или лица без гражданства как средство обеспечения общественной безопасности*, Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. № 7 (62). Ростов-на-Дону.
8. Rudner, M. (2002). The Threat of Global Terrorism: Canada's Security and Intelligence Community Responds, *RCMP Gazette*, Vol. 64, No. 4. pp. 22-25., p. 22.
  9. Мир и политика. (2015). *Поколение «смерть»*. Москва, № (106) 7.
  10. Мукосеева Е.А., Пашкевич А.В. (2013). *Международные проекты в сфере борьбы с терроризмом как одно из звеньев в укреплении безопасности на государственном и региональном уровнях, Противодействие терроризму. Проблемы XXI века - COUNTER-TERRORISM*. № 4. Москва.
  11. NBC News (June, 30, 2011). Al Qaeda possibly buying Libyan war weapons. Dostupno putem internet [http://www.nbcnews.com/id/43596360/ns/world\\_news-europe/t/spain-al-qaida-possibly-buying-libyan-weapons/#.XKHfV5gzaUk](http://www.nbcnews.com/id/43596360/ns/world_news-europe/t/spain-al-qaida-possibly-buying-libyan-weapons/#.XKHfV5gzaUk) pristupljeno 17.04.2018.
  12. News.ru. (21 февраля 2012 ). Бывшие сторонники Каддафи захватывают города в Мали – десятки тысяч беженцев. Dostupno putem interenta: [http://www.newsru.com/world/21feb2012/mali\\_print.html](http://www.newsru.com/world/21feb2012/mali_print.html) pristupljeno 17.04.2018.
  13. Newsru.com. (20 февраля 2018 ). Террористы, дислоцирующиеся на территории Афганистана, могут организовывать одиночные атаки боевиков на территории стран СНГ. Доступно путем интернета <http://www.newsru.com/world/20feb2018/newisis.html> приступљено 17.04.2018.
  14. Neftegaz.ru. (n.d.). Египет. Взрыв нефтепровода. В 15-й раз. Доступно путем интернета: <http://neftegaz.ru/news/view/103419/> приступљено 17.04.2018.
  15. CBS News. (April 3, 2011). U.S. to extend Libya strikes per NATO's request. Dostupno putem internet [http://www.cbsnews.com/stories/2011/04/03/501364/main20050195.shtml?source=related\\_story](http://www.cbsnews.com/stories/2011/04/03/501364/main20050195.shtml?source=related_story) pristupljeno 17.04.2018..

## TERRORISM AND LOCAL CONFLICTS

**Gridchin Alexander, Phd\***

**Abstract:** In the article there are highlighted features of the role of regional and international organizations, as stabilizers of the world's security, in the circumstances of modern society globalization and terrorism, along with special aspects of these organizations' activities in resolving conflicts of the XXI century.

**Keywords:** terrorism, local conflicts, regional and international organizations, international security, globalization of the modern society.

\* Assistant Director of General Secretariat, International Criminal Police Organization INTERPOL, email: a.gridchin@interpol.int





# **СТРУЧНИ РАДОВИ**



Рад запримљен: 15. 3. 2019. године  
Рад прихваћен: 8. 5. 2019. године

## **ДРУШТВЕНИ КОНФЛИКТИ – ПРЕВЕНЦИЈА И РЈЕШАВАЊЕ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ДРУШТВА У ТРАНЗИЦИЈИ**

**Др Дражан Еркић\***  
**Доц. др Мирослав Баљак\*\***

**Апстракт:** Сагледавајући развој човјека од његовог постанка па све до данас, евидентно је да су људи током свог битствовања пролазили кроз различите облике конфликта. На такву чињеницу упућује безброј догађаја, као и писаних докумената који свједоче да су људи, а самим тим и друштвене групе и државе биле у некој врсти сукобљавања и рата и да је свако друштво на неки начин конфликтно. Конфликти су присутни на свим нивоима, како на класним, културолошким, генерацијским, полним тако и на етничким и вјерским. Најједноставније речено, настајање конфликта је реалност уопште, с обзиром да сам извор могућег конфликта је свуда око нас и у нама. Свјетска пракса неријетко указује да су данашња транзицијска друштва израженија као потенцијал могућег конфликта. У раду се настоје, прије свега, сагледати појмовно одређење, узроци и врсте друштвених конфликта, као и њихова превенција и рјешавање, са посебним освртом на друштва у транзицији.

**Кључне ријечи:** конфликти, узроци и врсте конфликта, превенција, рјешавање конфликта, транзицијско друштво.

\*Министарство унутрашњих послова Републике Српске, имејл:  
drazan.erkic@hotmail.com

\*\*Министарство одбране БиХ – Оружане снаге БиХ, имејл: baljak.miroslav@gmail.com

## УВОД

Посматрајући човјека као свјесно и разумно биће, јасно се учоава да се сам, као појединац, не може у потпуности остварити, него искључиво с другим појединцима и социјалним групама. У тим интеракцијама са другима и у оквиру одређених органа и институција, човјек остварује своја права и задовољава своје елементарне егзистенцијалне потребе. Међутим, поред сарадње, солидарности, припадности и лојалности појединаца у одређеној заједници, најчешће локалној заједници, долази и до конфликта, посебно социјалних. Како наводи Милашиновић и др. „социјални конфликти као комплексне појаве, настају услед различитих потреба, економских, класних, расних, верских, националних, политичких, социо-психолошких и других противречности, интереса и циљева. Такође и различитости цивилизацијске свести, обичаја и културе, као и раса и етничитета имају важну улогу у подизању нивоа социо-психолошке унутаргрупне и међугрупне дистанце, напетости, нетолерантности и мржње, што је доводило до сукоба међу људима“ (Милашиновић, *et.al.*, 2012:53). Обично до конфликтне ситуације, тј. конфликта долази усљед разлике или неслагања у мишљењима и са начином на који нешто жели да се уради или ријеша између двоје или више лица, група, удружења или нација. Та неслагања могу бити мања или већа, али завређују пажњу, јер су обично увертира у сукоб који може имати озбиљне посљедице по различите вриједности у друштву. Зато је пресудно значајно у погледу настанка конфликта уочити и препознати његове прве знаке. Тако, према Кечи „први знаци конфликта су обично нелагодност, подозрење, тензија али и жеља да се сусрет са другом страном избјегне. Када до тог сусрета дође, по правилу настаје неспоразуми, оптужбе и препуштање свом природном току. По том правилу обе сукобљене стране подједнако доприносе: на оптужбе и увреде, бијес и огорченост и у све већој мјери улазе у већу расправу и већи сукоб. Поред неизвјесности око сукоба, осјећања да је ствар избјегла контроли, чини доживљај сукоба за већину људи изузетно непријатним“ (Кеча, 2012:334). Понекад се конфликти појављују и без икаквих претходних показатеља, па се често може рећи да су они у сваком од нас и у нашој нарави. Конфликти се не појављују само тамо гдје се по логици ствари очекује противрјечност међу људима, него су присутни у породици, међу колегама, пријатељима, пословним партнерима и др. Данашње савремено друштво које обилује све већом интеракцијом међу људима, размјеном искустава и роба, отвореношћу граница намеће нам све више сукоба међу људима и упућује на чињеницу да ћемо у конфликтима и даље живјети, па је значајно да знамо како да се прилагодимо таквим ситуацијама у циљу што безболнијег и лакшег рјешавања конфликта. Саме узроке конфликта најчешће можемо да

пронађемо у слабој и лошој комуникацији, односно у неспремности да комуницирају. Конфликти могу бити веома сложени и са знатним посљедицама, посебно онда када појединци такво неслагање или однос осјећају као пријетњу себи, па је зато потребно свакој конфликтној ситуацији и конфликту приступати крајње одговорно и савјесно. Једноставно, са њима се морамо суочити, јер они неће и не могу нестати сами.

## ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ КОНФЛИКАТА

Као и већину појмова у науци, тако је и појам конфликта тешко дефинисати. Такође, веома је тешко дати једну универзалну и свеобухватну дефиницију конфликта. Како наводи Беридан, „задаћа је напросто тешка из разлога што појам има широко интердисциплинарно значење, али из разлога што из њега произилази велики број специфичних појмова нижег реда који обиљежавају одређене друштвене феномене. Конфликт као категорија има своје филозофијско, научно, али и вјерско значење. Заправо и етимолошко његово тумачење из латинског језика је вишезначно: конфликт (*conflictare* – ударати што од што; борити се), сукоб, спор, расправа која пријети да ће се још више заплести, борба, рат, оружани судар“ (Клаић, 1985, цитирано код Беридан, 2003:17). Теорије и размишљања у вези са друштвеним конфликтима могу се срести у далекој прошлости и тада, као и сада, научници су имали широко тумачење. Према Милашиновићу и др. „о сложености феномена друштвеног конфликта довољно говори њихов третман као нечег неприродног и непожељног (рани функционализам), па до схватања да су они елемент саме суштине друштвеног живота, да доприносе кохезији друштва и његовој интеграцији. Њихова комплексност уочава се и у ставовима да су они основни покретач друштвеног развоја (Karl Marx), болест коју треба лечити (Kont), материјализација животне снаге, воље за моћ (Gumpłowicz, Ward), односно средство „одабраних“ за потчињавање, поробљавање људи, па и целих народа. Може се рећи да су друштвени конфликти објективна и универзална појава о којој се може говорити и као о историјској и светској појави (насталој у оном тренутку развоја људске заједнице када је дошло до диспропорције између броја становника и природних извора хране) и као основном обележју савременог света“ (Милашиновић, *et.al.*, 2012:55). У циљу што потпунијег разумејевања и схватања шта је то конфликт, неопходно је правити разлику између појмова који су на неки начин садржани и укључени у конфликту. Према Вејновићу и Ромићу „појмови које конфликт у себе укључује су:

1. конфликтне ситуације,
2. конфликти, ставови и опажања и
3. конфликтна опажања.

Конфликтна ситуација представља ситуацију у којој два или више друштвених ентитета опажају да имају међусобне неускладиве циљеве. Циљеви су свјесно жељени услови, исходи или коначна стања, која могу имати интринзичку вриједност, али могу носити и друге врсте користи. У реалности, најчешће су ситуације у којима стране у конфликту посједују не само један, већ читав низ жељених циљева од којих су неки главни и високо вредновани, неки су пожељни у мањој или већој мјери, а сви посједују одређени ред важности. Битна компонента конфликта јесу психичка стања која прате конфликтне ситуације и исходе конфликтног понашања. Ставови везани за конфликте су психолошка стања која често прате укљученост у конфликтну ситуацију. За конфликтне ставове чешће се предпоставља да настају из стреса изазваног укљученошћу у сукоб, него да су фактори који изазивају конфликте. Конфликтни ставови постају кључни у познијим фазама сукоба када је почетна ситуација измјењена и не изгледа више као довољан разлог за наставак сукоба. Они се могу дефинисати као уобичајени обрасци очекивања, емоционалних оријентација и опажања која прате учешће у конфликтној ситуацији. Конфликтно понашање су акције које предузима једна страна у било којој ситуацији сукоба против супростављене стране са циљем да противник одустане од својих циљева или да их промијени“ (Вејновић и Ромић, 2012:64).

Постоји много дефиниција које одређују шта је то конфликт. Неке од њих завређују посебну пажњу. Тако, према гледишту Сикавице „конфликт је ситуација која настаје када двије или више страна имају супротна стајалишта или приступ одређеној ситуацији“ (Сикавица, 2011:766). Нешто другачије виђење дефинисања конфликта од Сикавице имају Ријавец и Миљковић по којима „конфликт је ситуација у којој двије стране (особе или групе) желе постићи циљ за који опажају да га може постићи једна страна, али не обје“ (Ријавец и Миљковић, 2002:2). Говорећи о конфликту у контексту његовог појмовног одређења, занимљиво је стајалиште Турена и Митцхела. Турен наводи да „конфликт претпоставља јасну одредницу супарника или актера са којима се такмичи, као и извора око којих се води борба или преговара како би се стекла контрола“ (Touraine, 1998, цитирано код Ђукић, 2018:196). Према Мичелу „конфликт је било каква ситуација у којој две или више страна сматрају да имају међусобно инконтрабилне циљеве (циљеви = свесно жељена будућа стања)“ (Mitchell, 1981, цитирано код Милашиновић *et.al.*, 2012:15-16). При одређењу конфликта уопште, неминовно је позвати се и на његово етимолошко значење, из којег се јасно уочава, како наводи Беридан

„ако би се израз преводио у једној ријечи и попримио опће значење у нашем језику, онда се термин сукоб чини најприкладнијим, најчешће као синоним термину конфликт“ (Беридан, 2003:17). Доводећи у исту равн термине конфликт и сукоб, а у циљу проналажења поједностављене дефиниције, Видојевић одређује друштвене сукобе као „борбе између и унутар друштвене групе за остваривање интереса и вредности који су међусобно опречни“ (Видојевић, 1993:79). Са социолошког становишта вјероватно једну од најобухватнијих дефиниција сукоба дао је амерички социолог Козер (Lewis Coser) по којем „друштвени сукоб представља борбу око вредности и полагања права на ретке положаје, средства и моћ у којој су циљеви противника да неутралишу, онеспособе или униште своје ривале“ (Coser, 1986, цитирано код Тепшић, Џуверовић, 2011:363). Резимирајући наведене дефиниције конфликта (сукоба) евидентна је одређена сличност, па се јасно уочавају три битна елемента, а то су:

- за конфликт су потребне најмање двије стране,
- актери, тј. судионици конфликта могу бити како појединци тако и групе и
- увијек су интереси супротстављени код сукобљених страна.

### УЗРОЦИ И ВРСТЕ КОНФЛИКАТА

У свим сферама друштвеног дјеловања, од економије, политике, културе, образовања, васпитања, спорта и сл., као и живота уопште, конфликти су неизбјежни. Само настајање конфликта везује се за његове узроке, који су посебно у данашње вријеме веома бројни и разноврсни. Узроци конфликта се најчешће налазе у његовом одређењу и дефиницији. Према Сикавици „први узрок се односи на постојање најмање двају страна, стране могу бити појединци или групе и трећи узрок су супростављени интереси сукобљених страна. Супростављени интереси су вањски манифестацијски знак као узрок сукоба, а непосредни је повод за сукоб у слојевитости различитих незадовољених потреба, тежњи, мотива, жеља, и интереса сукобљених страна“ (Сикавица, 2011:768). Најчешћи узроци конфликта, како исти аутор наводи су „недостатак средстава, међуовисност, различитост и промјена циљева, разлике у перцепцијама и вриједностима између појединаца и скупина, особни стил, слаба и недовољна комуникација, промјена улога, организацијско преклапање, организацијска култура и неадекватан сустав награђивања“ (Ибидем, стр. 769).

Узроци који доводе до друштвених конфликта су непосредни и посредни. Од непосредних узрока, како наводи Милашиновић и др. „у првом реду су: богатство, власт и друштвени статус. Богатство је један

од непосредних узрока друштвених конфликта у свакој историјској епохи, било у смислу његовог стицања, очувања, или (пре) расподела. У том смислу, богатство се може јавити као узрок различитих стремљења, сучељавања, антагонизама и конфликта на нивоу појединаца, друштвених група, па и држава. Власт и борба за њу такође су веома значајан извор социјалних конфликта и најчешће су уско повезане са богатством. Када је реч о власти као узроку конфликта, мора се поћи од чињенице да не постоји људско друштво без одређеног механизма власти као регулације и поретка – она је иманентна људском друштву од његових зачетака. Друштвени статус по својој природи има карактер предпостављених вредности, које по апстрактним хијерахијским правилима поседује онај ко заузима одређено место у социјалној структури. Високо вреднован друштвени статус, иако зависи од личних особина и способности сваког појединца, ретко се постиже без моћи или подршке власти и богатства, па се у извесној мери показује и као непосредан узрок и снажан мотив социјалних конфликта, било за његово стицање или прерасподелу“ (Милашиновић, *et.al.*, 2012:68, 70). Осврћући се на посредне узроке конфликта исти аутори наводе да „као значајни узроци унутрашњих друштвених конфликта јављају се и различити интереси и циљеви центара моћи (држава и савеза – војних, привредних, верских и других), који се налазе ван конкретног друштва у којем се одвијају конфликти различите врсте и интензитета. У том смислу, осим опште поделе на унутрашње и спољашње узроке друштвених сукоба, хипотетички се могу издвојити четири скупа фактора који на посредан начин битно доприносе настанку унутар друштвених конфликта. То су у првом реду: структурни, политички, економско-социјални и културно-перцептуални фактори“ (Ибидем, стр. 71). За саме конфликте веома је битно да се узроци њиховог настанка знају и на вријеме уоче ради успјешног рјешавања у почетним стадијума, када су посљедице мање видљиве и не толико сложене.

Са аспекта стратегије управљања и рјешавања конфликта, поред спознаје о његовом појмовном одећењу (дефинисању) и узроцима, важно је познавање врсте конфликта. На сцени је неколико врста конфликта који се могу уочити, али неке од њих ћемо навести. Према Беридану „надметања, борбе за престиж, такмичења, која јесу на својеврстан начин предувјети за напредак, или то пак нису, осигуравају аргументе за подјелу на: друштвено прихватљиве конфликте и друштвено неприхватљиве конфликте. Друштвено прихватљиви могу истовремено по природи ствари, бити и друштвено оправдани, неопходни и продуктивни односи, ако им је крајњи циљ друштвена конкуренција и престиж који значи друштвени напредак. Примјера ради, друштвено прихватљивим конфликтима, могу се означити: такмичења у спорту, економска надметања кроз конкуренцију, политичке борбе за власт



кроз организоване изборе и тд. То су истовремено и мање или више друштвено уређени, институционализовани конфликти, који подржавају опстојност и напредак друштва и државе. Насупрот тога, колоквијално или пак официјелно, под конфликтом се подразумева наношење штете противнику, непријатељу, до покушаја његовог уништења (као друштвено неприхватљивих понашања). Из тих разлога, као полазна основа нека послужи подјела конфликта на двије основне скупине: ненасилни конфликти и насилни конфликти“ (Беридан, 2003:24-25). Надаље, исти аутор наводи да „средства у конфликту најчешће одражавају ниво конфликта. Спрам тих одлика, као радну верзију, конфликте је могуће раздијелити на: конфликте у којима се не користе оружана средства и оружане конфликте, а оружани конфликти на оружане конфликте ниског интензитета, и оружане конфликте високог интензитета. Другим ријечима казано, то су оружани конфликти који не представљају рат и они који јесу рат као израз највишег, најоштријег, најмасовнијег облика оружаног конфликта, гдје се квалификације о том нивоу употребе борбених средстава у конфликту ( и дилеме око тога је ли то или није рат) често не слажу па је оцјена: оружани конфликт високог интензитета, за многе од њих често најбезболније и најприхватљивије рјешење, са правног, војног, па и знавственог стајалишта“ (Ибидем, стр. 25).

## **ПРЕВЕНЦИЈА И РЈЕШАВАЊЕ КОНФЛИКАТА У ТРАНЗИЦИЈСКОМ ДРУШТВУ**

У далекој прошлости људског друштва појављују се случајеви предупређења настајања различитих облика сукоба. Свакако, с развојем друштва, појављују се и различити облици конфликта, али и метода за њихово рјешавање. Превенција је одувјек била пожељна и нужна. Такође, она је процес који је сталан, истрајан и друштвено-правно прихватљив и оправдан. Према Вујаклији превенција је (нлат. *preventio*) „предупређивање, предупређење, спречавање, предухитравање; побијање примедба за које се предпоставља да би их супротна страна могла навести; предубеђење, предрасуда; раније учињена опомена; прав. стављање у притвор, претварање, притвор“ (Вујаклија, 1980:735). У односу на превенцију, превенција сукоба према Буртону представља „уклањање каузалних услова (сукоба) и снажно подстицање кооперативног окружења“ (Burton, 1990:18). Рјешавање конфликта није једноставан задатак, већ напротив веома сложен, а тој сложености доприноси појмовна нејасноће и неодређеност. У основи рјешавање конфликта везује се и за аспект пословне културе. Чест случај у

пракси је различитост у погледу појмовног прецизирања рјешавања и разрјешавања конфликта-сукоба. Према Буртону „разрешавање сукоба подразумева слободно споразумевање и постизање коначног решења између сукобљених страна, што подразумева редефинисање њихових међусобних односа. Под решавањем сукоба подразумева коначно решење које доноси неприкосновени ауторитет, тј. арбитар (суд, треће страна), и које је обавезујуће за све субјекте у конфликту“ (J. Burton, 1969, цитирано код Милашиновић, *et.al.*, 2012:85). Исти аутори даље наводе да „израз разрешавање претпоставља процес који перманентно присутан између друштвених група у свим фазама конфликта и који се никада не завршава. Под појмом решавање или решење сукоба, подразумевамо процес који се остварује уз посредовање арбитра, и који означава извештајан комплекс конкретних метода које се користе приликом преговора с циљем помирења супротстављених страна. С друге стране, израз решавање, подразумева и окончање конфликта, што се у стварности веома ретко дешава“ (Ибидем, стр. 86). Као и већина проблема, тако су и проблеми везани за конфликте, превенција и рјешење били упућени на традиционалне приступе и методе који су се показали као недовољни и неадекватни, јер у себе нису укључивали регионалне, економске, културне и друге факторе. Данашња савремена, а посебно транзицијска друштва са собом носе различите безбједносне пријетње и изазове, које саме по себи захтијевају другачији приступ у рјешавању од традиционалног. У друштвима у транзицији готово као пропратна појава и реалност уопште појављују се корупција, неуређено економско тржиште и др., као и конфликти. Сами по себи конфликти су веома промјенљиве, динамичне и сложене друштвене појаве. С обзиром на те карактеристике конфликта, а ради постављања најадекватних метода за њихово рјешење, неопходно је узети у обзир коријен њиховог настанка, а то су противрјечности и супротности између интереса, вриједности и веома значајних ресурса којима желе да располажу субјекти или носиоци конфликта. Оно што је сигурно, а на шта нас упућује како историјско тако и модерно искуство јесте то да се друштвени конфликти неће и не могу сами ријешити. За рјешавање конфликта веома је битно узети неколико чињеница у обзир, прије свега да ли се примјењује насиље у сукобима, њихов интензитет, оружани или не, а на крају и да ли постоје објективни предуслови и воља да се конфликт спријечи или ријешити. Такође, када се говори о рјешавању конфликта, један од предуслова је познавање структуре и природе самог конфликта, познавање инструмената за њихово препознавање, технике и методе за руковање њима, као и методе и поступке за савлађивање конфликта. Према виђењу Милашиновића и др. „полазно становиште је да ће конфликти бити решени лакше и уз мање одрицања ако се у први план ставе интереси сукобљених страна, а не питање моћи или права. Такав приступ је развијен на Универзитету

Харвард и познат је као Харвардски модел. Према том концепту постоје три основна пута за решавање сукоба:

- а) изједначење интереса,
- б) одређивање правних позиција и
- в) одређивање позиција моћи“ (Милашиновић, *et.al.*, 2012:221).

У погледу рјешавања конфликта овај концепт садржи шест правила за медијалну примјену система који доприносе решавању конфликта. Према истим ауторима, та правила су: „1. Интереси сукобљених страна чине основу преговора. 2. Изналазити и развијати поступке који ће подстаћи сукобљене стране на преговоре. 3. Планирати поступак одређивања правних позиција, ако не успеју методе које су већ примењене. 4. Саветовати учеснике конфликта, дати предлог и суд о томе на који би се начин дугорочно могао спречити конфликт. 5. Ставити на папир различите поступке, од најјефтинијег према најскупљем. 6. Обратити пажњу на мотивацију учесника, њихову спремност на поступак и средства која током поступка стоје на располагању“ (Ибидем). Обично у животу људи желе да за неки непожељан догађај или ситуацију углавном окриве друге и да кључне узроке који су довели до тога траже код свих осим код себе, ступајући тако у конфликтну ситуацију за коју не желе да окриве себе, иако је очигледно да је проблем у њима самима. У контексту рјешавања конфликта Галић сматра да „увијек треба поћи од себе, али је циљ сагледати цјелокупну ситуацију и запитати како се осјећа, шта мисли и чини друга страна у конфликту. Да би човјек превазишао конфликт, потребно је да одабере прави смјер у превазилажењу конфликта, јер онај који није ријешо властите конфликте, тешко да може помоћи другима да ријешу своје конфликте. Сам чин конфликт је успјешно извршен када испуњава задовољство особе које су биле у конфликту. Рјешење конфликта не треба схватити ни као побједу, ни као пораз, већ само као решену ситуацију у којој су обе стране задовољне због тога. Велики изазови у друштву, као изазови данашњег времена захтијевају да у будућности култура буде изнад некултура, да добро увијек побиједи зло, а да љубав надвлада конфликте“ (Галић, 2012:279). Мноштво је различитих начина рјешавања конфликта у транзицијским друштвима, у зависности од конфликтне ситуације, али уопштено, како наводи Здравомаслов, рјешење конфликта „подразумева у првом реду постизање споразума, односно сагласности и договора између учесника сукоба у вези са спорним питањима. Као најзаступљеније форме договора, независно од тога да ли се ради о унутардржавним или међудржавним конфликтима, помињу се: - договор као резултат поклапања мишљења обеју страна; - договор о подјели објекта конфликта; - договор о компензацији за уступање објекта конфликта; - договор у складу са законодавном или моралном вољом неке спољне силе; и договор који је наметнула једна

страна у конфлику“ (Здравомаслов, 1996, цитирано код Милашиновић, *et.al.*, 2012:90). У рјешавању конфликта, поред договора и споразума, као веома успјешан метод појављује се медијација или посредовање. Исти аутори наводе да „сам појам медијације значи посредовање треће, неутралне стране у конфликтима с цињем да се постигне заједничко решење које би прихватило све стране у конфлику“ (Ибидем, стр. 91). Основ за рјешавање сваког конфликта је да се базира на узајамном поштовању, на споразуму и договору, без наметања и пријетње силом, у супротном такво решење неће опстати дуго и врло вјероватно ће се поновити и ескалирати, често са значајним посљедицама.

### ЗАКЉУЧАК

Сваки конфликт заслужује пажњу, без обзира на његову почетну димензију и могућу посљедицу. Незаобилазан предуслов успјешног рјешавања конфликта захтијева његово разумијевање и квалитетну анализу. Анализирајући конфликт стварамо довољан параметар реалности конфликта. Плодно тло конфликти налазе због стереотипа и неупућености људи, али и међусобног неуважавања. Сама по себи превенција и рјешавање конфликта се по аутоматизму безусловно намеће као обавезна и оправдана. У транзицијским друштвима важе методе примјерене том друштву и условима у којима настају, али, без обзира на све, сваки конфликт је специфичан за себе, па је тако и сама методологија и концепт његовог рјешавања специфични њему самоме. Позитиван исход конфликта захтијева његово потпуно уважавање, уважавање његових страна и њихових интереса, настојећи пронаћи обострано задовољење у циљу његовог потпуног рјешавање, не остављајући при томе ни минимум простора за његово поновно избијање. Традиционалне методе рјешавања конфликта оличене у ригидности институција, одређеним стереотипима и устаљеним нормама понашања, засигурно не дају добре резултате. Превенција и рјешавање друштвених сукоба, а посебно у транзицијским друштвима, захтијевају, прије свега, мултидисциплинаран приступ и врло озбиљан и студиозан рад.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Беридан, И. (2003). *Конфликти: homo pro homine et contra hominet – човјек за и против човјека*, Факултет политичких наука, Сарајево.
2. Буртон, Ј., W. (1990). *Conflict: Resolution and Provention*, Palgrave, Oxford.
3. Вејновић, Д.; Ромић, М.; Конфликти и стратегија рјешавања конфликта. *Зборник радова „Конфликти“ Клуб интелектуалаца 123 ЕДЦ Бања Лука, 1/2012, 63-79.*
4. Видојевић, З. (1993). *Друштвени сукоби од класних до ратних*, Радничка штампа, Београд.
5. Вујаклија, М. (1980). *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд.
6. Галић, З. (2012). Структура конфликта и програми за рјешавање. *Зборник радова „Конфликти“ Клуб интелектуалаца 123 ЕДЦ Бања Лука, 1/2012, 274-279.*
7. Ђукић, С. (2018). Узроци друштвених конфликта и управљање конфликтима у условима кризе. *Интердисциплинарни научно-теоријски часопис „Војно дело“, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 3/2018, 193-207.*
8. Кеча, Р. (2012). Врсте и узроци конфликта. *Зборник радова „Конфликти“ Клуб интелектуалаца 123 ЕДЦ Бања Лука, 1/2012, 332-338.*
9. Милашиновић, С.; Јевтовић, З.; Деспотовић, Љ., (2012), *Политика, медији, безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
10. Милашиновић, Р; Милашиновић, С.; Путник, Р; (2012), *Теорије конфликта - друго измењено и допуњено издање*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд.
11. Ријавец, М.; Миљковић, Д. (2002). *Како рјешавати конфликте?* ИЕП, Загреб.
12. Сикавица, П. (2011). *Организација*, Школска књига, Загреб.
13. Тепшић, Г.; Џуверовић, Н.; Теорије решавања сукоба: основни концепти и парадигме. *Годишњак, Факултет политичких наука, Београд, 6/2011, 361-379.*

## **SOCIAL CONFLICTS – PREVENTION AND SOLUTION ESPECIALLY REGARDING SOCIETIES IN TRANSITION**

**Dr Dražan Erkić\***  
**Doc. dr Miroslav Baljak\*\***

**Abstract:** Looking at the human evolution since his origin until today, it is evident that the people went through different forms of conflicts. There are a lot of evidence about that fact, and also written documents which tell us that people and other social groups and countries were in some kind of conflict and war and that every society is in some way in conflict. Conflicts are present on all levels, class, cultural, generation, sex ethnic and religious. Simply put, conflict is reality, because the source of possible conflict is all around us as well in ourselves. World practise points out that today's societies in transition are more expressed as a potential of possible conflict. Based on that we are trying to see it conceptually and also causes and types of social conflicts, and their prevention and solving especially regarding societies in transition.

**Key words:** conflicts, causes and types of conflicts, prevention, solving conflicts society in transition.

\* *Ministry of Interior of the Republic of Srpska, email: drazan.erkic@hotmail.com*

\*\* *Ministry of Defence of Bosnia and Herzegovina – Armed Forces of Bosnia and Herzegovina. email: baljak.miroslav@gmail.com*

Стручни рад  
УДК 339.923:061.1ЕУ(4-6ЕУ:497-15)  
DOI 10.7251/BPG1901111B

Рад за примљен: 15. 3. 2019. године  
Рад прихваћен: 8. 5. 2019. године

## ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ КАО ЧИНИЛАЦ БЕЗБЈЕДНОСТИ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Доц. др Дражен Божовић\*  
Доц. др Жељко Спалевић\*\*  
МСц Љубиша Конатар\*\*\*

**Апстракт:** За успостављање мира и рјешавање оружаних сукоба током 90-тих година на западном Балкану, поред УН-а као глобалне организације колективне безбједности са монополом одлучивања за рјешавање криза, пресудну улогу у оперативном смислу су имали НАТО и ОЕБС који су у измијењеној улози и даље присутни у региону. Током сукоба Европска унија је такође покушавала да се оперативно ангажује и исказе као безбједносни фактор али безуспјешно. Међутим, за демократску транзицију и стварање „позитивног мира“ на западном Балкану након 2000. године доминантну улогу преузела је ЕУ, пружањем европске перспективе и креирањем посебних механизма за стабилизацију и придруживање. Показало се да европска перспектива, као и елиминисање дјеловања ваневропских центара моћи позитивно утиче на међусобно приближавање балканских земаља, смањење опасности од оружаних сукоба и јачање повјерења и безбједности. С обзиром на комплементарност циљева, механизма и напора на западном Балкану, овакву улогу ЕУ у региону прихватили су УН, ОЕБС и НАТО.

\* Министарство одбране Црне Горе, имејл: zelko.spalevic@udg.edu.me

\*\* Универзитет Доња Горица, имејл: dbozo@t-com.me

\*\*\* Сигурносне студије, Универзитет модерних знаности-ЦКМ, Мостар, имејл: konatarljubisa@gmail.com

Глобална економска криза, посљедице „арапског прољећа“, «брегзит», проузроковали су велике потресе у самој ЕУ што је довело до њеног запостављања западног Балкана, који је усљед тога погођен бројним невојним изазовима, ризицима и пријетњама (мигрантска криза, трговина људима, оружјем и наркотицима, организовани криминал, национализам, екстремизам, политички немири,...), и изложен утицају ваневропских центара моћи. Европска администрација, учивши проблеме нагомилане усљед запостављености западног Балкана, најављује интензивирање процеса интеграција, док у исто вријеме лидери неких од водећих земаља ЕУ (Француске) за извјесно вријеме интеграције доводе у питање. Дакле, из бројних расправа и анализа о европској перспективи не назире се јединствен став о роковима и начину интеграције земаља региона у ЕУ.

Циљ рада је разматрање унапређења безбједности у актуелном безбједносном амбијенту на западном Балкану, када су војне пријетње замијенили бројни нови невојни изазови, ризици и пријетње које угрожавају „недовршени мири и стабилност“ у овом региону. Предмет истраживања су ЕУ интеграције као чинилац безбједности западног Балкана. Истраживања ће дјелимично обухватити период разрјешавања сукоба и успостављања мира на Балкану, али је тежишно усмјерено на постконфликтни период стабилизације и придруживања земаља региона у којем су до изражаја дошли бројни невојни изазови, ризици и пријетње, који успоравају општи друштвени развој, али и угрожавају безбједност и крхки мир на Балкану. У раду ће се прво размотрити основа обиљежја међународне безбједности, затим савремени изазови, ризици и пријетње и дјеловање субјеката колективне безбједности у промијењеним околностима са акцентом на ЕУ, и на крају безбједносни аспекти западног Балкана и утицај европских интеграција на безбједност западног Балкана са посебним освртом на Црну Гору.

**Кључне ријечи:** Међународна безбједност, колективна безбједност, Европска унија, западни Балкан, европске интеграције.



## УВОД

Уговором о ЕУ из Мастрихта 1991. године, ЕУ је из претежно привредне заједнице прерасла у политичку заједницу. У намјери да оснажити свој идентитет на међународној сцени, овим Уговором конципирана је заједничка спољна и безбједносна политика, којој је први изазов била криза у бившој Југославији. Ангажовањем у рјешавању ове кризе ЕУ је показала бројне слабости, а прије свега ограничене способности оперативног дјеловања што је утицало на ЕУ да се у првој деценији XXI вијека посвети успостављању оперативних способности. Успостављањем оперативних способности ЕУ у име међународне заједнице пружа одговорност за бројне мисије у постконфликтном периоду на Балкану. Међутим, највећи ефекат на стабилизацију региона и међусобно приближавање конфронтираних земаља има процес стабилизације и придруживања којим је ЕУ земаљама западног Балкана пружила перспективу за придруживање Европској унији када испуне критеријуме из Копенхагена. Образлагањем најзначајнијих обиљежја дјеловања ЕУ и изазова ризика и пријетњи са којима се суочава регион западног Балкана аутори желе нагласити узрочно последичне везе процеса европских интеграција и стања безбједности западног Балкана.

## МЕТОД РАДА И РЕЗУЛТАТИ

Иако би се на први поглед могло закључити да се ради само о историјској анализи наглашавамо да компаративна метода која је кориштена приликом анализе дјеловања ЕУ и стања безбједности на западном Балкану даје одговоре и на актуелна питања када је у питању улога и значај ЕУ као чиниоца безбједности западног Балкана. С обзиром на ширину процеса европских интеграција, истраживање смо ограничили и фокусирали на област правде, слободе и безбједности која обухвата актуелне изазове безбједности региона и процесу приступања земаља западног Балкана Европској унији. Студија случаја примијењена је на Црној Гори као земљи региона која је тренутно лидер европских интеграција са највише отворених поглавља. Аналитичким сагледавањем годишњих извјештаја о напретку региона у процесу приступања и придруживања, желимо нагласити да је пропорционално степену посвећености ЕУ стабилизацији и придруживању западног Балкана Унији зависило ангажовање и напредак земаља западног Балкана. Ови и други документи дају одговоре који указују на резултате земаља региона на унапређењу стања безбједности и указују на улогу ЕУ интеграција као чиниоца безбједности западног Балкана.

## ОСНОВНА ОБИЉЕЖЈА ЗАЈЕДНИЧКЕ СПОЉНЕ И БЕЗБЈЕДНОСНЕ ПОЛИТИКЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Безбједност је била преокупација свих облика друштвеног организовања до данашњих дана. У првом плану била је војна одбрана друштвених заједница од спољашњег угрожавања јер су још од раног периода друштвеног развоја присутни међугрупни сукоби. Крајем XIX вијека усвајају се прве норме ратног права, а XX вијек осим три глобална сукоба (два свјетска рата и један „Хладни рат“) обиљежен је наставком развоја норми које ограничавају употребу силе у међународним односима и успостављањем система колективне безбједности кроз Уједињене нације (УН), које располажу и правом предузимања принудних мјера. За вријеме Хладног рата у циљу успостављања дијалога, јачања повјерења и безбједности у Европи успостављен је систем безбједносне сарадње оличен у Конференцији односно касније (од 1994) Организацији за европску безбједност и сарадњу – ОЕБС. Након Хладног рата очекивања да ће безбједност у свијету постати стабилнија и извјеснија показала су се нереална и наступила је са једне стране „ера умножавања раскола“, која је манифестовала нове изазове, ризике и пријетње, а са друге стране „распршивање моћи“ са државе на недржавне субјекте. Главна преокупација студија безбједности и доносилаца политичких одлука је како поуздано одгонетнути веома измијењену природу безбједности.

Суочавајући се са промјенама јавио се велики број тзв. алтернативно-критичких промишљања о преобликовању безбједности која уводе многе нове идеје, али методолошки и концептуално није се успио развити заједнички став на глобалном нивоу. Концепт безбједносне заједнице који је конципирао Карл Дојч, а касније развијао Розенау, заснован је на сарадњи и повјерењу међу државама које дијеле исте вриједности, што води ка усвајању заједничких норми, а затим ка развијању заједничког идентитета, чиме се повећава степен међусобног повјерења, избегавају замке, безбједносне дилеме и ствара претпоставке да се насилни сукоби увијек могу избјећи путем преговора (*Deutsch, 1998; 228*). Међутим, мора се рећи да је ово још увијек један идеалистички концепт који је у пракси глобално тешко остварив, али је регионално реалан и може се рећи да је већ заживио у оквиру НАТО и ЕУ. Покушавајући да нађу мјеру између стварног и пожељног односно један примјењив концепт, Коен и Михалка (*Cohen & Mihalka; 2005; 8-10*) развили су концепт кооперативне безбједности који традиционалне установе међународних односа – колективну одбарну и колективну безбједност ставља између појединачне безбједности, као полазне тачке концепта и међународне стабилности као циља концепта, који је у пракси примјењивији од безбједносне заједнице, али за сада је примијењен у ЕУ и НАТО. На крају, тзв. Копенхашка школа студија

безбједности која је своје теоријско мишљење развила ослањајући се на три основне идеје: теорију секуритизације, секторски приступ (војни, политички, економски, социјални и еколошки и информатички) и теорију регионалних безбједносних комплекса, на овај начин успјела је да направи компромис међу различитим приступима савременој безбједности. Очигледно, да су у теорији и пракси до изражаја дошли регионални безбједносни комплекси „које чине групе држава чији су примарни безбједносни интереси толико уско повезани да се њихове националне безбједности не могу разматрати одвојено” (*Buzan; 1983; 106*).

Један такав безбједносни комплекс чини Европа која је вјековима била поприште бројних сукоба гдје су започети оба свјетска рата и била распућена током Хладног рата. Међутим, некада супарничке земље западне Европе током четири деценије дијељења истих вриједности и интереса у оквиру НАТО и запаноевропске уније превазишле су некадашња ривалства и развиле повјерење и безбједно окружење које су након више деценијских преговора унаприједиле јачим институционалним повезивањем у јединствен вид организовања држава – Европску унију. У њеној позадини налазе се два повезана и испреплијетана захтјева: захтјев за успостављањем и одржавањем трајног мира и захтјев за несметаним одвијањем економских односа.

Рушење блоковске подјеле Европе и превазилажењем идеолошких разлика и понашања по обрасцу „безбједносне дилеме” почетком 90-тих година XX вијека бивше социјалистичке државе источне Европе придружиле су се НАТО-у, а након тога и ЕУ осим шест држава западног Балкана. ЕУ сада обухвата скоро читаву Европу и чини незаобилазан глобални чинилац безбједности, а посебно на Балкану, како у смислу изградње повјерења и безбједности тако и постављања стандарда за чланство.

Уговором о ЕУ из Мастрихта 1991. године ЕУ је конципирала и Заједничку спољну и безбједносну политику – ЗСБП (*Common Foreign and Security Policy*), којој је примарни циљ био „оснажити свој идентитет на међународној сцени” посебно путем „стварања заједничке одбрамбене политике, која би у будућности могла резултирати успостављањем заједничких одбрамбених снага”. Суочавајући се ограниченим способностима реаговања на кризе у југоисточној Европи 90-тих година прошлог вијека, ЕУ почетком XXI вијека се опредјељује за успостављање система кризног управљања, развијања оперативних способности и дјеловање као глобалног актера.

У складу са својим јачим институционалним повезивањем, децембра 2003. године усвојена је Европска стратегија безбједности, која је 2008. године измијењена и допуњена. Стратегија изражава сумњу у могућност агресије већих размјера против било које од

држава чланица, а означава и обрађује нове пријетње и у складу са њима поставља стратешке циљеве. Као нове пријетње са којима се суочава ЕУ Стратегија је означила: *тероризам, пролиферацију оружја за масовно уништење, регионалне сукобе, неуспјеле државе и организовани криминал* које су разноврсније, мање уочљиве и мање предвидљиве од конвенционалних сукоба. У складу са изазовима, Стратегија безбједности је дефинисала стратешке циљеве на пољу безбједности и то: 1) суочавање са кључним пријетњама; 2) изградња безбједности у окружењу и 3) изградња мултилатералног међународног поретка.

Ипак, најзначајније промјене донио је реформски Лисабонски уговор који формулише и тзв. *клаузулу заједничке одбране* према којој су државе чланице ЕУ обавезне да помогну једној од чланица ЕУ у случају да буде нападнута. Такође, појављују се и *клаузула солидарности* којом се подразумева да свака држава чланица треба да помогне оној чланици која је погођена људском или природном катастрофом или терористичким нападом. Уговор проширује потенцијал ЕУ у борби против тероризма, мисијама превенције конфликта, постконфликтним стабилизационим мисијама итд.

Истовремено, интеграција је успјела надвладати пређашња непријатељства међу европским земљама. Ставови супериорности и употреба силе за рјешавање интернационалних различитости замијењене су сарадњом која балансира националне са заједничким интересом и поштује националну разноликост у креирању идентитета Уније. Данас је рат између било које од чланица ЕУ просто незамислив, што је једно од највећих достигнућа европске интеграције.

Ипак, не може се заобићи чињеница да ЕУ већ деценију пролази кроз кризу која је почела манифестацијом економске кризе у земљама на југу ЕУ (Грчка, Шпанија, Италија, али и друге), а кулминирала брегзитом.<sup>1</sup> Општа криза је праћена бројним кризама као што су: мигрантска криза, криза односа са Русијом и Турском, па чак вербална и са САД. Међутим, упркос свим проблемима кроз које пролази преовладава оптимизам о позитивном исходу кризе и јачању ЕУ, што потврђују и пресудне политичке одлуке о најтежим питањима.

Упркос свему, бивше социјалистичке земље источне Европе које су приступиле ЕУ у међувремену су доживјеле друштвено-политички и економски препород и постале стабилне демократије. Са друге стране неколико балканских земаља (Албанија, БиХ, Црна Гора, Србија, Косово и Македонија) за које се користи назив Западни Балкан, због разних околности касно су се укључиле у европске и евроатлантске интеграције и данас представљају „црну рупу” Европе.

---

<sup>1</sup> БРЕГЗИТ је назив за процес изласка Велике Британије из ЕУ, након гласања грађана Велике Британије на референдуму.

## БЕЗБЈЕДНОСНИ АСПЕКТИ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА И ПРИДРУЖИВАЊЕ ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Због свог геостратегијског положаја на којем се укрштају интереси великих сила, религија и цивилизација историја западног Балкана је обиљежена утицајем великих сила, који долази из три правца: са истока од Русије, са југоистока од Турске, са запада од западноевропских држава и од XX вијека од САД као суперсиле. Усљед преплијетања интереса ванбалканских центара моћи, као и међусобних трвења и сукобљавања балканских народа на Балкану је створен сложен геополитички чвор, што се током дезинтеграције СФРЈ крајем XX вијека манифесовало оружаним сукобима, који су поред етничког имали изражен и вјерски карактер. За успостављање мира и рјешавање оружаних сукоба, такође је био неопходан спољни утицај великих сила, остварен преко Контакт групе (САД, Русија, Велика Британија, Француска, Њемачка и Италија), УН, ОЕБС и НАТО који су и даље присутни у региону. Данас, резултат бројних иницијатива и других постконфликтних механизма је мир у региону.

Компаративна анализа стратегија националне безбједности поменутих земаља указује да оне могућност ширих оружаних сукоба своде на минимум, али их не искључују као посљедицу преливања нестабилности из других подручја или као посљедицу ескалације бројних изазова и ризика којима су изложене. С обзиром на традиционалне антагонизме и бројна отворена питања ово стање се још увијек може прије назвати „замрзнути конфликт”. У Босни и Херцеговини присутна је стална тензија између ентитета. Релације између Хрватске и Србије су промјенљиве и највише зависе од политичке гарнитуре на власти. Отворено је и питање односа Косова са Србијом. У Македонији су уз посредовање ЕУ смањене али још увијек присутне тензије између Албанаца и Македонаца.

Управо таква ситуација је допринијела да након окончавања сукоба на простору СФРЈ у употребу уђе и све чешће се користи термин «Западни Балкан», који је креирала ЕУ третирајући га као унутар себе фрагментирану, расцјепкану географску цјелину са наслијеђеним проблемима, који изискује постконфликтну помоћ и подршку споља, а до којег су дошле европске интеграције које постају заједнички именитељ њиховог приближавања.

Због историјске, културне, економске и других видова повезавости региона може се рећи да западни Балкан, па и Европа у безбједносном смислу функционишу на принципу спојених судова, односно безбједност региона је недјелјива, а слобода, демократија, људска права и либерална економија представљају заједничке вриједности и заједничке интересе свих. У том смислу мора се свеобухватно прилазити бројним невојним

проблемима са којима се у постконфликтном периоду суочава западни Балкан у области правде, слободе и безбједности. Обзиром на потребу стварања опште климе погодне за друштвено-економски, социјални и културни развој грађана и заједнице у цјелини, савремена национална безбједност треба да дјеловањем државе омогући владавину закона (Симић; 2002).

Током сукоба на посматраном простору, ЕУ је такође покушавала да се оперативно ангажује и искаже као безбједносни фактор али безуспјешно. Међутим, за демократску транзицију и стварање „позитивног мира“ на западном Балкану након 2000. године доминантну улогу преузела је ЕУ, пружањем европске перспективе и креирањем посебних механизма за стабилизацију и придруживање.

ЕУ је још 1993. године у Копенхагену утврдила основне критеријуме и темељ политике проширења, која представља свеобухватан и дугорочни оквир за интеграцију држава које теже чланству, а састављена је од бројних инструмената попут агенде проширења, предприступне стратегије, преговора о приступању, усклађивања законодавства, финансијске и техничке подршке ради стварања способности за преузимање обавеза које проистичу из чланства. Како су испуњавале критеријуме из Копенхагена бивше социјалистичке државе источне Европе по фазама су приступиле Европској унији у првој деценији XXI вијека, док је Балкан још увијек био погођен сукобима.

У постконфликтном периоду у процесу стабилизације Балкана укључени су бројни међународни субјекти кроз разне програме стабилизације. Међутим, са сигурношћу се може тврдити да је покретање Процеса стабилизације и придруживања (ССП) којим је ЕУ у замјену за испуњавање Критеријума из Копенхагена пружила европску перспективу, имало највећи ефекат на приближавање конфронтираних земаља и стабилизацију региона.

Основни услов за отпочињање процеса придруживања, који мора бити испуњен је да држава функционише на принципима „модерне“ државе, односно, демократије, заштите људских права, тржишне привреде, ефикасне државне управе и владавине права. Предуслов за транспондовање правних прописа ЕУ у национално законодавство јесте постојање институција које имају сличне надлежности као у државама чланицама и које могу, преко законом дефинисаних надлежности, уопште спроводити одређене прописе ЕУ. Поред формалног усклађивања правне тековине, процес усклађивања подразумијева и спровођење тј. имплементацију тих закона са конкретним мјерљивим резултатима. Правна тековина ЕУ подијељена је у 33 до 35 преговарачких поглавља зависно од земље, а преговори формално почињу након политичке одлуке Европског савјета.

## ПРАВДА, СЛОБОДА И БЕЗБЈЕДНОСТ ПРЕДУСЛОВ ПРИДРУЖИВАЊА

На област безбједности у ширем смислу односе се поглавља, 23 – Правосуђе и темељна права; 24 – Правда, слобода и безбједност; 30 – Спољна политика и 31 – Спољна, безбједносна и одбрамбена политика. Поглавље 30 базира се на заједничку спољну политику према трећим земљама засновану на мултилатералним и билатералним споразумима и аутономним мјерама. Поглавље 31 – Спољна, безбједносна и одбрамбена политика, може се подијелити у сљедеће основне цјелине, 1) политички дијалог – стратегијско-политички ниво; 2) стратегијски и нормативни оквир – стратегијско-нормативни ниво и 3) капацитети за допринос – оперативни и тактички ниво. Усклађивање стратегијско-политичке цјелине Заједничке спољне и безбједносне политике (ЗСБП) укључује и документа којима ЕУ дефинише опште или појединачне спољнополитичке ставове, које у највећој мјери чине заједничке позиције, изјаве и декларације ЕУ. Стратегијско и нормативна цјелина подразумијевају, прије свега, прихватање и поштовање одредби Лисабонског уговора, затим Европске стратегије безбједности, Стратегије против ширења оружја за масовно уништење, Стратегије за борбу против нелегалног прикупљања и кријумчарења лаког и стрељачког наоружања. Најзначајнији прописи који у овој области регулишу питање контроле наоружања, трговине робом двоструке намјене, али и бројне конвенције закључене под окриљем других међународних организација (УН и ОЕБС). Једно од првих питања у пракси о оцјени напретка у току преговора јесу дипломатске мјере, које држава кандидат предузима у превенцији конфликта.<sup>2</sup> Међутим, као главна пријетња западном Балкану истакнута је владавина права обухваћена поглављима 23 и 24 јер унутрашња нестабилност може да изазове и сукобе у региону.

Правилно функционисање судског система и дјелотворна борба против корупције од највећег је значаја, као и поштовање темељних права у праву и пракси, па сходно томе поглавље 23 које се односи на Правосуђе и темељна права укључује владавину права и поштовање људских права као темељних вриједности ЕУ. Независно, деполитизовано и ефикасно правосуђе је предуслов да једна земља може имати потпуну владавину права, а борба против корупције је у фокусу свих чланица ЕУ, па се очекује и од земље кандидата за чланство да покаже способност да ефикасно спроводи донијете законе и покаже способност гарантовања темељних људских права.

---

<sup>2</sup> Приступање ЕУ је знатно захтјевније и комплексније од приступања НАТО-у, а једна од тачака оцјене је усаглашавање дипломатских мјера са ЕУ, што је лаичка јавност у случају санкција Црне Горе Русији погрешно приписивала само обавезама из чланства у НАТО.

Пракса је показала да током преговора о приступању са кандидатима за чланство, ЕУ даје посебан значај преговарачком поглављу 24 које се односи на правду, слободу и безбједност, а које покрива 10 области: миграције, азил, визна политика, спољне границе и шенген, правосудна сарадња у грађанским и кривичним стварима, полицијска сарадња и борба против организованог криминала, борба против тероризма, сарадња у области дрога, царинска сарадња и фалсификовање еура (кривични аспекти). Поменути садржаји су карактеристични као проблеми у постконфликтном периоду и посебно транзициона друштва као што је западни Балкан.

Без обзира што је приступање ЕУ један од приоритетних циљева свих земаља западног Балкана степен њихове интеграције је различит, а управо су безбједносна питања разлог томе. Албанија је 2009. године предала захтјев за чланство у ЕУ, а статус кандидата је добила 2014. године након испуњавања одређених услова. ЕК је 2016. и 2018. године препоручила отварање приступних преговора, али они још увијек нису отворени. Потенцијални кандидат за чланство је Босна и Херцеговина, која је ССП потписала у јуну 2008. године, али је ступио на снагу тек 2015. године након испуњавања одређених услова, а 2018. године доставила је одговор на упитник и очекује мишљење ЕК о отварању поглавља. Македонији је децембра 2005. године додијељен статус државе кандидата, и још 2009. године добила је препоруку за отварање преговора, али их није могла отворити, прије свега због спора са Грчком у вези с кориштењем имена „Македонија”. С обзиром на постигнути договор са Грчком из ове године о новом имену „Сјеверна Македонија” очекивати је да ова држава отвори преговоре о приступању ЕУ. Након што су Београд и Приштина 2013. Постигли споразум о нормализацији односа (тзв. Бриселски споразум), ЕУ је октобра 2015. године потписала ССП са Косовом и констатовала да Косово има јасну европску перспективу. ЕК је у извјештају о напретку из 2016. године закључила да Косову остају два услова, од којих је један био ратификација споразума о разграничењу са Црном Гором, који је у међувремену испуњен, а други – конкретни резултати у борби против корупције и организованог криминала. Србија је статус кандидата добила 2012. године, након што су Београд и Приштина постигли споразум о регионалном представљању Косова, а приступне преговоре започела јануара 2014. године. Прва два поглавља, укључујући поглавље о нормализацији односа са Косовом, отворена су у децембру 2015. године, поглавља 23 и 24 отворена су јула 2016, а до краја 2017. отворено је укупно 12 поглавља. Будућа интеграција Србије и Косова у ЕУ и даље је уско повезана са спровођењем њиховог дијалога на високом нивоу који потпомаже ЕУ, а он би требало да резултира правно обавезујућим свеобухватним споразумом о нормализацији односа. Црна Гора је статус кандидата добила у децембру 2010. године, а



приступни преговори започели су у јуну 2012. године. У складу с „новим приступом” који ЕУ примјењује на процес приступања, кључна поглавља која се односе на владавину права – 23. Поглавље о реформи правосуђа и темељним правима, те 24. Поглавље о правди, слободи и безбједности – отворена су у раној фази преговора у децембру 2013. године. До јуна 2018. отворено је 31 од укупно 33 преговарачка поглавља са Црном Гором што је чини лидером европских интеграција у региону.

Очигледно је да земље Западног Балкана од када им је на Самиту ЕУ у Солуну 2003. године пружена европска перспектива до данас раде на испуњавању општих критеријума, али им је напредак у придруживању условљен прије свега испуњавањем посебних услова који оптерећују поједине земље као што су: међусобно признавање, мирно рјешавање спорова, сарадња, називи држава, правда, слобода и безбједност. ЕК у Стратегији за Западни Балкан из фебруара 2018. године, наводи да би се Црна Гора и Србија као прве могле придружити ЕУ до 2025. године.

## КРИЗА ЕУ И ЕУ ИНТЕГРАЦИЈА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Глобална економска криза, посљедице „арапског прољећа” и брегзит, проузроковали су велике потресе у самој ЕУ што је довело до њеног запостављања западног Балкана, који је усљед тога погођен бројним невојним изазовима, ризицима и пријетњама (мигрантска криза; трговина људима, оружјем и наркотицима; организовани криминал; национализам; екстремизам; политички немири;..), и изложен утицају ваневропских центара моћи. Успоравање европских интеграција, проблеми региона прије свега безбједносни који се индиректно рефлектују и на ЕУ постали су све очигледнији. Посљедњих неколико година обиљежиле су међусобне оптужбе: земаља региона да их је ЕУ заборавила, а званичници ЕУ обећавају интеграције али захтијевају веће резултате.

Управо то је био повод да за разматрање унапређења безбједности у актуелном безбједносном амбијенту на западном Балкану, када су војне пријетње замијенили бројни нови невојни изазови, ризици и пријетње које угрожавају „недовршени мир и стабилност” у овом региону, а регион и ЕУ као носилац стабилизације региона пролазе кроз кризу, размотримо ЕУ интеграције као чинилац безбједности западног Балкана.

За разматрање позиције ЕУ најрелевантније су конкретно предузете мјере за суочавање са овим проблемом:

- Иницијатива „Берлин плус” која би требало да кроз разне пројекте прошири досадашњу финансијску подршку у намјери да се ојача регионална сарадња земаља како би се трансформисале у модерне правне државе и олакшао улазак у ЕУ.

- Стратегија за „Вјеродостојну перспективу проширења и појачано ангажовање ЕУ на Западном Балкану”, коју је ЕК усвојила у фебруару 2018. године, потврдила је европску будућност региона као геостратешке инвестиције за стабилну, снажну и уједињену Европу базирану на заједничким вриједностима.
- Самит ЕУ - западни Балкан, који је 15 година након самита у Солуну, организовала у мају 2018. године Бугарска у Софији као пресједавајућа ЕУ, а резултати су сажети у Декларацији са Самита.

Анализа садржаја резултата ових иницијатива показује да су присутна економска и привредна питања, али доминирају демократија и безбједност као предуслов, јер корупција, организовани криминал, илегална трговина наркотицима, људима и наоружањем, угрожавају економски развој и општи просперитет региона, а индиректно и ЕУ. ЕУ тражи видљивије резултате и даље обећава подршку и европску перспективу, али су поруке ипак конфузне.: Званичници ЕУ дефинишу 2025. годину као оптималну за интеграцију региона. Са друге стране, лидери водећих земаља ЕУ који су главни одлучиоци о евроинтеграцијама не размишљају о проширењу ЕУ у догледно вријеме, већ стављају приоритет на унутрашњу стабилизацију ЕУ, а пред земљама западног Балкана постављају задатак приближавања што је очигледан примјер Декларације и изјаве са Самита ЕУ – западни Балкан из Софије<sup>3</sup>. Овакви неодређени ставови ЕУ доводе до збуњености и дезоријентације лидера са западног Балкана, па чак и отвореног исказивања разочарења. На крају, земљама западног Балкана остаје да прихвате чињенично стање, користе доступну подршку и улажу додатне напоре јер је ЕУ неспорно најбољи оквир за све подијељене балканске народе да живе у једној заједници, окренути једном циљу и заједничком просперитету. Поред тога усвајање и примјена правне тековине у области правде слободе и безбједности, која је и у пракси показала резултате објективно је најефикаснији одговор на савремене невојне изазове, ризике и пријетње који погађају регион, а међусобно повезивање и развој региона су прије свега потреба држава региона.

## **ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ КАО ЧИНИЛАЦ УНАПРЕЂЕЊА БЕЗБЈЕДНОСТИ ЦРНЕ ГОРЕ**

Црна Гора са регионом дијели, карактеристичан геополитички положај, етничку и вјерску разноликост и историју. Црна Гора је успјела да остане ван ратних сукоба током грађанског рата у бившој СФРЈ и

---

<sup>3</sup> [https://eeas.europa.eu/delegation/kosovo/44805/deklaracija-iz-sofije-iz-samita-eu-zapadni-balkan\\_sr](https://eeas.europa.eu/delegation/kosovo/44805/deklaracija-iz-sofije-iz-samita-eu-zapadni-balkan_sr)

збринула десетине хиљада избјеглица свих народа из зараћених подручја што је допринијело њеној хомогенизацији и признању истог од сусједних држава и привилегованом положају у посткризном периоду и европским и евроатлантским интеграцијама. Црна Гора је у међувремену постала чланица НАТО-а, на ред је дошло остваривање другог стратешког циља – пуноправно чланство у ЕУ.

Црна Гора је у циљу имплементације бројних обавеза из процеса приступања формирала сложену институционалну структуру, почев од радних група за припрему преговора за поједина поглавља, преговарачких група, државне делегације до Колегијума за преговоре и Владе. Поред тога, Влада Црне Горе је формирала Комисију за европске интеграције као радно тијело Владе, чији чланови истовремено чланови Одбора за ССП са задацима: праћење рада структуре за ССП; учешће у изради Програм приступања Црне Горе Европској унији (ППЦГ); верификација извјештаја о реализацији програма; рјешавање сукоба надлежности и других отворених питања у раду структуре за спровођење споразума, а начелно је чини по један представник сваког министарства и појединих значајнијих органа државне управе.

На крају, као најсвеобухватнији механизам који дефинише обим и динамику реформи које су потребне за прилагођавање Црне Горе правном поретку ЕУ и њихово праћење примјењује се ППЦГ, којим је обезбијеђен свеобухватан увид у потребне економске, институционалне и политичке реформе и стратегијске циљеве и мјере потребне за реализацију тих циљева. Користећи поменуте и друге повољне околности Црна Гора је привремено већ затворила 3 поглавља, међу којима и поглавље 30 – Спољна политика, а «добар ниво спремности» достигла у оквиру поглавља 31 - Спољна, безбедносна и одбрамбена политика (Извјештај; 2018; 85).

ЕУ као највећу опасност и приоритетно питање које треба ријешити на путу приступања види: владавину права и унутрашњу безбједност, због чега је у Црној Гори, као и цијелом региону, акценат стављен на поглавље 23 које се односи на Правосуђе и темељна права и поглавље 24 које се односи на Правду, слободу и безбједност. У циљу унапређења координације у реализацији обавеза из ових поглавља формиран је Савјет за владавину права, као тијело на високом нивоу које би надзирало све активности и рјешавало потенцијалне изазове у ова два поглавља.

Може се рећи да је напредак Црне Горе у односу на стање током аналитичког прегледа (Извјештај; 2012) као лидер ЕУ интеграција у региону најбољи показатељ ЕУ интеграција као чиниоца безбједности Западног Балкана. Према извјештају ЕК за поглавље 23 односно правосудном систему Црна Гора је укупно гледано остварила одређени напредак и умјерено је спремна за примјену правне тековине ЕУ и европских стандард (Извјештај; 2018; 15-30). Упркос одређеном

напретку ЕК забрињава присутност корупције у многим областима, па у предстојећој години треба: појачати финансијске истраге у борби против прања новца; ојачати независност, одговорност, професионализам и укупну ефикасност правосудног система и јачати слободу медија. У борби против корупције постигнут је одређени ниво спремности, али упркос одређеног напретка на пољу институционалних капацитета, потребано је побољшање остварених резултата коришћењем ефикасних истрага.

Црна Гора у области поглавља 24 – Правда, слобода и безбједност умјерено је спремна да спроводи правну тековину ЕУ, правни и стратешки оквир су у великој мјери успостављени, али су неопходни бољи резултати у њиховој примјени. У том смислу Црна Гора у предстојећем периоду треба да: развије мултидисциплинарни и проактивни приступ финансијским истрагама, унаприједи капацитете у области организованог криминала, тероризма, прања новца и тешке корупције, миграцијама, побољша сарадњу са сусједним земљама на питањима управљања границом и модернизује инфраструктуру и надзор граница, спроведе антикорупцијске мјере и оствари дубоку реформа како би се подигао ниво професионализма и остварених резултата (Извјештај; 2018; 30-39). У области борбе против тероризма се констатује да је правни оквир у Црној Гори у великој мјери усклађен са правном тековином ЕУ и међународним инструментима за борбу против тероризма. Спровођење Стратегије за борбу против насилног екстремизма за период 2016-2018. године касни због недовољних капацитета (Извјештај; 2018; 34). Основна очекивања ЕУ односе се на конкретне резултате, као што су изрицање двију пресуда 2017. године држављанима Црне Горе због учешћа на страним ратиштима, испуњен је и индикатор утицаја из Акционог плана.<sup>4</sup> У осталим областима поглавља 24 – Правда, слобода и безбједност као што су: азил; визна политика, шенген и спољње границе; правосудна сарадња у грађанским и кривичним стварима; сарадња у области дрога; сарадња у области царина; фалцификовање еура, стање је слично, односно правни и стратегијски оквир су углавном усклађени, институционална структура се успоставља, али биланс резултата је још увијек недовољан.

Без обзира на велики напредак, пред Црном Гором предстоји значајан посао на остваривању позитивних резултата на путу приступања ЕУ. Осталим земљама западног Балкана остаје изазов да прије свега испуне посебне политичке критеријуме односно препреке са којима се суочавају

---

<sup>4</sup> У априлу 2017. године за учешће на ратишту у Украјини током 2014. и 2015. године лице М.Б. осуђено је на шест мјесеци затвора, као и Х.Б. због учешћа у формацијама Исламска држава Ирака и Леванта (ИСИЛ) током 2015. и 2016. године (Извјештај; 2018; 34).

у области безбједности и паралелно раде на развијању способности за преузимање обавеза. Охрабрујуће је да су владавина права, слобода и безбједност основни предуслов за општи напредак друштва, па је то императив за све државе западног Балкана, а посебно када се у обзир узме значајна подршка ЕУ за испуњавање критеријума, јер је и у интересу ЕУ владавина права и безбједност западног Балкана. У том смислу европске интеграције од посебног су значаја за безбједност западног Балкана и превасходни циљ треба да буде достизање високих стандарда ЕУ у овој области, чиме ће чланство доћи само по себи.

## ЗАКЉУЧАК

Балкан је због свог геополитичког положаја одувијек био простор на којем су се укрштали интереси центара моћи који су се одражавали на стање безбједности на Балкану, па је тако било и прије, у току и након оружаног сукоба током дезинтеграције СФРЈ крајем XX вијека. Одлучујућу улогу за заустављање оружаног сукоба и успостављање мира на западном Балкану поред УН и ОЕБС као међународних организација којима је то сврха постојања, имале су управо «велике силе» оличене у «Контакт групи». Међутим, након сукоба уз сагласност поменутих субјеката највећи утицај испољава ЕУ, као јединствен феномен који је успио да различито оријентисане народе Балкана оријенише у истом правцу и окупи око пројекта ЕУ. Пружена европска перспектива и подршка током процеса стабилизације и придруживања су допринијели да се убрзано превладају вјековни амонизитети и развије неопходни степен безбједности и повјерења за напредовање региона. Значајно је смањена пријетња оружаног сукоба у региону, али усљед бројних криза које су погодиле ЕУ у другој деценији XXI вијека, може се рећи да је она запоставила западни Балкан чиме је створен простор за поновно дјеловање ванбалканских центара моћи, манифестовање нових изазова, ризика и пријетњи и дестабилизацију региона. Глобална економска криза посебно се одразила на још неопорављен регион, који се као такав још суочио са, мигрантском кризом, илегалном трговином наркотицима, људима и наоружањем, организованим криминалитетом, корупциом, што оставља простор за вјерске и етничке тензије који угрожавају крхки мир. Сви ови фактори чине овај регион нестабилним. Очигледна је потреба да се ЕУ активније посвети западном Балкану што је резултирало Самитом западни Балкан – ЕУ. Иако Самит није резултирао са конкретним датумима за чланство земље региона у ЕУ, као највећи подстицај стабилизације потврђена је ЕУ перспектива западног Балкана, о чему свједоче бројне одредбе са Самита које су посвећене безбједносним питањима. У складу са са

свим наведеним западни Балкан не смије одустати од ЕУ као најбољег оквира за земље региона, нити ЕУ смије заборавити западни Балкан који јој припада географски и културно и без којег је непотпуна. ЕУ има своје приоритете на које западни Балкан не може утицати, али не треба занемарити ни подршку коју пружа. Сматрамо да се мора имати двоструки приступ ЕУ интеграцијама: 1) колективни приступ земаља западног Балкана према ЕУ и ЕУ према западном Балкану на повезивању, али и 2) индивидуални приступ да земље западног Балкана рјешавају своје посебне изазове, ризике и пријетње уз подстицање и награђивање ЕУ индивидуалним напретком сваке државе. Земље западног Балкана треба да искажу упорност и истрају на европском путу што ће на крају сигурно резултирати чланством. Сматрамо да нема мјеста евроскептицизму, јер европске интеграције кандидатима за чланство су саме по себи корисне за достизање високих стандарда, посебно када су подстакнуте значајном помоћи од стране ЕУ. Испуњавање критеријума, усвајање и примјена правне тековине ЕУ подијељене по поглављима, чине основ ЕУ интеграција, што значи да је то најмјеродавније за добар напредак у Извјештају о напретку. На основу свега наведеног, закључујемо да посвећеност интеграцијама, добра преговарачка структура која се унапређује и ефикасни механизми за планирање и праћење европских интеграција, потпомогнути процесом Берлин плус и другим мјерама из Декларације Самита у Софији и Стратегије ЕУ за западни Балкан из 2018. године, гарант су за испуњавање критеријума за приступање региона Европској унији, али прије свега константног унапеђења безбједности западног Балкана.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Buzan, B., 1983, *People, States and Fear: The National Security problem in International Relations*, Birghton, Wheatsheaf.
2. Deutsch, W. K., 1998, *"The Analysis of international Relations"*, Prentice Hall, 3<sup>rd</sup> edition.
3. Tzifakis, N., 2003, *The Question of Security in South Eastern Europe, A Sistematic Approach*, Constantinos Karamanlis Institute for Democracy, Athens.
4. *Извјештај о аналитичком прегледу (скринингу) усклађености законодавства за Црну Гору*, 2012, Поглавље Правда, слобода и безбједност.
5. Cohen, R., i Mihalka, M., 2005, *Сарадња у безбедности: Нови хоризонти за међународни поредак*, Европски центар за студије безбједности Џорџ К. Маршал, Гармисх – Партенкирхен.

6. *Извјештај за Црну Гору за 2018. године уз саопштење комисије Европском парламенту, Савјету, Европском економском и социјалном комитету и Комитету региона, Саопштење о спровођењу Стратегије проширења ЕУ за 2018. годину*, Стразбур 17.04.2018. године.
7. [https://eeas.europa.eu/delegation/kosovo/44805/deklaracija-iz-sofije-iz-samita-eu-zapadni-balkan\\_sr](https://eeas.europa.eu/delegation/kosovo/44805/deklaracija-iz-sofije-iz-samita-eu-zapadni-balkan_sr)

## EUROPEAN INTEGRATION AS THE WESTERN BALKANS SECURITY SAFETY

**Drazen Bozovic, PhD\***  
**Zeljko Spalevic, PhD\*\***  
**Ljubiša Konatar, MSc\*\*\***

**Abstract:** In order to establish peace and resolve armed conflicts in the 1990s in the Western Balkans, in addition to the UN as a global organization of collective security with a decision-making monopoly for resolving crises, NATO and the OSCE had a decisive role in operational terms who are in the changed role, are still present in the region. During the conflict, the European Union also tried to be operatively engaged and prove itself as a security factor but unsuccessfully. However, for democratic transition and the creation of a “positive peace” in the Western Balkans after 2000, the EU took over the dominant role, providing a European perspective and creating special mechanisms for stabilization and association. It has been shown that the European perspective, as well as the elimination of the activities of non-European power centers has a positive impact on the mutual approximation of the Balkan countries, the reduction of the danger of armed conflicts and the strengthening of confidence and security. Given the complementarity of goals, mechanisms and efforts in the Western Balkans, this role of the EU in the region has been accepted by the UN, OSCE and NATO.

The global economic crisis, the effects of the “Arab spring”, BREXIT has caused major shake in the EU itself which led to the neglect of the Western Balkans. At this influenced numerous hostile challenges, risks and threats (migrant crisis, human trafficking, weapons and

\* Ministry of Defense of Montenegro, e-mail: [zeljko.spalevic@udg.edu.me](mailto:zeljko.spalevic@udg.edu.me)

\*\* University of Donja Gorica, e-mail: [dbozo@t-com.me](mailto:dbozo@t-com.me)

\*\*\* Security Studies, University of Modern Sciences-CKM, Mostar, email: [konatarljubisa@gmail.com](mailto:konatarljubisa@gmail.com)

narcotics, organized crime, nationalism, extremism, political unrest, etc.) and the exposed influence of non-European power centers. European administration seeing the problems accumulated due to neglect Western Balkans announces an intensification of the integration process. At the same time, leaders of some of the leading EU countries (France) for some time questioning integration. Therefore, from numerous discussions and analyzes of the European perspective, it is not visible a unique attitude about the deadlines and the way of integration of the countries of the region in the EU.

The aim of this paper is to consider the improvement of security in the current security environment in the Western Balkans, when military threats have replaced numerous new non-military challenges, risks and threats which endanger the “unfinished peace and stability” in this region. The subject of research is EU integration as a security factor in the Western Balkan. The research will partly cover the period of conflict resolution and peacebuilding in the Balkan. The focus is on the post-conflict period of stabilization and association of countries in the region in which came to expression numerous non-military, challenges, risks and threats which slow down general social development, but also jeopardize security and fragile peace in the Balkans. This paper will first consider the basis of the characteristics of international security, then the contemporary challenges, risks, and threats and actions of the subjects collective security in the changed circumstances with a focus on EU. In the end, the security aspects of the Western Balkans will be considered and the influence of European integration on the security of the Western Balkans with a special focus on Montenegro.

**Key words:** International Security, Collective Security, European Union, Western Balkans, European Integration.



Рад запримљен: 15. 3. 2019. године

Рад прихваћен: 8. 5. 2019. године

## СТАНДАРД АПСОЛУТНЕ НЕЖНОСТИ ПРИЛИКОМ УПОТРЕБЕ ВАТРЕНОГ ОРУЖЈА КАО СРЕДСТВА СИЛЕ

Мср Александар Миладиновић \*

**Апстракт:** Употреба ватреног оружја као средства силе треба да буде прописано као посљедње, ултимативно средство – примјењује се само уколико се на други начин не може заштитити живот или тјелесни интегритет лица. То је и разумљиво уколико се имају у виду посљедице које употреба ватреног оружја може да изазове. Наведено је садржај стандарда апсолутне нужности који има примарни значај у употреби ватреног оружја као средства силе. Проистиче из европске Конвенције о људским правима и основним слободама, а свој значај је добио и у низу пресуда Европског суда за људска права у Стразбуру, међу којима посебан значај имају *Tzekov против Бугарске*, *Makaratzis против Грчке*, *Nachova против Бугарске*, *Shchiborshch и Kuzmina против Русије*, *Ergi против Турске*, *McCann против Уједињеног Краљевства...* Стандард апсолутне нужности има импликације и на национално законодавство, јер условљава нормирање јасног, транспарентног и недвосмисленог оквира употребе ватреног оружја као средства силе, што се даље конкретизује и кроз подзаконске акте који су нужни. Стандард апсолутне нужности је посебно значајан за полицију, с обзиром на многобројне импликације које може да има у раду полиције, поготово у ситуацијама које антиципирају употребу (смртоносне) силе.

\* Министарство унутрашњих послова Републике Српске, имјел:  
aaleksandarbl@yahoo.com

**Кључне ријечи:** апсолутна нужност, употреба силе, ватрено оружје, полиција, судска пракса...

## УВОДНА РАЗМАТРАЊА

С обзиром на посљедице које може да изазове, употреба ватреног оружја је дозвољена само као посљедње средство силе – уколико се на други начин не може заштитити живот лица или тјелесни интегритет. Афирмисањем начела сразмјерности и пропорционалности, процесности, као и приоритетне заштите живота лица, употреба ватреног оружја као средства силе је дозвољена искључиво уколико полицијски службеник не може да заштити свој живот или живот другог лица на други начин, као и када не може да заштити себе или друга лица од nanoшења повреда опасних по живот на други начин.

То чини примарни (али не и једини) садржај стандарда апсолутне нужности. Стандард апсолутне нужности подразумева да је употреба ватреног оружја као средства силе, имајући у виду посљедице које може да изазове дозвољена искључиво уколико лицима пријети исто таква посљедица, те уколико полицијски службеник ни на који други начин не може да се одбрани од те посљедице, а она је извјесна.

Стандард апсолутне нужности, иако проистиче из Конвенције о људским правима и основним слободама, мора бити прописан законом на националном нивоу и мора бити јавности доступан. То проистиче из судских одлука Европског суда за људска права. Конкретно, код нас је Законом о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске прописан основ употребе ватреног оружја, док су Правилником о употреби силе детаљније прецизирани услови и ходограм употребе ватреног оружја.

Стандард апсолутне нужности је блиско повезан са другим начелима употребе ватреног оружја, превасходно са начелом сразмјерности и пропорционалности, са начелом неопходности, начелом процесности, те начелом приоритетне заштите живота приликом употребе ватреног оружја. Међутим, с обзиром на значај који има, поготово у односу на друга начела, апсолутна нужност употребе ватреног оружја је свакако важнији сегмент у односу на друга начела која се односе на употребу ватреног оружја. То је један од разлога зашто се назива стандардом, а не начелом. Такође, стандард апсолутне нужности се не састоји од једног сегмента, већ од више њих (што ће се касније видјети), који чине и садржај појединих начела, из чега произлази да је овај стандард дјелимично инкорпориран и у оквиру других начела. С друге стране, садржај апсолутне нужности који проистиче из Конвенције (још увијек) није у потпуности имплементиран у национална законодавства, а поготово не у

процедуре употребе ватреног оружја (о чему свједоче и поступци вођени пред Европским судом за људска права усљед повреде права на живот од стране полицијских службеника приликом употребе ватреног оружја), из чега проистиче да овај садржај има и карактеристике концепта, иако су државе обавезне да га имплементирају и да га се придржавају.

## САДРЖАЈ СТАНДАРДА АПСЛУТНЕ НУЖНОСТИ

Стандард апсолутне нужности изворно потиче из Конвенције и подразумејева да употреба ватреног оружја мора бити апсолутно неопходна у конкретној ситуацији како би се заштитио живот или тјелесни интегритет лица. То имплицира обавезу полицијских службеника да предузму све прихватљиве тактике, методе и средства како не би дошло до употребе ватреног оружја (која ће резултирати фаталном посљедицом), наравно, не ризикујући остварење законитог циља. Уколико се ти циљеви могу остварити на други начин, не постоји апсолутна нужност. Апсолутне нужности за употребу ватреног оружја нема уколико се оно употребљава у ситуацији која не представља опасност или пријетњу по живот и тијело.

О значају овог стандарда говори и терминолошко одређење гдје се не тражи само да је употреба ватреног оружја нужна или неопходна (као код других средстава силе), већ да је нужно неопходна, односно апсолутно нужна. Рекло би се да је ово неправилно из таутолошких разлога, међутим, управо се тиме жели нагласити значај овог начела код употребе ватреног оружја. Наведено проистиче и из праксе Европског суда за људска права, гдје се наводи да је стандард апсолутне нужности виши од „нужног у демократском друштву“, те стога тражи и строже и „обавезније“ мјерење које ће суд увијек најпажљивије провјеравати у случајевима лишења живота, а поготово у оним ситуацијама гдје је смрт наступила намјерно (као што је то случај приликом употребе ватреног оружја као средства силе). У пракси суда, овај стандард се одређује као „ништа мање него апсолутно неопходан“ (*no more than absolutely necessary*) (Миладиновић, 2018: 252).

Стандард апсолутне нужности се може посматрати и кроз институт нужне одбране, што има рефлексије и на употребу ватреног оружја од стране полицијског службеника. У примјени института нужне одбране, потребно је у највећој могућој мјери штедити нападачева добра, али да се при том не угрози ефикасност одбране (Стојановић, 2015: 141). Из наведеног проистиче захтјев процјене да ли се, сходно конкретним околностима, циљ може остварити и другим средствима.

Ова друга средства се односе на несмртоносна средства, укључујући и средства која могу нанијети повреду, али које неће бити опасне по живот.

Поред могућности алтернативне примјене других (несмртоносних) средстава, поставља се и питање да ли се, сходно институту нужне одбране, а уважавајући стандард апсолутне нужности, морају користити и одређени алтернативни начини који неће антиципирати (нужно) употребу ватреног оружја. У том случају је свакако један од начина и „суптилно“ удаљавање са лица мјеста (или недолазак на лице мјеста), што не мора да представља еуфемизам за бјекство са лица мјеста, поготово у ситуацијама које су пријетеће усљед прејудициране употребе ватреног оружја. Од нападнутог се никад не смије тражити да се спасава бијегом (*turpis fuga* – срамотан бијег), јер би на тај начин право устукнуло пред неправом (Новоселец, 2009: 186). Могућност да се напад избјегне бјекством не искључује услов да је одбрана била неопходно потребна. Међутим, треба разликовати бјекство и избјегавање које не значи и понижавање, односно повреду достојанства нападнутог. Има мишљења, ако се напад може избјећи, на примјер, враћањем или скретањем у другу улицу када се примијети нападач (*commodus discessus* – прикладно удаљавање), да нужна одбрана не би била дозвољена (Стојановић, 2015: 143). Међутим, у овом контексту треба указати на обавезу полицијског службеника да реагује на одређене радње које представљају (или антиципирају) напад нападача, из чега произлази да се од полицијског службеника не може чак ни тражити суптилно удаљавање или скретање са лица мјеста, јер би тиме нарушио полицијску функцију у друштву уопште, али би, што је конкретно и важније, можда угрозио и заштиту лица од напада. Наравно, не треба подразумијевати да је полицијски службеник дужан да директно „иде на нападача“ како би он активирао напад који би био основ за одбрану од стране полицијског службеника примјеном средстава силе (јер би се у том случају, у зависности од околности, могло радити и о злоупотреби нужне одбране провоцирањем напада), међутим, свакако да није прихватљиво да се полицијски службеник приликом интервенције („прикладно“) удаљава са лица мјеста у циљу избјегавања напада нападача (Миладиновић, 2018: 253).

Стандард апсолутне нужности долази до изражаја поготово приликом планирања коришћења посебно обучених јединица полиције ради употребе ватреног оружја према лицу које својим понашањем антиципира употребу ватреног оружја. За разлику од употребе других полицијских овлашћења, па и средстава силе по наредби, код употребе ватреног оружја по наредби, постоје одређени услови који се претходно морају задовољити како би сама употреба смртоносне силе била и законита и правилна. Ови захтјеви проистичу из стандарда апсолутне нужности, а подразумијевају да употреба ватреног оружја мора да се базира на принципу неопходности, функционалности, сразмјерности и прецизности.

Практична афирмација и конкретизација у пракси ових начела постиже се планирањем употребе ватреног оружја као средства силе по наредби. Кад се током обављања полицијских послова дође до сазнања која упућују на постојање опасности да би лице према којем треба примијенити полицијско овлашћење могло пружити оружани отпор, прије спровођења конкретних мјера, саставља се план поступања, одређује непосредни руководилац за спровођење планираних мјера, одређује довољан број полицијских службеника и њихово наоружање и опрема. Полицијски службеници се упознају с процјеном очекиваног отпора, распоредом и задацима других полицијских службеника и властитим задатком (Шкртић, 2007: 122). Полицијски службеник, који је дио оваквог полицијског тима, ватрено оружје може употријебити само по наређењу руководиоца надлежног за спровођење планираних мјера, а само изузетно, прије издате наредбе, ако је употреба ватреног оружја једино средство за одбрану од изненадног напада или опасности којим се могу нанијети смртоносне повреде или озбиљно нарушити тјелесни интегритет. Тај план би, примарно, требало да се базира на законском основу и процјени апсолутне нужности за употребу ватреног оружја. Такође, план мора да се базира и на испитивању могућности за примјеном алтернативних, поготово несмртоносних врста оружја или других средстава силе. Током планирања, а поготово током руковођења акцијом, руководилац мора да има на уму начело пропорционалности и сразмјерности које се не може односити на дужи период и није константно, већ вриједи само нетом или приликом употребе ватреног оружја. Такође, током планирања, мора да се узме у обзир и окружење гдје се антиципира употреба ватреног оружја, те да се предузму мјере како не би дошло до колатералне штете. У том смислу је битно и својеврсно тактизирање у виду повлачења на локацију и окружење које неће довести у опасност друга лица. Наравно, наведено се треба планирати и покушати реализовати у зависности од конкретних околности.

Посебно се планирање и употреба силе, а поготово ватреног оружја захтијева у одређеним ситуацијама или према одређеним категоријама лица. Поред планирања, неопходна је и одређена специјализација и посебна обученост у употреби силе у овим ситуацијама.

Разумљиво је да овај стандард од полицијских службеника, као и руководних припадника полиције тражи посебну сензибилисаност и стручност за процјену елемената стандарда у конкретној ситуацији. Процјену апсолутне нужности доноси полицијски службеник чији је живот угрожен или који треба да заштити друго лице од угрожавања живота (Никач, Љештанин, 2017: 204), односно полицијски службеник који ће употријебити ватрено оружје. Наравно, апсолутну нужност на лицу мјеста може да процијени и полицијски службеник који има руководну улогу, уколико располаже релевантним чињеницама.

Стандард апсолутне нужности захтијева процјену свих објективних, али и субјективних околности (којих би полицијски службеник требао бити свјестан, укључујући и руководиоца који наређује употребу ватреног оружја полицијском службенику), као и самог окружења, имајући у виду дјеловање нападача.

### **КОНКРЕТИЗАЦИЈА СТАНДАРДА АПСЛУТНЕ НУЖНОСТИ У НАЧЕЛИМА УПОТРЕБЕ ВАТРЕНОГ ОРУЖЈА**

Стандард апсолутне нужности се не испољава кроз једно начело (услед чега се и не посматра у оквиру једног начела), већ захвата многобројна начела употребе силе, а поготово ватреног оружја. Најзначајнија начела употребе ватреног оружја у оквиру којих се конкретизује и оваплоћује стандард апсолутне нужности јесте начело законитости, начело сразмјерности и пропорционалности, начело неопходности, начело приоритетне заштите живота, начело процесности, начело економичности и ефикасности...

Најопштије посматрајући, начело законитости употребе ватреног оружја подразумијева да се ватрено оружје може употријебити само у складу са законом, може се употријебити само оно оружје које је законом прописано и може се употријебити на начин прописан законом и подзаконским актима.<sup>1</sup> Својеврсни предуслов наведеног јесте да је закон у којем се нормира употреба ватреног оружја у складу са међународним стандардима, из чега проистиче и да је јавно обзнањен.

Први садржај начела законитости подразумијева да се нормативни основ употребе ватреног оружја прописује законом, а да се детаљније одредбе у вези са примјеном, прије свега са тактиком и околностима, те са поступком након примјене регулишу подзаконским актима. Други садржај начела законитости се надовезује на први и подразумијева да се може употријебити само оно оружје које је прописано законом, односно не може се употријебити друга врста оружја, чак и уколико би била ефикасна у конкретној ситуацији. Законом о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске прописано је да полицијски службеник може употријебити ватрено оружје да:

---

<sup>1</sup> У теорији има схватања да се и начин примјене средстава силе мора искључиво законом прописати. У нашем законодавству ово је компромисно ријешено. Тактика примјене тежих средстава силе је регулисана законом, док су блажа средства силе регулисана подзаконским актима, а основ је прописан законом. Услед посљедица које изазива употреба средстава силе, овакав приступ се у литератури критикује, те се наводи да се и тактика примјене свих средстава силе мора законски регулисати. То проистиче, поготово када је у питању употреба ватреног оружја, и из Конвенције, односно одлука Европског суда за људска права.

1. заштити свој живот и живот других лица,
2. заштити себе и друга лица од наношења повреда опасних по живот,
3. спријечи извршење и лиши слободе извршиоца кривичног дјела тероризма, убиства, разбојништва и силовања.

Ова одредба, а поготово употреба ватреног оружја у циљу спречавања извршења разбојништва и лишења слободе извршиоца разбојништва, свакако да захтијева детаљнију елаборацију, поготово уколико се има у виду одредба Конвенције по којој је лишење живота при употреби силе дозвољено само уколико је било апсолутно нужно при одбрани лица (и полицијског службеника и другог лица) од противправног насиља. Произлази да је убити нападача дозвољено само ради одбране живота, тијела и слободе, али не и имовине (Новоселец, 2009: 194).<sup>2</sup> Другим ријечима, употреба ватреног оружја приликом спречавања извршења кривичних дјела усмјерених против имовине (гдје спада и разбојништво) није *a priori* дозвољена већ се тражи да је приликом извршења тог кривичног дјела угрожен живот и тијело лица, да би употреба ватреног оружја била у складу са Конвенцијом. То је прецизирано Правилником, гдје се, између осталог, наводи да полицијски службеник може употријевити ватрено оружје уколико нема другог начина да спријечи извршење разбојништва уколико оно представља озбиљну пријетњу животу или интегритету лица, као и приликом лишења слободе лица које представља такву пријетњу. Другим ријечима, употреба ватреног оружја ради спречавања извршења разбојништва, као и у циљу лишења слободе разбојника није дозвољена, сем уколико не постоји претходно наведени елемент озбиљне пријетње по живот или интегритет лица. Стога је, према актуелном нормативном основу, употреба ватреног оружја у циљу спречавања извршења и лишења слободе извршиоца кривичног дјела тероризма, убиства, разбојништва и силовања свакако најспорнији основ употребе ватреног оружја, који изазива велике недоумице, а претпоставка је да ће изазвати и одређене проблеме у пракси (Миладиновић, 2018: 262). Полицијски службеници не могу употријевити ватрено оружје ради спречавања ових кривичних дјела уколико та кривична дјела не представљају озбиљну пријетњу животу или интегритету, нити могу употријевити ватрено оружје ради лишења слободе извршилаца ових кривичних дјела уколико извршиоци не представљају опасност по живот или интегритет и уколико не пружају отпор полицији.

Начело сразмјерности је прописано у закону гдје се наводи да примјена полицијских овлашћења, па тако и средстава силе мора

---

<sup>2</sup> Додуше, не мисли се искључиво на убиство, већ на употребу ватреног оружја по овом основу која може резултирати и смрћу лица.

бити усклађена и пропорционална потреби ради постизања циља. Ово начело је „кровног“ карактера, с обзиром на то да у себи обједињава или тангира и друга начела примјене силе, па и ватреног оружја: начело пропорционалности, начело неопходности, начело приоритетне заштите живота, начело процесности...

Начело неопходности подразумева да се ватрено оружје може употријебити само када је неопходно и до када је неопходно. Оно обавезује полицијске службенике на максимално одлагање употребе ватреног оружја, а употребу само кад је неопходна као једино средство постизања циља. С тим у вези је битно навести и да је примјена допуштена док се не оствари сврха примјене или док се утврди да се сврха не може постићи. Примјена средстава силе, до крајњих граница које су у конкретном случају одређене законским прописом, а која у тим границама не даје очекиване резултате – ваљан је разлог за престанак примјене средстава силе (Шкртић, 2007: 61). У употреби ватреног оружја као средства силе ово начело добија посебан садржај – захтијева се најстрожа могућа нужност при употреби ватреног оружја, дакле не само да та употреба буде нужна, јер друга средства силе не гарантују резултат, већ и да буде апсолутно нужна да се заштите животи људи или изврше други законом одређени задаци у случајевима непосредне опасности по живот (Милидраговић, Милић, 2011: 203). Примарно се подразумева да сила мора бити неопходна у конкретној ситуацији (нужна за несметано и ефикасно извршење службеног задатка), јер се тек тада може рећи да је оправдана. Отуда се може рећи како пресудан моменат у оцјењивању прикладности употребљене силе представља постојање ометања или спречавања извршења службеног задатка, односно јасне пријетње која се манифестује у виду реалне опасности (по живот грађана или самог полицајца) или у виду угрожавања сигурности (штићеног објекта или људи који се у њему налазе) (Кесић, 2015: 19).

Интензитет употребљене силе треба бити пропорционалан пријетњи и ограничен на најмању количину која је неопходна за остваривање легитимне полицијске акције. Свака сила употребљена преко ове равнотеже је претјерана.

Начело процесности (поступности) је у блиској вези са начелом сразмјерности и пропорционалности. Односи се на модел, ходограм поступања полицијског службеника приликом примјене силе. Произлази из законских и подзаконских одредаба, што значи да није децидно прописан законом, те ствара одређене потешкоће у погледу оцјене испуњења овог начела приликом „правдања“ употребљене силе. У складу са начелом сразмјерности, оно подразумева да се не примјењује најтеже средство силе, односно оно које је законом прописано као могуће у тој ситуацији, већ да се претходно, уколико то могућности дозвољавају, законит циљ покуша остварити блажим средствима силе како би се,



сљедствено томе, нанијеле и минималне или мање посљедице. Поред наведеног, начело процесности подразумијева да се приликом употребе средстава силе, без обзира на то које средство је у питању, законит циљ покуша остварити без употребе силе, односно примјеном полицијских овлашћења, те уколико примјена полицијских овлашћења не да резултате или би то било скопчано са потешкоћама или је очигледно непримјерено конкретним околностима, да се законит циљ оствари примјеном средстава силе –приликом чега је опет потребно претходно покушати остварити тај циљ примјеном блажих средстава силе (физичке снаге, службене палице), па тек уколико се законит циљ не може остварити употребом блажих средстава силе или је то очигледно непримјерено конкретним околностима или би нарушило или отежало остваривање законитог циља, могу се примијенити и тежа средства силе, па и најтеже, наравно, под условом да су испуњени законски услови за примјену тих средстава силе. Конкретно, начело процесности подразумијева да се морају употријебити средства којима се може остварити законити циљ, чак и у оним ситуацијама уколико закон дозвољава употребу и другог, тежег средства силе. Односно, полицијски службеници су дужни, поштујући ово начело, да примјене и блаже средство силе, уколико се законит циљ може остварити примјеном тог средства, без обзира на то што закон дозвољава и примјену тежег средства.

Начело процесности посебно добија на значају приликом ходограма употребе ватреног оружја као средства силе. Процедура употребе ватреног оружја је прописана законом и подзаконским прописима, а произлази и из начела примјене полицијских овлашћења, односно средстава силе. Редовна, општа процедура примјене ватреног оружја подразумијева:

1. идентификацију полицијског службеника,
2. давање упозорења и издавање наређења да се прекине са противправним понашањем, иначе ће се употријебити ватрено оружје,
3. предузимање других полицијских овлашћења ради постизања законитог циља,
4. предузимање блажих средстава силе ради постизања законитог циља,
5. вербално наглашавање да ће се употријебити ватрено оружје,
6. испалење метка упозорења,
7. остављање лицу довољно времена да поступи по наређењу и прекине са понашањем које узрокује употребу ватреног оружја,
8. пуцање ка лицу,
9. обезбјеђивање медицинске помоћи повријеђеним лицима,
10. обавјештавање и извјештавање о употребљеном ватреном оружју,

11. евидентирање и документовање употребљеног ватреног оружја (Миладиновић, 2018: 281).

Начело економичности и ефикасности подразумијева да се приликом употребе силе нанесе што мања посљедица и да се законит циљ оствари у што краћем времену. Овај захтјев подразумијева да се лицу према коме се примјењује сила нанесе што мање посљедица и у квалитативном и у квантитативном смислу, а примарно укључујући могућност да се лицу и не нанесу никакве посљедице приликом употребе ватреног оружја. То чини садржај и начела прецизности. Начело прецизности код употребе средстава силе дефинише употребу средстава силе према тачно одређеној особи или дијелу тијела. У Закону су ове одредбе постављене (углавном) негативно. Сљедствено овом начелу, а у контексту института нужне одбране, посебно је питање може ли се од нападнутог који се брани ватреним оружјем захтијевати да гађа нападача у одређене дијелове тијела, првенствено у ноге. Таква апсолутизација захтјева да се пуца у одређене дијелове тијела није прихватљива. Пуцање у одређене дијелове тијела је начин да се штеди нападач, али се таква одбрана може тражити од нападнутог само ако он тиме не доводи у опасност њен успјех (Новоселец, 2009: 192).

Из овог проистиче и начело приоритетне заштите живота. Имајући у виду неприкосновеност права на живот, разумљиво је да је заштита живота један од примарних полицијских послова и стога приоритет полицијског службеника када употребљава силу. Конкретно, овај принцип подразумијева да полицијски службеник приликом употребе силе мора да заштити живот других лица. Под том заштитом подразумијева се непосредна заштита других лица, али и друге врсте заштите којим се штити живот лица. Под заштитом лица мисли се на заштиту угроженог или нападнутог лица, али се исто тако мисли и на заштиту живота лица које угрожава или напада друга лица, односно на заштиту лица према коме се употребљавају средства силе. Наиме, полицијски службеник је дужан да приликом употребе силе према лицу пази на његов живот и дужан је да не угрози живот нападача, сем у законом прописаним ситуацијама и уколико је то нужно, односно једини начин од отклањања непосредне опасности по властити живот или живот других лица. То имплицира и обавезу полицијског службеника да употреби смртоносну силу само у ситуацијама када на други начин не може да заштити властити живот или живот других лица или заштити тјелесни интегритет лица од опасног угрожавања и у другим законом прописаним ситуацијама (које представљају основ за употребу ватреног оружја) (Миладиновић, 2018: 168).

## СУДСКА ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА У ВЕЗИ СТАНДАРДА АПСОЛУТНЕ НЕЖНОСТИ

Неколико је пресуда Европског суда за људска права којима је директно или индиректно акцентиран стандард апсолутне нужности приликом употребе ватреног оружја као средства силе од стране полицијских службеника или других припадника снага безбједности.

У одлуци у предмету *Tzekov против Бугарске*, суд је директно указао на садржај начела законитости – могу се употријебити само она средства силе која су законом прописана, односно не може се употријебити друга врста оружја, чак и уколико би била ефикасна у конкретної ситуацији. Нпр. не могу се примјењивати гумени или слични меци за онеспособљавање лица које пружа отпор или које бјежи. Иако би они можда били и ефикасни, а поготово се њима може нанијети мања посљедица у односу на друга средства силе (додуше, ово је фактичко питање, поготово имајући у виду посљедице у овом предмету), коришћење гумених и сличних метака (као и законом непрописаних других средстава силе) је недопуштено, уколико није прописано законом као средство силе.

У предмету *Makaratzis против Грчке*, суд је констатовао да су прописи о употреби ватреног оружја у Грчкој преуопштени, недовољно јасни и непрецизни, јер употребу овог средства силе дозвољавају у веома широко постављеном ограничењу. Чак, нису били ни систематизовани на једном мјесту, нити су били нормирани прописима исте правне снаге – нормирани законом и уредбом Предсједника. Индиректно, из одлуке у овом предмету проистиче да се одредбе којима се нормира употреба ватреног оружја налазе у закону (а не у подзаконским прописима), те да се прецизирају основи употребе ватреног оружја као средства силе, а не да се они уопштено одреде, те да се тако индиректно омогући и паушализацију приликом употребе. У блиској вези са наведеним јесте и захтјев који обавезује државе да ови прописи (о употреби ватреног оружја) буду јавни, што подразумијева да и подзаконски акти о употреби силе којима се закони конкретизују и операционализују буду јавни, односно јавности доступни, систематизовани и усклађени. То поистиче и из одлуке суда у предмету *Nachova против Бугарске*. Према тадашњем бугарском праву, војној полицији је била допуштена примјена смртоносне силе приликом хапшења припадника оружаних снага чак и за посве минорне прекршаје. Прописи који су регулисали то подручје допуштали су припадницима војне полиције пуцање из ватреног оружја у сваког бјегунца који се не би предао одмах након што је испаљен пуцањ упозорења. Прописи о томе нису били јавни, нити су садржавали мјере превенције арбитрарних лишења живота. Стога је суд у овом случају утврдио да домаће законодавство уопште није осигурало одговарајући

правни и оперативни основ у погледу примјене силе, а поготово ватреног оружја од стране војне полиције. Ови прописи нису били доступни јавности (Миладиновић, 2018: 164).

Из одлуке у предмету *Nachova против Бугарске* произлази и најважнији сегмент стандарда апсолутне нужности – основ за употребу ватреног оружја не постоји уколико се оно употребљава у ситуацији која не представља опасност или пријетњу по живот и тијело. Суд је констатовао, између осталог, да у овом случају употреба ватреног оружја није била апсолутно нужна, поготово имајући у виду тежину престапа за који су кажњени, околности под којим је дошло до употребе ватреног оружја (бјежали су, односно нису угрожавали туђи живот), окружење употребе ватреног оружја (ромско насеље густо насељено)... Из наведеног даље произлази и да је било погрешно употријебити ватрено оружје ради спријечавања бијега осумњичених за „лакше“ кривично дјело, чак и уколико није постојала могућност да се они на други начин (тада) ухвате, односно уколико је и било очигледно да ће они побјећи. Употреба ватреног оружја није била нужно неопходна за остварење тог циља, већ се тај циљ (лишење слободе) могао на други начин остварити, па чак ризикујући и да се не реализује. И у сљедећем случају, *Tzekov против Бугарске*, суд је констатовао да употреба ватреног оружја није била нужно неопходна (полицијски службеници су употријебили ватрено оружје како би онемогућили бјекство лица који су били осумњични за минорне престапе), иако је била националним прописима дозвољена (полицијским прописима је било дозвољено да полицијски службеници употријебе ватрено оружје, без обзира на то о којем кривичном дјелу се ради).

Када су у питању околности које антиципирају употребу ватреног оружја, из судске праксе проистиче да је нужно да полицијски службеници циљ покушају да остваре другим средствима, а та друга средства се односе на несмртоносна средства, укључујући и средства која могу нанијети повреде, али које неће бити опасне по живот. То је акцентирано и у одлуци поводом већ помињане пресуде у предмету *Makaratzis против Грчке*, али је такође наглашено и у пресуди у предмету *Shchiborshch и Kuzmina против Русије*. У пресудама је констатовано да је полиција требало на други начин и другим средствима да интервенише ради испуњења циља, а не да посегне за оружјем, па чак и уколико (потенцијална) смрт лица није резултат директне интервенције ватреним оружјем од стране полицијских службеника. У дијелу развијених држава полиција увелико развија тактику употребе несмртоносног оружја у ситуацијама које антиципирају употребу ватреног оружја. Нормативно, и код нас је то могуће имајући у виду да се у тим ситуацијама треба сагледати могућност коришћења службеног пса, употреба хемијских средстава, средстава на бази електрицитета, специјалног оружја...

Поред могућности алтернативне примјене других (несмртоносних) средстава, из одлука суда проистиче да се морају користити и одређени алтернативни начини који неће довести (нужно) до употребе смртоносних повреда, поготово не до колатералне штете. Еклатантан је у том погледу предмет *Ergi против Турске* који се односи на ватрени окршај између турских снага безбједности и наоружаних курдских припадника. Локација окршаја је била таква да се између њих, односно између супротстављених страна налазило једно село које се нашло у унакрсној ватри. Суд у овом случају није утврдио, сходно расположивим доказима, да је жртва у том селу погођена од стране турских снага безбједности, како је наводио апелант, али је ипак констатовао да снаге безбједности, приликом планирања операције, нису узеле у обзир окружење, те да ће се, уколико до прејудицираног сукоба дође, у унакрсној ватри наћи то село, те да је претпоставка да ће због унакрсне ватре доћи и до колатералне посљедице. Суд је стога констатовао да је Турска одговорна за недовољно и нетактички планирану операцију, иако није констатовано да су снаге безбједности одговорне за смрт цивила у том селу. Чак, суд иде и даље, па констатује – све и да су турске снаге безбједности и могле гарантовати да оне неће угрозити друга лица сем оних који им пружају ватрени отпор (услјед обучености), нису то могли гарантовати за терористе, због чега су прејудицирани сукоб требали планирати на другој локацији. Другим ријечима, није се водило довољно рачуна о заштити туђих живота, на шта су биле дужне турске снаге безбједности (Грдинић, 2006: 1098).

Из наведеног је видљиво да стандард апсолутне нужности долази до изражаја поготово приликом планирања коришћења посебно обучених јединица полиције ради употребе ватреног оружја према лицу које својим понашањем антиципира употребу ватреног оружја. Нужност планирања цјелокупне операције која антиципира употребу ватреног оружја као средства силе поменута је, поред претходно наведеног предмета, и у одлуци у предмету *McSann против Уједињеног Краљевства*. Иако је у одлуци Суд констатовао да је употреба ватреног оружја била нужна и оправдана, такође је и констатовао да је планирање и организација цијеле операције специјалних јединица била ван тражених стандарда, односно планирање и сама операција су могли да се реализују и без довођења у ситуацију да се употријеби ватрено оружје и усмрти лице. Суд је стога резимирао да конкретна употреба ватреног оружја од стране припадника специјалних јединица није представљала кршење одредаба Конвенције, већ је то представљало само планирање операције употребе силе, јер су постојале могућности примјене мање агресивних, односно несмртоносних метода.

Посебно се планирање и употреба силе, а поготово ватреног оружја захтијева у одређеним ситуацијама или према одређеним категоријама лица.

Поред планирања, неопходна је и одређена специјализација и посебна обученост у употреби силе у овим ситуацијама. То је констатовано и у предмету *Shchiborshch u Kuzmina protiv Русије*. Поред низа пропуста који су у овом предмету констатовани, суд је нагласио да употреба смртоносне силе није била апсолутно нужна, поготово јер се жртва није могла сматрати „убичајеним наоружаним нападачем“ – није представљао опасност ни за себе, ни за околину. Сматрао је да је полиција, да би ријешила ситуацију, требала планирати примјену алтернативних мјера и средстава, сходно начелу сразмјерности и пропорционалности. Иако је суд констатовао да постоји могућност да су смртоносне повреде жртве резултат и његовог (неконтролисаног агресивног) понашања, ипак је констатовао да је и такво (претпостављено) понашање жртве реакција на непримјерену, непланирану, неконтролисану, неопрезну и исхитрену полицијску интервенцију. Стога предлаже да полиција прође обуку за реаговање у сличним ситуацијама, поготово са лицима са психичким сметњама, како би, сходно начелу селективности, сензибилисано прилагодила властиту реакцију њима, у ситуацијама које антиципирају употребу силе. Обука полиције са циљем сензибилизације у поступању са појединим категоријама лица би свакако елиминисала или свела на најмању могућу мјеру могућност настанка (смртоносних) повреда.

### **ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА**

Стандард апсолутне нужности је од фундаменталног значаја за рад полиције, јер се њиме онемогућава паушално ускраћивање најважнијег права грађана у демократској држави – права на живот. Иако проистиче из Конвенције, овај стандард условљава инкорпорирање у национално законодавство и нормирање основа, процедуре и ограничења употребе ватреног оружја као средства силе, као и других потенцијално смртоносних средстава силе. Примарни међународни стандард који проистиче из стандарда апсолутне нужности јесте да употреба ватреног оружја као средства силе буде регулисана „до крајњих граница“. То условљава и потребу за адекватном процјеном полицијских службеника да ли и на који начин могу предузети алтернативне начине и средства како би законит циљ остварили и без употребе ватреног оружја.

Нормирање националног законодавног оквира је примарни, али не и једини предуслов практичне афирмације стандарда апсолутне нужности употребе ватреног оружја као средства силе. Други неизбјежан, а ни мање важан сегмент јесте и адекватна обука полицијских службеника, имајући у виду да се само адекватном обуком полицијски службеник може оспособити да изврши адекватну процјену апсолутне нужности.

Међународноправним изворима, као и судском праксом постављен је захтјев према државама да у обуку полицијских службеника морају да уврсте и сегменте који се односе на процјену нужности употребе ватреног оружја, а не само процјену нормативног оквира употребе ватреног оружја, јер се употребом може угрозити најзначајније право човјека. Другим ријечима, поред обуке која се мора односити на процјену нормативног оквира за употребу ватреног оружја, обука се мора базирати и на афирмисању људских права и слобода и начинима заштите тих права и слобода, укључујући и заштиту права и слобода лица који угрожавају туђа права и слободе.

Предуслов адекватне обуке јесте и својеврсна сензибилизација полицијских службеника о праву на живот, те о ограничењима овог права као посљедице употребе ватреног оружја. Сензибилизација подразумијева и афирмисање стандарда апсолутне нужности, посматрано и кроз релевантну судску праксу, али и кроз актуелни нормативни оквир.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Грдинић, Елица, *Еуропски суд за људска права и заштита права на живот*, Зборник правног факултета Свеучилишта у Ријеци, број 2, 2006. године,
2. Кесић, Зоран, *Криминолошки аспекти прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења*, Докторска дисертација, Правни факултет, Београд, 2015. године,
3. Миладиновић, Александар, *Полицијска овлашћења*, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука, 2018. године,
4. Милидраговић, Драган, Милић, Ненад, *Непосредна опасност по живот као посебан услов за употребу ватреног оружја*, Безбедност, МУП Србије, Београд, број 2, 2011. године,
5. Никач, Жељко, Љештанин, Бранко, *Нови Закон о полицији и примена средстава принуде*, Војно дело, Министарство одбране Србије, Београд, број 1, 2017. године,
6. Новоселец, Петар, *Опћи дио казненог права*, Правни факултет, Загреб, 2009. године,
7. Стојановић, Зоран, *Кривично право – општи део*, Правни факултет, Београд, 2015. године,
8. Шкртић, Дражен, *Законита упораба средстава присиле полицијских службеника*, Магистарски рад, Правни факултет, Свеучилиште у Загребу, 2007. године.

## STANDARD ABSOLUTELY NECESSARY THE APPLICATION OF THE USE OF WEAPONS AS A FORCE

Aleksandar Miladinovic\*

**Abstract:** The use of firearms as a means of force should be prescribed as the last, ultimate means - it is applied only if the life or physical integrity of the person can't be protected in any other way. This is understandable, given the consequences that the use of firearms can cause. The content of the standard of absolutely necessary, which has the primary importance in the use of firearms as a means of force, is stated. It derives from the European Convention on Human Rights, and its importance has been given to a number of judgments of the European Court of Human Rights, among which *Tzekov v. Bulgaria*, *Makaratzis v. Greece*, *Nachov v. Bulgaria*, *Shchiborshch and Kuzmin v. Russia*, *Ergi v. Turkey*, *McCann v. The United Kingdom...* The absolutely necessary standard also has implications for national legislation, since it requires the standardization of a clear, transparent and unequivocal framework for the use of firearms as a means of force, through by-laws that are necessary. The standard of absolutely necessary is particularly important for the police, given the many implications it can have in police work, especially in situations that anticipate the use of a (deadly) force.

**Key words:** absolutely necessary, use of force, firearms, police, court practice ...

\* Ministry of Interior of the Republic of Srpska, email: aaleksandarbl@yahoo.com



Рад запримљен: 15. 3. 2019. године  
Рад прихваћен: 8. 5. 2019. године

## ПРИМЈЕНА НАСИЉА У ДЈЕЛОВАЊУ КРИМИНАЛНИХ СТРУКТУРА

Синиша Грумић, МА\*

**Апстракт:** Припадници криминалних структура у реализацији својих криминалних активности примјењују два основа инструмента, а то су насиље и корупција, при чему су ти инструменти различитог интензитета и облика испољавања, а такође су различити и сами субјекти у односу на које се насиље и корупција усмјеравају, што зависи од конкретних намјера криминалне активности која се жели остварити. У раду ће бити обрађена тематика насилничког организованог криминалитета, као и форме испољавања насиља, с обзиром на то да насиље које реализује организовани криминалитет изазива велики степен узнемирености грађана и доводи до угрожавања безбједности уопште. Такође, радом ће се покушати приказати драстични примјери предузетих насилних активности од стране криминалних структура на територијама Републике Српске, Србије и Црне Горе, узимајући у обзир емпиријски констатоване карактеристике организованог криминалитета.

**Кључне ријечи:** организовани криминалитет, насиље, уговорена или наручена убиства, „професионални и плаћени убица“, Република Српска, Србија, Црна Гора, организоване криминалне групе.

\* Министарство унутрашњих послова Републике Српске, e-mail: Sinisa.Grusic@mup.vladars.net

## УВОД

Насиље је феномен који је присутан у свим историјским епохама развоја људског друштва. Могло би се и рећи да је насиље константа друштвених односа, иако насиље није ексклузивно људско понашање, већ га срећемо и у животињском свијету. Насиље је неспорно једно од доминантних обиљежја савременог организованог криминалитета који је у сталном порасту (Мијалковић, 2012:189). Насиље се може дефинисати као противправна потреба или пријетња употребе силе или других противправних радњи које могу проузроковати смрт, повреду физичког или менталног интегритета човјека (Ђурђевић, 2008:96). Насиље означава присилно наношење повреде, а насиље као кривично дјело подразумијева незакониту употребу силе и обухваа кривична дјела убиства, наношења тјелесних повреда, разбојништво, силовање и друге сексуалне деликте. Насиље се конкретно, с обзиром на различите форме свог (не)испољавања, те према неколико критеријума може подијелити на више врста. Према степену своје транспарентности оно се може испољавати као: а) очигледно, или б) латентно. Оно се може, према томе да ли се конкретно испољава тј. реализује или организација само јасно манифестује вољу да га у случају потребе примијени, испољити као: а) активно, оно које се у одређеном облику примјењује, или б) пасивно, када се у ствари у одређеном временском периоду организација не примјењује насиље, али она и у том периоду јасно показује вољу да га у случају да се укаже потребним као на примјер уколико „конкуренција“ сувише ојача, или се укаже потреба за елиминисањем неког противника из редова државне власти, односно када је потребно санкционисање сопственог припадника који је прекршио правила организације и томе слично. Насиље се према облику у коме се реализује може свести на: а) принуду – апсолутну или компулзивну, односно б) пријетњу, тј. примјену одговарајућих мјера, начина и облика застрашивања. Припадници криминалне организације, а посебно обични „војници“, задужени за „прљаве послове“, су веома често агресивне особе. (Шкулић, (2015:100). Примјери примјене насиља у односу на субјекте безбједности којим се покушава утицати на њихов рад су пријетње и застрашивања која се упућују полицајцима, тужиоцима и судијама који раде на конкретним кривичним предметима затим примјери уништења или оштећење њихове имовине<sup>1</sup> као и примјери

---

<sup>1</sup> У криминалистичкој пракси су присутне појаве паљевиње возила полицијских службеника, оштећење њихове имовине (најчешће коришћењем експлозивних направа), телефонске пријетње како њима тако и члановима њихових породица и слично.

атентата<sup>2</sup> и убистава<sup>3</sup> појединих припадника правосуђа и полиције. Као примјер санкционисања припадника криминалних организација може се навести да су припадници криминалне организације су обавезни да поштују правила тајности и везани су заклетвом. Познат је „мафијашки закон ћутања“ – омерта који је карактеристичан када се говори о америчком организованом криминалитету италијанског поријекла. Правила омерте<sup>4</sup>, у великом броју случајева, имају општи карактер организованог криминалитета јер „закон ћутања“ представља један од основних доказних проблема у кривичним поступцима која се воде за кривична дјела које чине припадници криминалних организација.

Организовани криминал прибјегава пријетњама да ће употребити насиље, примјењује насиље или је спреман да примијени неки од различитих директних или индиректних негативних утицаја на свијест, тијело, живот и вољу, материјална добра или слободе и права сваког стварног, потенцијалног или претпостављеног противника. Стога му је својствена изјесна „култура насиља“. У случају организованог криминала, насиље је свако чињење или нечињење припадника криминалног удружења којим се директно или индиректно утиче на свијест, вољу, тијело, живот, материјална добра или права стварног, потенцијалног или претпостављеног противника намјерама организованих криминалних скупина. Носилац насиља може да буде појединац, више њих или цијела криминална скупина. Мета њиховог насиља може да буде: члан криминалне групе (који је „непослушан“, сумњичав да

---

<sup>2</sup> У мају 1992. године мафија је организовала и извршила атентат на Ђованија Фалконеа који је био италијански истражни судија а највећи дио своје професионалне каријере посветио је сузбијању сицилијанске мафије. Ђовани Фалконе је погинуо са својом супругом и тројицом полицајаца-тјелохранитеља, тако што је претходно испод аутопута којим је требало да прође аутомобил са Фалконеом и његовом пратњом, укопано чак око пола тоне експлозива велике разорне моћи који су убице активирали у тренутку када је Фалконеово возило наишло.

<sup>3</sup> У наведеном контексту може се навести и убиство Љ. С. који је у вријеме извршења кривичног дјела обављао функцију Начелника УКП МУП РС у вези чега је Суд БиХ донио простепену и другостепену пресуду којим је Ђ. Ж. осуђен као директан извршилац убиства – извод из пресуде Суда БиХ број Х-К-08/540-1 од дана 16.04.2010. године, доступно на <http://www.sudbih.gov.ba/predmet/2614/show>, приступљено дана 12.03.2019. године.

<sup>4</sup> У мају 1992. године мафија је организовала и извршила атентат на Ђованија Фалконеа који је био италијански истражни судија а највећи дио своје професионалне каријере посветио је сузбијању сицилијанске мафије. Ђовани Фалконе је погинуо са својом супругом и тројицом полицајаца-тјелохранитеља, тако што је претходно испод аутопута којим је требало да прође аутомобил са Фалконеом и његовом пратњом, укопано чак око пола тоне експлозива велике разорне моћи који су убице активирали у тренутку када је Фалконеово возило наишло.

сарађује са полицијом, за кога се претпоставља да би стицањем статуса свједока сарадника нашкодио групи, сумњичав да је полицајац који је тајно инфилтриран у групу); супарничка криминална група (због проблема који су настали током заједничке криминалне активности или ради неутралисања конкуренције ради стицања монопола у некој сфери криминалне дјелатности или на одређеној територији); физичко лице, правно лице (који се одупиру, противе или шкоде намјерама организованог криминала, односно жртве од којих треба одузети имовину или које у томе треба да им помогну); представник органа власти (политичар, полицајац, тужлац, судија, представник локалне власти итд., ради спречавања истраге или рад одмазде због спроведених истрага); држава, међународни регион (финасирањем разних активности против уставног уређења и безбједности своје или друге државе); институције међународних орагнизација (које спроводе међународне акције против организованог криминала) и њихови челници и тако даље (Мијалковић, 2012:189). Некада се насиље не примјењује само према противнику (тзв. „директа жртва“) већ и према члановима његове породице, рођацима, пријатељима, пословим партнерима, лицима из његовог окружења итд. (тзв. „индиректа жртва насиља“). У примјени насиља, жртве могу да буду и трећа лица, која уопште нису повезана са организованим криминалом нити са директним и индиректним жртвама (нпр. случајни пролазници, радници угоститељских објеката и других објеката у којима може да дође до примјене насиља и сл. тзв. „коллатералне жртве насиља“). Насиље не само да прати извјесне активности организованог криминалитета, већ су подједине од њих готово и незамисливе без његове примјене или пријетње да ће насиље бити примијењено.

## **ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ОРГАНИЗОВАНОГ НАСИЛНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА**

Степен откривања, разјашњавања и доказивања насилничких активности криминалних структура су показатељ успјешности рада полиције и правосудних органа у борби против организованог криминалитета. Такође, и степен пријављивања криминалних активности од стране грађана је значајан показатељ повјерења грађана у квалитет рада полиције.

У досадашњој криминалистичкој пракси као најопаснији видови организованог насилничког криминалитета могу се издвојити:

- разбојничке криминалне групе, које своје криминалне активности усмјеравају најчешће на бензинске пумпе, поште, продавнице, банке, мјењачнице, возила за транспортовање новца,

- као и друге објекте (породичне куће и станови). Разбојничке групе се организују тако да у свом саставу обавезно имају доброг возача, стражара, у највећем броју случајева наоружани су сви разбојници, а готови сви чланови криминалне групе испољавају упорност, дрскост, перфидност, одсуство жаљења, а најмање један члан је изузетно физички снажан и склон употреби силе;
- криминалне групе које спроводе криминалне активности организованим вршењем изнуде тј. „рекетирањем“ и „утјеривањем дугова“, које представљају типичне активности организованог криминалитета. У пракси „рекет“ се испољава тако што поједини чланови групе ступају у контакте са жртвама, обично су то у питању имућни власници угоститељских објеката, угледни привредници и сл., и нуде заштиту коју жртва није ни тражила, а притом се на мање или више директан начин, наговјештава жртви да у случају одбијања редовног плаћања заштите, жртви односно њему блиским лицу или жртвиној имовини, највећа опасност пријети баш од оних који му нуде заштиту. Висина „рекета“ зависи од више фактора (ко је „рекеш“, колико је имућна жртва, којом врстом дјелатности се жртва бави и сл.), док нестабилна друштвена ситуација (погоршано стање безбједности, привредна дјелатност која не испуњава потребне законске услове и др.) чини да се жртве у великом броју случајева не траже заштиту надлежних државних органа. Поред тога, жртве плаћање „рекеша“ понекад плаћање изнуђене суме новца доживљавају и као својеврсни „криминални порез“ па самим тим сматрају да су на добитку у односу на оне привредне субјекте који послују сасвим легално. Методи убјеђивања жртва да плаћају рекет је идентичан методима „утјеривања дугова“. Неријетко се исте групе баве и једном и другом криминалном активношћу. У случајевима „утјеривања дугова“ ријеч је о криминалним групама, које уз извјесну надокнаду од лица која су их ангажовала, врше наплату дуговања од лица која упорно избјегавају своје дужничке обавезе. Такође је битно напоменути да су „рекет“ и „утјеривање дугова“ криминалне активности које у великом броју случајева прати „тамна бројка криминалитета“.
  - криминалне активности које се односе на организовано вршење отмица, трговине људима, проституције и заснивања ропског односа. Извршењем отмице напада се слобода кретања жртве, отмицу учиниоци брзо реализују, жртву онеспособљавају физичком силом а дешава се да користе и одређена хемијска средства. Отмичари су по правилу наоружани, а оружје користе са циљем приморавања жртве да пође са њима, спречавање отпора и онемогућавања бјекства. Жртва се често везана

превози у товарном дијелу возила до неког скрвеног мјеста (стан, кућа, викендица) гдје се држи под надзором. Са породицом жртве се најчешће комуницира телефоном, а основу захтјев отмицара је, осим изнуђивања новца или нечег другог, да се о отмици не обавјештава полиција, јер ће у супротном отета жртва бити ликвидирана. Степен пријављивања ових криминалних активности је значајан показатељ повјерења грађана како у квалитет рада полиције тако и у њихову склоност дискрецији. Трговина људима је посебно друштвено опасно кривично дјело којима организоване криминалне групе радно, сексуално и на друге начине експлоатишу жртве трговине људима чиме угрожавају њихов достојанствен и безбједан живот и њихову егзистенцију уопште;

- извршење тешких убистава која су наручена или уговорена од стране „плаћених“ и „професионалних“ убица, као најдрастични облик испољавања насиља од стране организованих криминалних структура.

## УГОВОРЕНА ИЛИ НАРУЧЕНА УБИСТВА

Квалификовано или тешко убиство постоји када је умишљајно убиство извршено на такав начин, из таквих побуда, под таквим околностима или према таквом лицу који му дају већи степен тежине и опасности за које закон предвиђа теже кажњавање. Тешка убиства према начину извршења су убиство на свиреп начин, убиство на подмукао начин и убиство извршено организовано или по наруџби. Наружбина за вршење убистава представља посебан облик подстрекавања другог лица за вршење овог кривичног дјела, са или без противнакнаде (Јовашевић *et al.*, 2018: 264). Ово кривично дјело је прописано Кривичним закоником Републике Српске у члану 125 став 2 у вези са ставом 1 истог члана (Кривични законик Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 64/17). Организована криминална група у смислу члана 123. тачка 10. Кривичног законика РС (Кривични законик Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 64/17) јесте удружење које се састоји од три или више лица која су се удружила ради вршења кривичних дјела за које је прописана казна затвора од три године или тежа казна.

Организовано убиство је такав облик тешког убиства који се од других облика разликује по начину свог извршења. Међутим, за разлику од убиства на нарочито свиреп начин и убиства на крајње подмукао начин, код којих је битно постизање суровости и подмуклости одређеног интензитета при извршењу убиства, код овог облика убиства је битно

утврдити само чињеницу да је убиство извршено организовано. Сам појам организованог убиства тешко је прецизно дефинисати, али би се, једним логичким тумачењем могло закључити, да се ради о таквом убиству које је извршено након одређених припрема, договора и планова за његово извршење. Ради се, дакле, о таквом облику убиства за чије извршење је неопходно учешће више особа, односно које по својој дефиницији претпоставља удио и допринос више лица да би се дјело уопште могло остварити. С обзиром на то да учествовање више лица у извршењу овог деликта произилази из законске формулације дјела<sup>5</sup>, можемо рећи да се ради о нужном саизвршилаштву; сваки учесник има статус извршиоца дјела и свако се кажњава као извршилац дјела без обзира ко је од њих предузео непосредну радњу извршења убиства. Дакле, једнако одговара и онај који је створио план за убиство као и онај ко је пасивног субјекта непосредно лиши живота.

Други специфичан облик квалификованог убиства јесте убиство по наруџби. Квалификаторну околност дјела представља чињеница да је убиство извршено по наруџби, тј. на основу неког споразума или одређеног „пословног договора“ између наручиоца убиства и непосредног извршиоца. Хладнокрвно лишавање живота друге особе по наруџби, од стране лица које нема никакав субјективни однос према пасивном субјекту, уз пуно присуство свијести и одлучност да се то лице лиши живота, указује да се ради о извршиоцу који је лишен свих моралних и људских осјећања и који је изузетно опасан за заједницу. Мотив његовог поступања не мора и није увијек користољубље те се овај облик убиства не може поистовјећивати са убиством из користољубља. Убиство по наруџби може бити извршено и из неких других побуда, као што су нпр. политичке, пословне и сл. Убиство по наруџби је специфичан облик организованог убиства јер у његовом извршењу учествује најмање два лица; наручилац убиства и непосредни извршилац убиства. Међутим, за разлику од претходног облика убиства, овдје не постоји нужно саизвршилаштво, јер свако одговара за свој удио у извршењу дјела, тј. наручилац као подстрекач а непосредни извршилац као учинилац кривичног дјела тешког убиства. Наручено или уговорено убиство је облик убиства у коме једна страна (наручилац) ангажује другу страну (извршилац) да убије одређено лице или групу људи. Ријеч је о незаконитом споразуму према коме једна страна пристаје да изврши убиство у замјену за одређену накнаду, углавном новчану. Наручилац убиства може да буде појединац, група људи, компанија или било које удружење, док наручилац може да буде једно лице или група људи односно организација. Жртве наручених убистава су лица која су од стране наручиоца

---

<sup>5</sup> У кривичноправној литератури се овакви деликти називају конвергентним деликтима, јер учиниоци дјелују усаглашено, са истих позиција, у истом смјеру, на линији заједничког циља и тако се остварује такво дјело.

регистрована као препрека због које је отежано или онемоћено остварење неког његовог циља. Тај циљ може да буде пословни (финасијски) или емотивни (убиство љубавника супруге или дјевојке). Такође, жртва може да буде дефинисана и као предмет освете због ранијих сукоба или односа. Управо због чињенице да се у непосредну интеракцију између наручиоца убиства и жртве умеће трећа особа као директни извршилац, нити мотива који спајају наручиоца и жртву везе се у овим случајевима кидају. Наручилац има чврст алиби, његову умјешност у злочин тешко је доказати, док рационалан и објективан мотив на страни непосредног извршиоца не постоји, он је само средство у рукама наручиоца. Наручено убиство је унапријед смишљено, у великом броју случајева професионално припремљено и извршено одузимање живота убица чини за одређену новчану накнаду, они нису њихви иницијатори већ прости егзекутори.

Као најдрастични облик испољавања насиља од стране организованих криминалних структура издваја се извршење тешких убистава која су наручена или уговорена предузима се од стране „плаћених“ и „професионалних“ убица. Заједнички именилац феномена плаћеног убице и професионалног убице је наручено убиство. Професионални убица је лице које је извршило два или више убистава за новац или какву другу корист, по налогу друге особе или криминалне организације којој припада. Професионалном убици вршење убистава може, али и не мора бити основно занимање или основни извор прихода, али је свакако један од извора прихода. Оно што је круцијално за њега јесте да поступа по налогу друге особе, да је у прошлости извршило два или више убистава (указује на опредељеност за ову врсту активности), да има намјеру да и даље врши такве дјелатности, те да убиство врши уз добру припрему и организацију. Добра припрема и организација у принципу имају два циља – да се на минимум избјегну шанске да жртва избјегне смрт и да себе не изложи, или минимално изложи ризику повређивања или откривања односно идентификовања. Ово посљедње се обезбјеђује тиме што извршилац не оставља или оставља веома мало предмета и трагова на основу којих може бити идентификован односно елиминисањем могућности да га неко види током припреме или извршења злочина. У литератури и свакодневном говору често се среће и назив плаћени убица као синоним за професионалног убицу (енг. hitman – професионални, плаћени убица), мада између њих, према нашем мишљењу, може, али и не мора да постоји знак једнакости. Плаћени убица је најчешће професионални убица, али он може бити и било која друга особа која за новац или другу користи као накнаду пристаје да лиши живота другог. У том смислу, плаћени убица може бити и неко ко није верзиран у било ком погледу за извршење убиства, у ком случају изостаје припрема и организација убистава, или је припрема спроведена



са доста пропуста, што опет резултира неуспјелим покушајем убиства или убиством уз остављање великог броја предмета и трагова, свједока итд., на основу којих може бити лако дентификован. Ипак, није погрешно да се термини професионални и плаћени убица третирају као синоними, у контексту наручених – уговорених убистава. Такође, треба поменути и израз професионално извршено убиство. Ријеч је о убисту које карактерише посебан начин извршења, док се изрази професионални и плаћени убица односе на самог актера убиства, односно оног ко лишава живота друго лице, његова својства и особине. Оно што је кључно за професионално извршено убиство са аспекта криминалистике јесте начин извршења – добра припрема и организација, велика вјероватноћа да жртва неће преживјети напад и јако мали број предмета и трагова везаних за убиство. Такав начин извршења је карактеристичан за убиство извршено од стране професионалног убице. Међутим, професионални убица је неко ко убиство врши по налогу другог, за новац или неку другу корист, док професионално извршено убиство може извршити било које лице које то чини на претходно наведени, професионални начин, како по налогу другог, тако и из сопствених мотива и убјеђења (Маринковић *et al.*, 2011:298)

Битно је напоменути да нису сви извршиоци наручених убистава професионалци у правом смислу ријечи с обзиром на криминалистичку праксу да су поједина наручена убиства, посебно она која су мотивисана раскидом емотивне везе, врше полупрофесионални извршиоци или аматери, због чега у тим случајевима често и изостаје ликвидација жртве. Генерално, извршиоци научених убистава могу да се подијеле на аматере, полупрофесионалне и професионалне извршиоце. Тако су жртве аматера супружници или интимни партнери наручиоца убиства, полупрофесионалних извршилаца жртве су послови или криминални партнери наручица док су жртве професионалних извршилаца преступници или особе повезане са организованим криминалом. Код убистава која врше аматери мотив је садржан у личном, највећим дијелом емотивном односу наручиоца и жртве, код полупрофесионалних извршилаца мотив је саставни дио пословних активности наручиоца док убиства које врше професионални извршиоци њихови налогодавци схватају као своју пословну активност или циљ криминалне организације којој припадају. Када је ријеч о планирању и разради самог начина извршења убиства, аматери ријетко планирају убиство и оно је често неорганизовано и импулсивно, полупрофесионални извршиоци планирају начин извршења а њихов план је систематичан и уредан, док професионални извршиоци планирају злочин у детаље те су у изради самог плана изузетно систематични и уредни. Наручена убиства су по

правилу добро планирана и припремана<sup>6</sup>. Убиством се жели послати одређена порука другим лицима, из криминалног миљеа или легалних привредних или државних структура. Некада се ликвидације конкретног лица извршавају у циљу застрашивања и утицања на процес доношења одлука и поступке органа власти.

У погледу начина извршења наручених убистава могу се идентификовати одређени параметри на основу којих се може извући закључак да се ради о убиству које извршено по нарудби, при чему се ти параметри могу подијелити на:

- карактеристике жртве, то су углавном жртве које су вође или истакнути чланови криминалних структура, бизнисмени, запослени у државним институцијама за спровођење закона, представници политичких странака или представници јавне власти, медијски радници, те „обични“ грађани (љубавници или супружници који су изашли из одређене везе);
- карактеристике начина извршења убистава, која се првенствено односи на детаљну припрему убистава а што подразумева упознавање животних навика жртве као и припрема адекватног превозног средства и праваца удаљавања са лица мјеста извршеног убистава што има за циљ да се за веома кратко вријеме извршилац просторно удаљи. У оквиру припремних радња, предузимају се радње опсервације жртве и њеног објекта становања, рада и других простора и објеката на којима жртва проводи свакодневне активности, како би се објективно утврдило најповољније мјесто за извршење убистава, при чему се пажња обраћа на постојање мјера обезбјеђења које посједује жртва (физичке препреке, тјелохранитељи, надзорне камере и др.). У оквиру начина извршења нарученог убистава присутан је велики ниво друштвене опасности и дрскости, те у случајевима када се убиство нпр. врши ватреним оружјем, извршилац пуца у правцу жртве која се налази на јавном мјесту а у њеној близини се налази велики број људи (случајни пролазници, гости угоститељског објекта и др.). У погледу самог микролокалитета гдје се врши наручено убиство најчешће се ради о мјестима на којима је

---

<sup>6</sup> Неколико чињеница везаних за сам чин убистава указује на професионализам у извршењу и специјализацију учиниоца. Извршилац проучава жртву, њен начин живота и дневне активности како би изабрао мјесто, вријеме и начин за ефикасно предузимање радње убистава. Највећи проблем на страни учиниоца убистава јесте тај што он у својој прошлости има изражене личне и финансијске конфликте са жртвом и преко којих га истражни органи могу повезати са злочиним. Зато он, прије самог извршења кривичног дјела, често покушава да побољша односе са жртвом, како би маскирао своју намјеру и смањео сумњу којој може бити изложен након убистава.

смањена могућност отпора жртве и њене реакције (улази у стамбене објекте, паркинг простори, лифт, степениште, возило у покрету и сл.). У погледу времена извршења наручена убиства се врше прије или након завршетка пословних активности у вези чега до изражаја долази претходна активност на прикупљању података о животним активностима жртве. Наручена убиства се врше аутоматским оружјем или експлозивним средствима велике разорне моћи, чиме се жели избјећи могућност неуспјешне ликвидације, а у појединим случајевима присутна је појава тзв. „контролног“ поготка у главу жртве. Такође приликом извршења нарученог убиства не постоје елементи крађе или разбојништва над жртвом.

Професионално извршена убиства су она лишавања живота која се претежно врше уз следеће феноменолошке карактеристике: висок степен организованости у реализацији кривичног дјела; убиство врши, по правилу, више учесника уз претходно обезбјеђену логистичку подршку, како у односу на вријеме прије и током извршења дјела, тако и након извршеног или покушаног дјела, мада је могуће и да професионално убиство изврши само једно лице, али оно по правилу, има обезбјеђену подршку других лица, прије и после извршеног дјела, кривично дјело се врши ради остваривања одређених раније пројектованих циљева и претходно се пажљиво планира, а понекад се чак и увјежбавају, а у неким ситуацијама се паралелно формирају и различити „тимови“ односно групе за извршење дјела, па се онда накнадно одређује која ће група дјело заиста и извршити; убиство се извршава од стране учинилаца који то чине за одређену надокнаду, односно материјалну или другу корист, или је таква активност дио њиховог „радног“, односно професионалног ангажмана, ако су активни припадници криминалне организације; жртва професионалног убиства је по правилу нека истакнута особа, било да је и само то лице из криминалне средине, или је у питању важан припадник државних органа и слично; убиство се врши уз посебне мјере опреза, али и вјештине, те специфичне обучености учинилаца, те друге елементе извршења који представљају скоро образац реализације оваквих кривичних дјела као што су: набављање оружја за једнократну употребу, по правилу веома поузданог и квалитетног оружја (као што су аутоматске пушке „калашњикови“, аутоматски пиштољи попут „шкорпиона“, аутомати „Хеклер и Кох“ итд) које се након извршеног или покушаног дјела уништава најчешће растављањем на дијелове и бацањем у ријеку, језеро и сл. или се „расијавањем“ дијелова на пустим мјестима; коришћењем маски током извршења дјела; извршење дјела у најпогоднијем тренутку када је нпр. жртва најмање спремна на успјешан отпор, као што је случај са убиством приликом улажења у аутомобил или

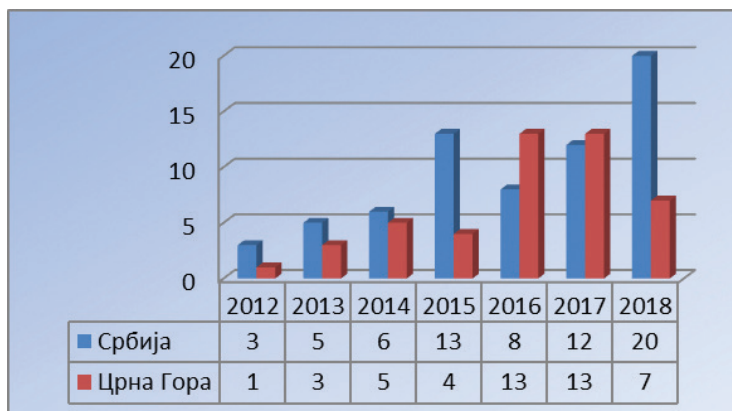
излажење из њега, када нема потенцијалних свједока и сл.; брз одлазак извршилаца у иностранство уз посједовање квалитетно урађених фалсификованих исправа; претходно обезбјеђен лажан алиби и сл.; за долазак на мјесто догађаја ии ефикасно бјекство са њега употребљавају се одговарајући аутомобили који су познати као поуздана возила (који су обавезно претходно украдени и на којима се користе украдене регистарске таблице); возила се након извршења дјела сакривају или уништавају прије свега паљењем; а између осталог користе се и друга потребна средства попут мобилних телефона за једнократну употребу у којима се налазе „pre-raid“ СИМ картице, при чему се телефон користи само за један разговор у намјери онемогућавања идентификације путем аудио-надзора, као и друге мјере предострожности које предузимају извршиоци кривичних дјела, а што све заједно представља тешкоћу за разјашњавање и доказивање ових кривичних дјела.

У пракси уговорена или наручена убиства, када се догоде, веома су медијски експлоатисана, те је наведена околност искоришћена у овом раду у циљу сагледавања насилничких активности организованог криминалитета. За те потребе извршен је увид у садржај интернет портала „КРИК“<sup>7</sup> и његовог специјализованог дијела који носи наслов „Црна књига“ у коме су евидентирана извршена кривична дјела тешких убистава на територији Црне Горе и Србије, за временски период од 2012. године а која имају карактеристике наручених или уговорених убистава. На основу горе наведених извора, извршено је сређивање прикупљених података и њихова обрада у погледу чега су подаци представљени кроз Графички приказ бр. 1 и табеле (Табела бр. 1 и бр.2) те се простом анализом може утврдити да је на територији Црне Горе у временском периоду од 2012. до 2018. године извршено 46 убистава, док је у истом временском интервалу на територији Србије извршено 68 убистава.

---

<sup>7</sup> „Мрежа за истраживање криминала и корупције (КРИК) је непрофитна невладина организација основана ради унапређења истраживачког новинарства у Србији. КРИК је део међународне новинарске мреже Organized Crime and Corruption Reporting Project (ОССРП), коју чине непрофитни истраживачки центри и независни медији из двадесетак земаља света, од Балкана и Источне Европе, до Централне Азије. ОССРП је помогао оснивање КРИК-а и помаже његов развој. У фокусу нашег рада су организовани криминал и корупција, који прожимају све сфере друштва. Наш циљ је да помогнемо читаоцима да боље разумеју на који начин криминал и корупција утичу на њихове животе. КРИК настоји да обезбеди детаљне истраживачке приче, као и најновије вести из ове области. Осим тога, КРИК је на свом сајту изградио и базу докумената, а која је вредан ресурс за новинаре и јавност“, доступно на <https://www.krik.rs/o-nama/>, приступљено дана 12.03.2019. године .

Графички приказ број 1: Организована или наручена убиства у Србији и Црној Гори,



Извор: Обрада аутора

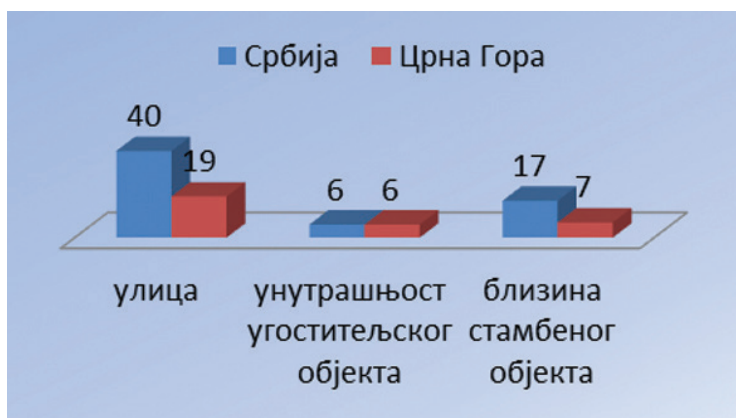
У погледу статуса жртава наручених или организованих убиства на територији Црне Горе и Србије, на основу извора података може се закључити да велики број тих жртава припадао или био повезан са одређеним организованим криминалним групама (као тзв. „шкаљарски клан“: М.К зв. „Миги“, М.Ш., М.М.Ш.<sup>8</sup>, В.П. зв. „Поп“, Д.О. зв. „Миша“, затим тзв. „кавачки клан“: В.К. зв. „Веско“, Д.Ч. зв. „Дадо“, тзв. „барско – будванска криминална група“: В.Д., С.М.) као и одређеним навијачким групама (А.Ј. зв. „Јокса“ - навијачка група ФК „Партизан“ – „Забрањени“, Ј.Р. - навијачка група ФК „Војводина“ – „Фирма“, В.Д. и М.Ш. вође навијача ФК „Црвена звезда“). Такође на основу извора података за одређене жртве наручених или организованих убиства не постоје подаци о њиховој припадности одређеним криминалним групама, те су поједине жртве окарактерисане као случајне жртве<sup>9</sup> приликом извршења убиства одређених лица, а што се може тумачити њиховом случајном затицању на мјесту извршења дјела, које је у највећем броју јавно мјесто тј. мјесто које је доступно великом броју грађана или су били у друштву са тзв. „примарном метом“ (улице, угоститељски објекти, паркинг простори и др.).

<sup>8</sup> Лице приликом извршења кривичног дјела задобило тјелесне повреде.

<sup>9</sup> Убиство С.Н. у Јагодина, З.Д. у Бечићима, док је приликом убиства В.П. зв. „Поп“ рањен двадесетогодишњи младић, приликом убиства Д.О. зв. „Миша“ рањен је његов дванаестогодишњи син, приликом убиства С.А. зв. „Савко“ рањена је једна особа, а приликом убиства С.Ж. зв. „Ћента“ рањен је Б.А. који је накнадно преминуо усљед посљедица рањавања.

У погледу мјеста извршења наручених или организованих убиства као и коришћених средстава, на основу доступних података сачињен је одговарајући графички приказ (Графички приказ бр. 2) чијом се анализом може извући закључак да преовладавају локације на којима жртве обављају своје свакодневне активности а истовремено су доступне већем броју грађана као и непосредним извршиоцима кривичних дјела. Исто тако, на основу појединих локација на којима је извршено убиство може се закључити да се ради о извршењу наручених или организованих убиства које карактерише бескрупулозност и изузетна професионалност<sup>10</sup>. На основу графичког приказа видљиво је да приликом извршења нарученог или организованог убиства преовладава коришћење ватреног оружја при чему се најчешће користи аутоматско оружје, рјеђе пиштољи, а забиљежене су и употребе снајперског наоружања, док је коришћење експлозивних направа велике разорне моћи заступљено али у мањој мјери (Графички приказ бр. 3).

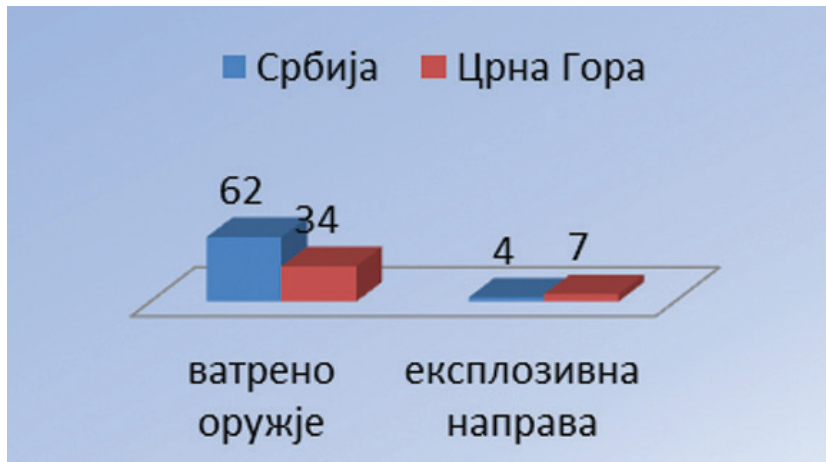
Графички приказ број 2: Локације организованих или наручених убиства у Србији и Црној Гори



Извор: Обрада аутора

<sup>10</sup> Нарочито се односи на убиство И.С. у Чачку које је извршено за вријеме док се оштећени налазио на тераси стана, убиство П.Г. зв. „Пета“ у Крушевцу за вријеме док се оштећени налазио у теретани, убиства М.А. зв. „Ацо“ и Ђ.Д. за вријеме док су се налазили у затворској установи „Служ“ у Црној Гори, као и убиство Л.Г. за вријеме док се оштећени налазио на фудбалском стадиону у Котору.

Графички приказ број 3: Средство извршења организованих или наручених убиства у Србији и Црној Гори, обрада аутора



Извор: Обрада аутора

Такође, за сагледавање феномена насиља криминалних структура те организованих или наручених убиства, аутору овог рада на основу захтјева за приступ подацима, од стране МУП-а Републике Српске уступљени су подаци о убиствима, тешким убиствима и покушајима тешких убиства, која су се десила на територији Републике Српске за период од 1996. године до 2018. године<sup>11</sup>. На основу достављених статистичких података којима располаже МУП Републике Српске, у периоду 1996 - 2016. године у Републици Српској је почињено укупно 748 убиства, што значи да се у просјеку годишње почини 36 убиства. Просјечна годишња стопа промјене у посматраном периоду је негативна и износи -6,4%, што значи да стопа убиства показује тенденцију пада и да се сваке године смањивала у просјеку за 6,4%. Највећи број убиства је почињен у 1996. години – 83, у којима је живота лишено 89 лица, а најмањи у 2011. години – 19 убиства, у којима је живота лишено 21 лице. Према структури почињених убиства у посматраном периоду, од укупног броја (748) убиства извршено је:

- 492 КД убиство или 65,8% од укупног броја убиства,
- 134 КД тешко убиств или 17,9% од укупног броја убиства,
- 41 КД убиство дјетета при порођају или 5,5% од укупног броја убиства и
- 27 КД нехатно лишење живота или 3,6% од укупног броја убиства,

<sup>11</sup> Информација МУП РС број С/М-1-053-89/19 од 13.03.2019. године.

- 49 случајева убиства у којима је починилац након извршеног убиства починио самоубиство, што представља 6,6% од укупног броја убистава
- 5 КД убиставо која су починили припадници СФОР-а, 0,7% од укупног броја убистава.

У посматраном периоду у почињеним убиствима, живота су лишена 802 лица, од којих је: 544 (67,8%) мушкараца, 206 (25,7%) жена и 52 (6,5%) дјетета и малољетника.

Исто тако, од 188 извршених КД убиставо од стране непознатих лица у периоду 1996–2016. године, расвијетљено је 114 КД убиство: 103 кривичних дјела је расвијетљено у истој години када су и почињена, док су у 11 КД почињеници откривени у наредном периоду. Од укупног броја почињених убистава 748, остала су неријешена 74 убиства или 9,9% од укупно извршених у којима је смртно страдало 80 лица:

- 56 КД тешко убиство и КД убиство, у којима је смртно страдало 59 лица,
- 8 КД убиство у којима је смртно страдало 11 лица, а по којима је МУП РС подносио извјештаје и допуне извјештаја тужилаштву (од чега 7 за КД тешко убиство и једно КД убиство),
- 5 КД убиство дјетета при порођају и
- 5 случајева убистава која су починили припадници СФОР-а.

У периоду 1996–2016. године почињено је укупно 626 КД тешко убиство и убиство, која су такозвана „класична убиства“ и чине 83,7% свих почињених убистава у Републици Српској у посматраном периоду. Од ових класичних убистава, остало је нерасвијетљено 56 КД, у којима је живота лишено 59 лица:

- Од укупно извршених 134 КД тешко убиство остало је нерасвијетљено 18 ових КД, у којима је живота лишено 18 лица и
- Од 492 извршених КД убиство, остало је нерасвијетљено 38 КД убиства у којима је живота лишено 41 лице.

На основу достављаних података од стране МУП-а РС, сачињен је посебан графички приказ (Графички приказ бр.4) на основу кога је видљиво да су у периоду од 1996. до 2018. године евидентирана 64 кривична дјела која нису расвијетљена и за која не постоје осуђујуће судске пресуде, а могу се повезати са насилничким криминалитетом. Исто тако у наведеном графичком приказу је предстаљено кретање броја кривичних дјела насилничког криминалитета за период од 22 године, у коме је видљиво да је значајан број кривичних дјела која нису расвијетљена, извршен у периоду од 1996. до 2003. године, као и да се током 2017. и 2018. године догодило 6 кривичних дјела која се могу повезати са дјеловањем организованог криминалитета. Овдје је битно напоменути



да је су за поједина кривична дјела поднесени извјештаји о откривању извршиоца а у појединим случајевима су у току судски поступци или су они окончани, те предочена кривична дјела су представљена како би се обухватила димензија насилничког криминалитета на одређеном простору и времену. Имајући у виду да се у више наврата мијењало кривично законодавство, аутор се одлучио да за потребе овог рада користи правне квалификације кривичних дјела која су извршена за вријеме важења одређеног кривичног закона, уз напомену да постоји могућност да поједина кривична дјела по својим карактеристикама нису наручена или организована од стране криминалних структура.

Такође, на основу податка којима располаже МУП РС, током 2018. године документована су кривична дјела тешког убиства у покушају<sup>12</sup>

---

<sup>12</sup> Дана 08.01.2018. године полицијски службеници МУП РС надлежном тужилаштву су поднијели Извјештај о откривању извршиоца кривичног дјела против НН извршиоца, јер постоје основи сумње да су починили КД тешко убиство из члана 125 став 8, а у вези са чланом 22 КЗ РС, на тај начин што су у временском периоду од 09.12.2017.-03.01.2018. године у Шипову, у стаклену чашу поставили ручну бомбу, потом истој ослободили осигурач, те је ставили у ПМВ „Тојота Хиклус“, приликом чега је дана 03.01.2018. године приликом стартовања наведеног возила дошло до активирања бомбе, усљед чега је дошло до оштећења возила, као и објеката у близини, док лица у возилу С.М. – сувозач и М.С- возач, нису задобили тјелесне повреде.

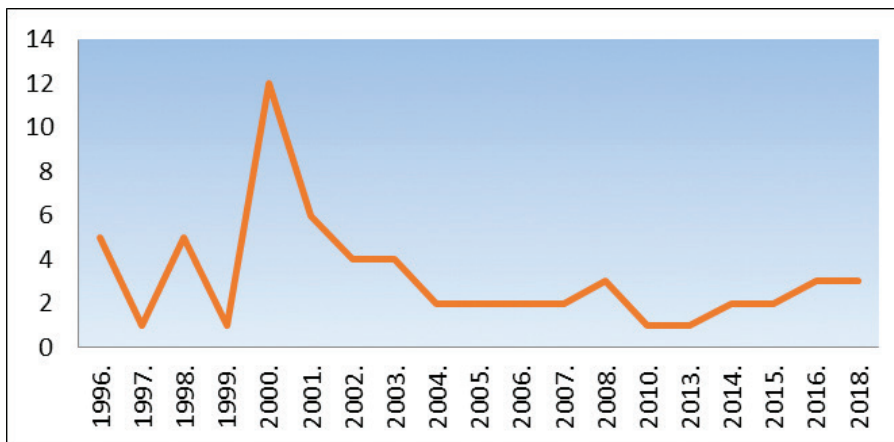
Дана 07.06.2018. годин полицијски службеници МУП РС надлежном тужилаштву су поднијели Извјештај против НН лица или више њих због постојања основа сумње да је/су дана 05.06.2018. године око 01,40 часова дошао до мјеста Кочићево бб, општина Лакташи, а потом неопажено и до стамбене куће власништво И.Д. високо позиционираног полицијског функционера МУП РС, а који се тада заједно са супругом налазио у кући, након чега је пришао у непосредну близину куће да би потом у правцу исте бацио за сада непознату минско – експлозивну направу а која се активирала са вањске стране бетонског зида дворишне ограде усљед чијег је дејства наступила мања материјална штета док повријеђених лица није било, чиме је/су починили кривично дјело „Тешко убиство у покушају“ из члана 125. став 1. тачка 8. а у вези са чланом 22. „Покушај“ став 1 КЗ РС, на штету И.Д.

Дана 15.09.2017. године полицијски службеници МУП РС надлежном тужилаштву су поднијели Извјештај о почињеном КД „Тешко убиство“ из члана 125 КЗ РС у вези са чланом 22 КЗ РС против НН извршиоца или више њих, јер су дана 14.09.2017. године око 14,59 часова у Билећи, у Улици Пеке Павловића поставили непознату направу под ПМВ „Brilliant“, црне боје, која је активирана кад је оштећени Г.Б. ставио возило у моторни погон, усљед чега је задобио ТТП, и усљед чега је наступила штета на возилу као и објектима који се налазе у непосредној близини.

Дана 04.10.2017. године, полицијски службеници МУП РС надлежном тужилаштву су поднијели Извјештај о откривању извршиоца кривичног дјела против Н.Б. и А.С, јер постоје основи сумње да је Н.Б. у периоду од 2015. године па до 03.10.2017. године извршио КД „Трговина утицајем“ из члана 321 став 2 КЗ РС на штету лица С.Ш. и на тај начин прибавио противправну имовинску корист у износу од 30 000 КМ, и да су Н.Б. и А.С. дана 09.08.2017. године на подручју Града Бања Лука, у Улици Булевар Војводе Степе Степановића починили КД „Тешко убиство“ из члана 125

а с обзиром на специфичне начине извршења, својство оштећених лица и друге карактеристике и та кривична дјела се могу довести у везу са организованим насилничким криминалитетом.

Графички приказ број 4: Кривична дјела насилничког криминалитета у Републици Српској



Извор: Обрада аутора

## ЗАКЉУЧАК

Криминална организација је склона да се служи насиљем. У питању је прије свега функционално насиље којим се омогућава или олакшава остварење циљева организације. Насиље може да буде елемент кривичних дјела која врши организација, односно њени припадници, оно може да буде такође примијењено и против чланова организације који су прекршили њена правила и у таквом sluђају насиље предствала садржај одговарајуће санкције односно казне. Насиље се у неким случајевима спроводи на посебно бруталне начине, тако да се криминалној конкуренцији, али и грађанима, те самим државним органима шаље специфична „порука“ о снази такве организације, чиме се слаби „воља“ како „конкуренције“, тако и државних органа те релеватних политичких субјеката и самих грађана, да се активности те организације ефикасно сузбију.

став 2, а у вези са чланом 22 КЗ РС и КД „Изазивање опште опасности“ из члана 394 став 3 КЗ РС на тај начин што су поставили експлозивну нараву испод возила које користи лице С.Ш., која је експлодирала након што је лице ставило ПМВ у погон, усљед чега је С.Ш. задобио тјелесне повреде, као и грађанин И.Ј., и усљед чега је наступила материјална штета на 6 возила, као и стамбеним објектима.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Ђурђевић, З., (2008). Врсте насиља и њихове карактеристике. Београд: Криминалистичко – полицијска академија,
2. Јовашевић, Д., Митровић Љ., Икановић В. (2018). Коментар Кривичног законика Републике Српске. Бања Лука: ЈУ Службеник гласник Републике Српске,
3. Маринковић Д, Мијалковић С. (2011). Криминалистичке истраге наручених убистава. Београд: Удружење правника Србије,
4. Мијалковић, С. (2012). Организовани криминал и тероризам. Београд: Криминалистичко – полицијска академија,
5. Шкулић, М. (2015). Организовани криминалитет. Београд: ЈП Службени гласник,
6. Пресуда Суда БиХ број Х-К-08/540-1 од дана 16.04.2010. године, приступљено дана 12.03.2019. године,
7. Пројекат „Црна књига“ доступно на <https://www.crnaknjiga.rs/>, приступљено дана 12.03.2019. године,
8. Интернет портал „Крик“, доступно на <https://www.krik.rs/o-nama/>, приступљено дана 12.03.2019. године,
9. Информација МУП РС број С/М-1-053-89/19 од 13.03.2019. године.

## APPEAL OF VIOLENCE IN CRIMINAL STRUCTURE

Siniša Grumić\*

**Abstract:** Members of the criminal structures in the implementation of their criminal activities apply two basic instruments, namely violence and corruption, where these instruments of varying intensity and form of manifestation are also different from the ones subjected to violence and corruption, which depends on the specific the purpose of the criminal activity that is to be realized. The paper deals with the theme of violent organized crime as well as the form of violence, given that organized crime is causing a great degree of disturbance of citizens and endangering security in general. Also, work will try to show drastic examples of violent activities undertaken by criminal structures in Republika Srpska, Serbia and Montenegro, taking into account the empirically established characteristics of organized crime.

**Key words:** organized crime, violence, contracted or commissioned killings, "professional and paid killer", Republika of Srpska, Serbia, Montenegro, organized crime groups.

\* Ministry of Interior of the Republic of Srpska, email: [Sinisa.Grunic@mup.vladars.net](mailto:Sinisa.Grunic@mup.vladars.net)

Рад за примљен: 4. 3. 2019. године  
Рад прихваћен: 8. 5. 2019. године

## БЕЗБЈЕДНОСНЕ ПРИЈЕТЊЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ПРОУЗРОКОВАНЕ ВАХАБИЈСКОМ ИДЕОЛОГИЈОМ

Обрад Вуковић, МА\*

**Апстракт:** Као предмет рада у једној реченици бисмо могли означити: идеолошке основе на плану другачијег приступа у исповиједању и практиковању вјере у односу на ислам балканских традиционалиста што за посљедицу има издвајање из званичних и легитимних оквира заједнице исламских вјерника ради организовања друштвеног и вјерског живота по сопственим правилима, ван законом прописаних норми. Истраживање обухвата проучавање историјских околности под којима је настао и околности под којима је доспио на простор Балкана са детаљним приказом карактеристика тог другачијег интерпретирања ислама с обзиром да је на њима и базирано разилажење са неистомишљеницима. Рад представља приказ безбједносних пријетњи којима због вахабијског идеолошког обрасца може бити нарушен безбједносни амбијент.

**Кључне ријечи:** ислам, вахабизам, Босна и Херцеговина, безбједност, пријетња, тероризам

\* Полицијска академија Бања Лука, имејл: v.obrad@yahoo.com

## УВОД

Муслимани Босне и Херцеговине окупљени су у институцију Исламске заједнице у Босни и Херцеговини<sup>1</sup> која представља њихово духовно вођство. Њена улога се огледа у организовању вјерског живота вјерника и њиховог усмјеравања у правцу на који она види и тумачи вјеру и вјерске прописе. Темом рада обухваћени су они који јавно или прећутно не признају институцију Исламске заједнице због тога што на нешто другачијим идеолошким основама практикују ислам. Основне догме и темељи вјеровања нису доведени у питање. Те разлике су присутне у погледу упражњавања молитвене праксе и начина понашања у свакодневном животу. Због природе тог другачијег учења које не трпи компромис него се карактерише једном искључивошћу за посљедицу имамо издвајање из оквира исламске заједнице и окупљање у такозваним параџематима који усљед одређених околности из вјерских објеката могу да се претворе у мјеста за ширење фанатизма и екстремизма са озбиљним импликацијама по безбједносни амбијент. Иако је доласку једне другачије, ригидније, форме ислама кумовао читав низ предратних околности ипак се стање знатно промијенило тек доласком „светих ратника“, муџахедина. Они су, вођени ригидном џидахистичком идеологијом, дошли у ратом захваћену Босну и успјели су кроз јаку пропагандну дјелатност остварити велики утицај на друштво.

## ДЕФИНИСАЊЕ ВАХАБИЗМА КАО ПРАВЦА ИСПОВИЈЕДАЊА ИСЛАМА

Суштина вахабизма је у томе да су селефије и вехабије назив за исту идеју, а објашњавајући феноменологију једног и другог правца Хасан Али Секаф користи формулацију „салафизам/вахабизам“ не правећи уопште дистинкцију те указујући тиме да су у изношењу ставова обухваћени и један и други феномен (Sekkaф, 2005: 34). Према наводима др Решида Хафизовића, редовног професора Факултета исламских наука у Сарајеву, датог у интервјуу за Дојче Веле: „појам селефизма означава прве генерације у историји ислама и историји муслиманског мишљења и тај појам се односи на прве двије или три генерације муслимана непосредно након времена посланика Мухамеда.“ (Хафизовић, Р. (2008). Марк Сејдмен за салафисте каже да они: „одређене изворе вјеровања одбацују као иновације (бидах) које, будући да су их искварили неисламски утицаји, разводњавају Божију ријеч.“ (Sageman, 2006: 12).

---

<sup>1</sup> Види опширније путем интернет сајта Исламске заједнице у Босни и Херцеговини: <http://www.islamskazajednica.ba/islamska-zajednica/o-islamskoj-zajednici>

Један од најсвеобухватнијих приказа карактеристика вахабизма представљен је у студији Оливера Потезице међу којима ћемо посебно издвојити сљедеће (Потезица, 2007):

- Многи за вахабизам сматрају да је прије свега политички покрет у исламу и врста политичке идеологије који је и настао ради остваривања политичких циљева и амбиција
- Вахабити не признају примат ниједне од четири правне школе сунитског ислама;
- Примјетно је неадекватно наглашавање неких мање значајних питања која се односе на упражњавање вјерске праксе;
- Тежећи идеализму у практиковању, исповиједању и наметању својих вјерских убјеђења нерјетко прибјегавају нетолерантним, фанатичним, па и насилним методама;
- Карактеристично је одбацивање свих „западних идеологија“ као што су капитализам, социјализам, либерализам, демократија ... (Потезица, 2007).

### ДОЛАЗАК ВАХАБИЗМА НА ТЛО БиХ

Долазак вахабизма и околности које су погодиле стварњу парацетата можемо посматрати у три фазе које су међусобно повезане. Прва фаза би била до 1992. године. Ова фаза подразумијева сазријевање радикалних ставова у одређеним круговима босанско-херцеговачког друштва при чему је Исламска декларација чији је аутор био Алија Изетбеговић била сублимација идеја о томе како би требао изгледати друштвени поредак и живот муслимана на тлу тадашње Југославије<sup>2</sup>. Исламска декларација је била и крунски доказ у познатом Сарајевском процесу у којем су изречене правоснажне пресуде припадницима организације Млади муслимани<sup>3</sup>. Друга фаза тиче се уласка вахабизма на велика врата у току грађанског рата под окриљем страних бораца – муџахедина да би у трећем периоду након 1996. године дошло до експанзије и ширења вахаби идеја, али и до стварања широке базе домаћих вахабита.

Најзначајнија карактеристика рата у Босни, посматрано из перспективе овог рада, јесте то што су се регуларној војсци Армије Босне и Херцеговине 1992. и 1993. почели придруживати страни борци из земаља Арабијског полуострва који су са собом доносили идеологију, код нас назван вахабизам. Есад Хећимовић у својој студији наводи да

---

<sup>2</sup> Наведени документ доступан је на интернет страници: <https://www.hercegbosna.org/STARO/download-hr/Alija-Islamskadeklaracija.pdf> приступљено 30.04.2019.

<sup>3</sup> Пресуда Окружног суда у Сарајеву, број К: 212/83 од 20.08.1983.

су за долазак страних бораца морала бити испуњена два услова: „Први предуслов је постојање оружаног конфликта, у коме муслимани страдавају само због тога што су муслимани, и други је постојање локалног покрета исламског буђења“ (Хећимовић, 2009: 59). У Хашкој пресуди генералу Армије Републике БиХ, Расиму Делићу, стоји да се израз „муџахедин“ са значењем „Алахов борац“ користио за стране држављане из арапских земаља који су за вријеме рата дошли у БиХ<sup>4</sup>. Такође, констатовано је и то како се израз „муџахедин“ може користити и за босанске муслимане који су се прикључили борцима из иностранства због тога што су прихватили њихову идеологију и начин ратовања. У пресуди је долазак муџахедина дефинисан параграфима број 166. и 167.: „У љету 1992., први муџахедини из иностранства стигли су на подручје Травника и Зенице у средњој Босни. У РБиХ су улазили најчешће из Хрватске и уз помоћ хрватских власти. Чини се како је политичко руководство РБиХ подржавало долазак муџахедина. Док је, како се чини, присуство барем неких од муџахедина из иностранства било мотивисано жељом да се босанским Муслиманима пружи хуманитарна помоћ, докази показују да је већина њих пружала активну подршку војној борби против непријатеља босанских Муслимана, спремна да крене у „џихад“ тј. свети рат“<sup>5</sup>. У пресуди против Енвера Хаџихасановића и Амира Кубуре<sup>6</sup>, бивших официра ЈНА, између осталог стоји: „Но, с временом су страни муџахедини почели ширити фундаменталистичку визију ислама. Налагали су босанским женама да се прекривају, осуђивали конзумацију алкохола и од домаћих муслимана тражили да се држе ислама. Страни муџахедини упадали су у кафиће и ресторане у којима се служио алкохол. Када би видјели неку жену или младу дјевојку да је одјевена на непрописан начин, жестоко би реаговали. Због тако строгих ставова односи између странаца и домаћих људи постајали су све лошији.“<sup>7</sup> Дејтонским мировним споразумом било је предвиђено да сви страни борци морају напустити БиХ, међутим на различите начине им је био омогућен останак. Док су неки држављанства добили захваљујући заслугама у рату, неки су се поженили и тако постали домаћи држављани, те се на тај начин одредба о екстрадицији више није

---

<sup>4</sup> Међународни суд за кривично гоњење особа одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права почињена на територији бивше Југославије од 1991. године, предмет бр. IT-04-83-T, датум: 15.09.2008. Доступно путем интернета: <http://www.icty.org/x/cases/delic/tjug/bcs/080915bcs.pdf> приступљено 30.04.2019.

<sup>5</sup> Ибид, стр. 51.

<sup>6</sup> Међународни суд за кривично гоњење особа одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права почињена на територији бивше Југославије од 1991. године, предмет бр. IT-01-47-T, датум: 15.03.2006. Доступно путем интернета: [http://www.icty.org/x/cases/hadzhasanovic\\_kubura/tjug/bcs/060315.pdf](http://www.icty.org/x/cases/hadzhasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf) приступљено 30.04.2019

<sup>7</sup> Ибид, стр. 128.



односила на њих. С друге стране Дејтонски споразум за натурализоване муџахедине свакако није значио мир тако да су остали привржени својим исламистичким циљевима, а њихов крајњи циљ била је БиХ устројена по правилима шеријата.

## БЕЗБЈЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ ЗБОГ ПОСТОЈАЊА ПАРАЦЕМАТА

Редовни професор Факултета политичких наука у Сарајеву, Владо Азиновић и исламски теолог Мухамед Јусић у заједничком истраживачком пројекту понашање група окупљених у заједнице парацемата виде као дјеловање секташког вјерског слѣдбеништва (Азиновић и Јусић, 2016). Као највећи проблем парацемата Азиновић и Јусић у пројекту истичу то што парацемате предводе или врло често посјеђују особе са изразито радикалним погледима на свијет и који се у својим заговарањима залажу за идеју да цјелокупан живот сваког појединца желе видјети искључиво у шеријатском руху не либећи се да у циљу остварења таквих визија неријетко позивају и на насиље (Азиновић и Јусић, 2016). Главна карактеристика вахаби приступа подразумијева искључивост у погледу исправности у односу на друге интерпретације и тешко излажење на крај са свим што је другачије. Одсуство или веома мала доза спремности на компромис за посљедицу има фанатизам, фундаментализам, вјерску нетрпељивост и сл.

Фанатизам на нивоу културног конфликта за професора Драгана Симеуновића подразумијева неизбјежни фактор продубљивања проблема који код фанатика побуђује осјећај да било ко из друге етничке, религијске или чак цивилизацијске групе буде означен кривцем, непријатељем (Симеуновић, 2009). Таква врста односа, тј. фанатичног приступа у ком су сви други по аутоматизму непријатељи, опасна је зато што по основу потребе заштитености непријатељ представља легитимну мету над којом је дозвољено употрејибити насиље. Употреба насиља у њиховим очима представља нешто што бисмо могли окарактерисати као вид нужне одбране. Симеуновић не остаје недоречен па тако додаје да фанатизам подразумијева и „кривицу издаје“ по основу које фанатизам није благонаклон чак ни у односу на припаднике своје групе који нису његове присталице (Симеуновић, 2009). Уско повезан са фанатизмом је и феномен екстремизма који потиче од латинске ријечи *extremus* што у преводу значи крајност, нешто што је на крајњим границама издрживог. Екстремизам се према Симеуновићу може толерисати у мјери у којој остаје на маргини, у границама у којима остаје на нивоу изолованих догађаја са минималним посљедицама (Симеуновић, 2009). Иако у сваком друштву постоји мања доза разумијевања и толеранције према екстремизму због

потребе да будемо заштићени чак и кад нисмо угрожени, оно због чега је екстремизам друштвено неприхватљив, појашњава Симеуновић, јесте његова искључивост као битно својство (Симеуновић, 2009). Одбрамбени став екстремизма усмјерен је на заштиту вриједности оних у чије име екстремисти наступају, а тврдокорност, строгаћа и оштрина у једном таквом приступу неминовно води ка нетрпељивости и нетолеранцији (Симеуновић, 2009). Предодређена карактеристиком вахабијског учења, у БиХ постоји још једна врста латентне опасности, а то је пријетња од испољавања фундаментализма. Милован Суботић фундаменталистичка стремљења објашњава као тежњу ка успостављању „свеобухватног поретка политичког, социјалног и индивидуалног живота.“ Такав један систем темељио би се на вриједностима шеријата који би се у потпуности спроводио обзиром да је за исламске фундаменталисте недопустиво да неки дио човјековог живота буде уређен било којим прописима који се не тичу исламског права. (Суботић, 2010: 378-403). Негативном утицају на плану развоја нетрпељивости и заоштравања међусобних односа вахабијских слѣдбеника са другима свакако треба придодати пропагандну дјелатност радикалних интернет портала који користећи знатижељу, појединца може претворити у симпатизера или поклоника таквих идеја. Други битан аспект на који вриједи указати су тзв. „вјерска предавања“, а колико се тичу вјере видимо по томе што својим пратиоцима проповиједају о бруталним страдањима муслимана у Мијан Мару и сличним темама свјесно стварајући у њима једну врсту набоја у ком се страдање тих људи подиже на ниво колективне свијсти да би дошло до поистовјеђивања под плаштом западњачке свеопште уротљивости против ислама што ће рећи да ни они у БиХ нису амнестирани од такве пријетње. Говорећи о пријетњама у БиХ због постојања вахабизма, Џевад Галијашевић коментарише да је проблем више него сложен из разлога што су људи из терористичке мреже инфилтрирани у вјерске институције, политичке организације, медије, невладине организације, али и најгоре од свега, дио су система безбједности (Галијашевић, 2017). По Галијашевићу рјешење треба да буде свеобухватан вид друштвеног одговора у којем свако треба да се дистанцира од екстремизма и шаље поруке разумијевања и толеранције (Галијашевић, 2017). Неко ће рећи да без обзира на идеолошку поставку вахабизма, из ког и настају споменуте пријетње, он не представља проблем све док се понашање на његовим принципима креће у оквирима закона. Међутим, проблем и настаје када се њиховим садејством, што спонтано, што намјерном злоупотребом таквог религијског обрасца у појединцу јави порив на дизањем његовог гласа, слање његове поруке. Као појединац и као неко тако немоћан у односу на масу којој се обраћа, од које се брани, од које жели да заштити своје вриједности и чијој неправди жели да се супротстави наравно да ће посегнути за „оружјем у рукама слабијих“ – тероризмом.

Тероризам као акт насиља не значи истовремено да све насилне акте можемо означити терористичким. Стога ћемо указати на елементе који се јављају у терористичком акту и то на који начин они једном акту насиља дају терористичку димензију. Војин Димитријевић истиче да без обзира на мноштво појавних облика не треба изгубити из вида прије свега *политичку димензију* тероризма ван које он не постоји при чему се тај политички мотив може утврдити на три начина: а) увјерење терористе да својим актом може изазвати политичке промјене; б) утврђивање објективних могућности да се терористичким актом тако нешто и постигне; в) утврђивање да ли је дјело заиста имало политичке посљедице (Димитријевић, 1982). У односу на то са каквим увјерењем су наступали у својим актима, какве су поруке слали и посљедице произвели, актери у случајевима<sup>8</sup> који су се десили у скоријој прошлости указују на чињеницу да вахабизам није штетан само за појединца већ и за читаву заједницу. У том контексту треба нагласити и чињеницу да присуство вахабизма на тлу Босне и Херцеговине за посљедицу има и одлазак домаћих држављана у Сирију и Ирак како би се прикључили и борили на страни ИСИЛ-а.

## ЗАКЉУЧАК

Прије свега треба инсистирати на томе да се не дозволи да се ислам у цјелини посматрано окарактерише сам по себи као извориште насиља. Умјесто зазирања од ислама и стварања исламофобије треба га разумјети. Доктринација вјерника од стране Исламске заједнице умјесто индоктринације од стране радикалних екстремиста је нужно неопходна јер смо између осталог и свјedoци чињенице да се из БиХ тренутно регрутују борци за страна ратишта. Не треба упасти у замку уопштавања па између вахабизма и тероризма ставити знак једнакости. Вахабизам је званична религија у Саудијској Арабији, али то никако не значи да су сви њени становници због тога предодређени да буду терористи. Упркос нејединству и подијељености БиХ на свим пољима, опасност

---

<sup>8</sup> На примјер 27. 06. 2010 године. Харис Чаушевић као главни организатор који је извршио терористички напад на полицијску станицу у Бугојну, био је припадник вахабијског покрета, а правоснажно је осуђен на 35 година затвора. Исто тако, 28. 10. 2011. године у Сарајеву, Мевлид Јашаревић као припадник вахабијског покрета извршио је терористички акт пуцањем на амбасаду САД. Осуђен на 15 година затвора. Такође, 27.04.2015 након терористичког напада на полицијску станицу у Зворнику истрагом је утврђено да се извршилац, Нердин Ибрић, дружио са припадницима вахабијског покрета и био под њиховим утицајем. На концу 18.11.2015, године у Сарајеву, испред касарне у Рајловцу Енес Омерагић, тада декларисани сљедбеник вахабијског покрета у нападу на припаднике оружаних снага двојицу војника је убио, а једног ранио, након чега је и сам себе разнио бомбом.

од злоупотребе вахабизма у терористичке сврхе требало би да буде први стуб уједињења сва три народа. Многобројни пропагандни видео материјали, као и запаљиви говори самопроглашених и такозваних вјерских ауторитета, вјештим радикално-вјерским формулацијама наставиће да обмањују умове и погледе на свијет код младих Бошњака злоупотребљавајући њихову прошлост, то што су били жртве породичног насиља, незапосленост, тежак социјални статус, бесперспективност, одсуство љубави у њиховим животима или то што су у рату изгубили чланове својих породица, остали без домова или били протјерани. Оног тренутка када их приволе класичним методама прихваћености, бриге, саосјећајности и нуђења једне форме освете или рјешења за ситуацију у којој се налазе, на религијским основама ти млади постају фанатични сљедбеници идеја који не трпе ништа што је другачије и не виде суживот са било ким ко није као они, а тиме је и створен оквир за терористичко дјеловање радикалних сљедбеника.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Азиновић, В.; Јусић, М. (2016). *Нови зов рата у Сирији и босанскохерцеговачки контингент страних бораца* Атлантска иницијатива, Сарајево
2. Галијашевић, Ц.; (2007) *Ера тероризма у БиХ*, Филип Вишњић, Београд
3. Галијашевић, Ц.; (2017) *Епитаф за Босну: Босна после Алије и Бин Ладена*, Филип Вишњић, Београд
4. Димитријевић, В.; (1982) *Тероризам* Радничка штампа, Београд
5. Хећимовић, Е.; (2009) *Гариби: муџахедини у БиХ: 1992-1999*, Дан граф, Београд
6. Хусеиновић, С. (2008). Ко су следбеници селефија у БиХ, *DW*, 6.12.2018, доступно путем интернет сајта <https://www.dw.com/sr/ko-su-sledbenici-selefija-u-bih/a-3853909> приступљено 25.03.2019
7. Потежица, О.; (2007) *Вехабије: између истине и предрасуда*, Филип Вишњић, Београд
8. Sageman, M.; (2004) *Understanding terror networks*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia
9. Sekkaf, N. A.; (2005) *Вехабизам/селефизам: идеолошка позадина и историјски корјени*, Сребрено перо, Сарајево
10. Симеуновић, Д.; (2009) *Тероризам: општи део*, Правни факултет, Београд
11. Суботић, М.; (2010) *Генеа исламистичког екстремизма*, Војно дело, вол.62, бр.4, стр. 378-403

### Правни прописи и електронски извори

1. Изетбеговић А., *Исламска декларација*, Доступно путем интернета: [https://www.hercegbosna.org/STARO/download-hr/Alija\\_Islamskadeklaracija.pdf](https://www.hercegbosna.org/STARO/download-hr/Alija_Islamskadeklaracija.pdf)
2. Интернет сајт Исламске заједнице у Босни и Херцеговини, доступно на: <http://www.islamskazajednica.ba/islamska-zajednica/o-islamskoj-zajednici>
3. Међународни суд за кривично гоњење особа одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права почињена на територији бивше Југославије од 1991. године, предмет бр. IT-01-47-T, датум: 15.03.2006. Доступно путем интернета: [http://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic\\_kubura/tjug/bcs/060315.pdf](http://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf)
4. Међународни суд за кривично гоњење особа одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права почињена на територији бивше Југославије од 1991. године, предмет бр. IT-04-83-T, датум: 15.09.2008. Доступно путем интернета: <http://www.icty.org/x/cases/delic/tjug/bcs/080915bcs.pdf>
5. Пресуда Окружног суда у Сарајеву, број К: 212/83 од 20.08.1983.

## SECURITY THREATS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA CAUSED WAHHABISM IDEOLOGY

**Obrad Vukovic, MA\***

**Abstract:** The subject of the paper could be summarized in one sentence as: the ideological basis of regarding a different approach in confessing and practicing religion in relation to Islam of Balkan traditionalists, which as a consequence has the distinction from the official and legitimate frameworks of the community of Islamic believers in order to organize social and religious life according to their own rules, outside the norms enacted by the Law. The research involves the study of the historical circumstances under which it appeared, as well as the circumstances under which it came to the Balkans territory, together with a detailed review of the characteristics of this different interpretation of Islam since their disagreement with the opponents were based on them.

\* *Police Academy Banja Luka, e-mail: v.obrad@yahoo.com*

Lines presents the presentation of the security threats, which due to the Wahhabi ideological pattern may disturb security environment.

**Key words:** Islam, Wahhabism, Bosnia and Herzegovina, security, threat, terrorism







# **ПРИКАЗИ**



Приказ  
УДК 35.085:351.74(048.83)  
DOI 10.7251/BPG1901179I

Приказ за примљен: 4. 3. 2019. године  
Приказ прихваћен: 8. 5. 2019. године

**ПРИКАЗ КЊИГЕ „ПОЛИЦИЈСКА ОВЛАШЋЕЊА“ АУТОРА АЛЕКСАНДРА  
МИЛАДИНОВИЋА, У ИЗДАЊУ УПРАВЕ ЗА ПОЛИЦИЈСКУ ОБУКУ**

**Доц. др Стево Иветић\***

Крајем 2018. године публикована је књига „Полицијска овлашћења“ аутора Александра Миладиновића, мср, инспектора за полицијску обуку у Јединици за полицијску обуку – Полицијској академији Бања Лука. Издавач је Управа за полицијску обуку, односно Министарство унутрашњих послова Републике Српске.

Аутор је у књизи обрадио полицијска овлашћења прописана актуелним нормативним оквиром у Републици Српској, али се, што је посебно значајно поменути, користио и упоредноправним методом, те су систематично приказана и одговарајућа рјешења у државама региона и шире.

Имајући у виду садржај књиге – полицијска овлашћења – стиче се утисак да аутор није имао тежак задатак. Наиме, с обзиром на перцепцију стручне јавности (поготово самих полицијских службеника) да се о примјени полицијских овлашћења „све зна“, те да се ту „ништа ново не може написати“, на прву би се рекло и да идеја аутора која га је мотивисала за писање књиге није ни актуелна, ни оригинална. Међутим, увидом у садржај књиге, врло брзо се стиче утисак да је таква перцепција произвољна, ненаучна, лишена објективног приступа, није заснована на анализи праксе и самим тим је нетачна. Управо то и аутор примјеђује у предговору у којем наводи да уџбеничка, монографска и друга стручна литература у којој се обрађују полицијска овлашћења готово и не постоји, те је то један од разлога зашто се прихватио задатка да књигом монографског карактера надомјести ту празнину у стручној литератури.

\* Министарство унутрашњих послова Републике Српске, и-мејл: [stevoivetic@gmail.com](mailto:stevoivetic@gmail.com)

Уколико се наведеном придодају и фактографски податци да је садржај књиге обрађен на нешто више од 300 страница, да је аутор користио чак 500 подножних напомена (у оквиру којих је интегрисао и око стотинак примјера из домаће и иностране праксе) и да је користио преко 100 библиографских јединица, не рачунајући и нормативне изворе, може се извести закључак са каквим ентузијазмом и квалитетом је аутор приступио описану монографије.

Садржај књиге је подијељен у четири поглавља. Прво поглавље се односи на концептуализацију појма, нормативног оквира и основних елемената полицијских овлашћења. Примијетно је да аутор посебан акценат, по значају и по обиму, даје начелима примјене полицијских овлашћења. Они чине засебан дио у оквиру првог поглавља, али се њихов значај и улога у примјени полицијских овлашћења „провлаче“ кроз цјелокупан садржај књиге. Аутор са правом увиђа значај мјера безбједности приликом примјене полицијских овлашћења, усљед чега у оквиру првог поглавља и овој области посвећује значајну пажњу. Садржај другог поглавља се односи на елаборацију конкретних полицијских овлашћења. Акценат је на нормативном оквиру примјене полицијских овлашћења, али се не запоставља ни практична искуства тактике примјене појединих овлашћења. У оквиру тога, аутор је користио једну неуобичајену технику – презентовања преузете нормативне основе интегрисане у текст је обиљежио другим фонтом како би били прегледнији читаоцу, што је свакако за похвалу, поготово имајући у виду значај егзегетичког метода за полицијску дјелатност.

У другом поглављу изостављена је елаборација употребе силе која представља засебно треће поглавље, а то је учињено искључиво из дидактичких разлога, подразумијевајући и да је употреба силе једно од полицијских овлашћења. Сличан разлог је и са употребом ватреног оружја као средства силе које је изостављено у трећем, а садржано је у четвртом поглављу монографије.

Примијетно је да је, по обиму, другом поглављу посвећено најмање пажње, а трећем највише, односно да је, пропорционално посматрано, једно од полицијских овлашћења (употреба силе) и једно од средстава силе (употреба ватреног оружја) много детаљније обрађено у односу на друга полицијска овлашћења (и друга средства силе). Аутор то образлаже значајем које употреба силе има у полицијском послу, као и могуће вишеструке посљедице које употреба ватреног оружја има по грађане, али и о по онога ко их примјењује.

То се поткрепљује и многобројним примјерима из домаће и иностране праксе о примјени конкретних средстава силе, а поготово ватреног оружја. У раду су поред „домаћих примјера“ наведени и примјери из полицијске и судске праксе земаља окружења, као и других држава. Посебан квалитет књизи управо даје око стотину примјера из праксе примјене полицијских овлашћења, превасходно употребе силе

и ватреног оружја, а поготово елаборирана релевантна судска пракса Европског суда за људска права.

Аутор схвата нужност правилне примјене полицијских овлашћења и посљедице незаконите и неправилне примјене, те кроз цијелу монографију истиче не само законито и тактички правилно поступање у примјени полицијских овлашћења, већ и етички заснован рад полиције у заједници. Другим ријечима, у елаборирању конкретних овлашћења, а посебно силе, поред начела законитости и других професионалних начела, аутор посебан значај даје начелу етичности у примјени полицијских овлашћења, те тако афирмише и максиму рада модерних полиција – није довољно (али је нужно) да поступају само у складу са законом, већ им се рад мора базирати и на етичким постулатима. Почетни, али не и довољан корак аутор уочава и потенцира у књизи кроз нужност поштовања одређених начела и процедура у циљу обезбјеђивања неприкосновености и двосмјерности поштовања људских права у раду полиције.

Битно је истаћи да се у монографији аутор неријетко и осврће на „лошу праксу“ поступања полиције. Имајући у виду да је за унапређивање полицијске праксе битна идентификација и евалуација „лоше праксе“, аутор јој аналитички, аргументовано и садржајно приступа, посебно апострофирајући да она не смије бити оправдање за волонтаризацију и пауперизацију обављања полицијских послова, а поготово не за прекорачење и злоупотребу полицијских овлашћења. Такав приступ у пракси довео би и до афирмисања „добре праксе“, а сљедствено и до ефикасније и исправније примјене полицијских овлашћења, што је, примјетно, и крајњи циљ и порука аутора.

Иако је у елаборирању нормативног оквира полицијских овлашћења присутан егзегетички метод, он није преовлађујући. То је и разумљиво уколико се има у виду да књига није искључиво научно штиво, већ је идеја аутора да у раду монографског карактера обједини најзначајније сегменте примјене полицијских овлашћења, те да на разумљив начин ову материју приближи онима којима је превасходно намијењена, а то су полицијски службеници. Стога књига не обилује само садржајем онога што би се могло назвати „научним“, већ и професионално „практичним“. Сам стил писања полицијским службеницима није непознат, јер је аутор један од њих, што је свакако афирмативно и чини књигу питком за читање и разумијевање прочитаног.

И на самом крају приказа монографије и неколико ријечи о самом аутору, самосталном инспектору Александру Миладиновићу, докторанду Правног факултета Универзитета у Новом Саду, мом бившем студенту, цијењеном асистенту, радном колеги и добром човјеку – пријатељу. У мојој вишедеценијској полицијској каријери заиста је било ријетко радити (блиско сарађивати) са тако вриједним и скромним колегом

који је толико посвећен својој струци и полицијској мисији и коме никад ништа није било тешко да уради у интересу и заштити интегритета полицијске професије. Стога смо понекад знали у позитивном смислу да кажемо да је А. Миладиновић „добри дух“ Управе за полицијску обуку.

Желим му да настави исправним и тежим путем којим је кренуо и да оствари напредак у професионалној и академској каријери, јер је ОН то својим професионалним односом и резултатима и заслужио.

Монографију Полицијска овлашћења искрено препоручујем свим полазницима полицијских обука, студентима безбједносних и правних наука, академској и стручној јавности и превасходно полицијским службеницима.

Приказ запримљен: 15. 3. 2019. године  
Приказ прихваћен: 8. 5. 2019. године

**ПРИКАЗ „КАТАЛОГА НАСТАВНИХ ПЛАНОВА И ПРОГРАМА  
СТРУЧНОГ ОСПОСОБЉАВАЊА И УСАВРШАВАЊА ПРИПАДНИКА  
МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ“**

**Ана Панић\***

Основни задатак Управе за полицијску обуку, као основне организационе јединице Министарства унутрашњих послова Републике Српске свакако је полицијска обука, стручно оспособљавање и усавршавање припадника Министарства.

Преко својих организационих јединица (Јединице за основну обуку – Полицијске академије и Јединице за стручну обуку), Управа развија стратегију полицијске и специјалистичке обуке, стручно оспособљавања и усавршавања припадника Министарства унутрашњих послова, као и вредновање рада и провјеру знања полицијских службеника.

Такође, у сарадњи са другим организационим јединицама Министарства, Управа за полицијску обуку дефинише образовну потребу, сачињава наставне планове и програме и реализује различите врсте обука, семинара и курсева.

У мјесецу новембру 2018. године, израђен је нови Каталог наставних планова и програма стручног оспособљавања и усавршавања припадника министарства унутрашњих послова у издаваштву Министарства унутрашњих послова. Радна група за израду Каталога именована је рјешењем начелника Управе за полицијску обуку, број 10-052.5-13/17 од 25.01.2017. године и 10-052.5-111/18 од 10.10.2018. године, а за израду су кориштени наставни планови и програми. Носилац активности наставних планова и програма, поред Управе за полицијску обуку, био је Центар за обуку. Први дио каталога се односи на полицијску обуку, односно оспособљавање кадета Полицијске академије

\* Министарство унутрашњих послова, имејл: Ana.Panic@mup.vladars.net

за компетентно обављање основних полицијских послова, у складу са важећим законским прописима, као и међународним уговорима и конвенцијама које је усвојила Република Српска. Јединица за основну обуку, као унутрашња организациона јединица Управе, носилац је активности за десет различитих наставних планова и програма, поред поменуте основне полицијске обуке. Важно је поменути и наставни план и програм семинара „Методика реализације наставе у обуци одраслих полазника“, за који постоји велико интересовање од стране других организационих јединица Министарства. Ту је свакако и наставни план и програм „Практичне обуке за новопримљене полицијске службенике за послове полицајаца са средњом стручном спремом“, као и наставни план и програм „Стручног оспособљавања запослених у Министарству унутрашњих послова са VI и VII степеном стручне спреме“, који се сваке године редовно одржавају, по пријему у радни однос.

Управа за полицијску обуку, као већински носилац свих активности, поред Јединице за основну обуку, још већи број наставних планова и програма спроводи преко Јединице за стручну обуку, односно преко својих одјељења. У Каталогу се поред полицијске обуке, налазе и специјалистичка обука и стручно усавршавање. Ради се о 94 наставна плана и програма, од којих се у току календарске године спроведе око 25 различитих наставних планова и програма, за око 300 припадника Министарства унутрашњих послова и за око 100 полазника курса за „техничко обезбјеђење“ и „обука припадника физичког обезбјеђења“. Неки од најчешће реализованих курсева, који припадају под специјалистичку обуку, јесу: „Курс за инструкторе ватрене обуке“; „Прва помоћ“, „Спасовање утопљеника“, „Обука припадника физичког обезбјеђења“ (за физичка лица), „Спречавање насиља у породици или породичној заједници“, „Курс за нижи руководни кадар“, „Курс за средњи руководни кадар“ итд. Када су у питању семинари, односно стручно усавршавање, најчешће се реализују: „Рад вођа сектора на безбједносном сектору“, „Употреба силе“, „Безбједносне политике информационо-комуникационог система у министарству“ и остали семинари за које се изкаже потреба.

Полицијске управе Министарства, у свом свакодневном раду, поред редовних послова и задатка су у обавези да врше редовну обуку полицијских службеника. Носилац активности наставног плана и програма „Редовне обуке полицијских службеника за 2019.годину“, јесте Јединица за стручну обуку – Одјељење за стручно усавршавање, али су Полицијске управе у обавези да на мјесечном нивоу врше анализу и достављају извјештај Управи за полицијску обуку.

Такође, у задњем дијелу каталога, али свакако не мање битном, налазе се наставни планови и програми за чију је реализацију задужен Центар за обуку. Ради се о 30 различитих наставних планова и програма



за стручно оспособљавање у усавршавање припадника Министарства унутрашњих послова на различитим нивоима за различите врсте послова и задатака, са акцентом на обуци припадника Специјалне антитерористичке јединице.

Свакако да је за наредни период један од послова и задатака Управе за полцијску обуку и ревизија постојећих наставних планова и програма, како би се обука и стручно усавршавање припадника Министарства подигли на још виши ниво. Самим тиме, са бољом и савременијом обуком полицијских службеника повећава се превентивно дјеловање и на тај начин и спечавање различитих облика криминалитета, али и адекватније и правилније дјеловање у области репресије.



## ЧАСОПИС БЕЗБЈЕДНОСТ, ПОЛИЦИЈА, ГРАЂАНИ

### -УПУТСТВО АУТОРИМА-

Поштовани,

У часопису *Безбједност, полиција, грађани* Министарства унутрашњих послова Републике Српске објављују се изворни и прегледни научни радови, претходна саопштења, научне полемике, стручни чланци, коментари судских одлука, прилози из међународног научног и стручног живота, излагања са научних и стручних скупова, прикази књига и сл. наставника и сарадника Високе школе унутрашњих послова Бања Лука као и осталих научних радника из земље и иностранства.

Часопис излази на српском језику и ћирилицу, а наслов рада, титула аутора, институција у којој је запослен, апстракт и кључне ријечи чланака су преведени на енглески језик. Радови који нису достављени на српском, објављују се на изворном језику у складу са правописом тог језика, уз навођење садржаја и апстракта чланка на српском, односно енглеском језику.

Часопис излази два пута годишње.

Радове који не задовољавају основне критеријуме часописа у погледу структуре рада и правила цитирања, редакција неће узети у разматрање. Уколико рукопис одговара стандардима часописа, упућује се на анонимну рецензију. Сваки рад оцјењују најмање два објективна рецензента, одабрана из реда признатих стручњака из уже научне области. По рецензији, рукописи се шаљу ауторима с примједбама и приједлозима за отклањање недостатака. Исправљене рукописе, аутори треба да врате редакцији у року од пет дана од дана пријема захтјева за дораду и исправку рада.

Достављањем рукописа за објављивање у часопису, аутори пристају на постављање својих радова на интернет страници часописа, односно на интернет страници Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци. Аутори преносе на часопис право на објављивање достављених текстова и ниједан њихов дио не може се репродуковати без писмене сагласности уредника часописа. Часопис задржава и сва остала права, изузев уколико није другачије договорено с аутором.

**Аутори приликом писања радова за часопис *Безбједност, полиција, грађани* треба да уважавају сљедећа правила:**

## I ТЕХНИЧКА УРЕЂЕНОСТ РАДА

Рад мора бити сачињен у *Microsoft Wordu*, ћириличким писмом, фонтом *Times New Roman*, величине 12 pt.

Рукописи, по правилу, не треба да буду дужи од једне половине табака, изузетно један табак. Једна половина табака износи 8 страна од 28 редова са 66 знакова у реду, односно 14400 знакова.

Табеле и графички прикази треба да буду урађени у *Microsoft Wordu*. Свака табела и графикон треба да буду означени бројем и да имају одговарајући наслов (**нпр.: Графикон бр. 1.**). Наслов и назив табеле и графикона стављају се изнад табеле и графичког приказа, док се извор наводи испод, уређен по правилима цитирања часописа.

Једначине се пишу у графичком едитору за једначине, искључиво у *Microsoft Equation* и постављају се на почетак реда. На десном рубу реда, у истом реду у којем је написана једначина, у угластој загради треба назначити њен број, почевши од броја 1.

Фотографије (слике) морају бити припремљене за црно-бијелу штампу, тј. ако је изворна слика у бојама које се у црно бијелој штампи не разликују, боје се морају замијенити „растером“ тј. различитим графичким знаковима које је потребно објаснити у легенди. У слике се уноси само најнужнији текст потребан за разумијевање, као што су мјерне варијабле с њиховим димензијама, кратко објашњење на кривуљама и слично. Остало се наводи у легенди испод слике. Максимална величина слике је 13 cm x 17 cm.

Научни и стручни радови морају да садрже: име и презиме аутора, назив и сједиште установе у којој ради, наслов рада, сажетак (апстракт) с основним налазима рада (обима од 100 до 250 ријечи), кључне ријечи (до десет ријечи), излагање суштине рада, закључак (до једне стране) и листу референци, те наслов рада, апстракт и кључне ријечи (*Key words*) на енглеском језику. Саставни дијелови сажетка (апстракта) су: циљ истраживања, коришћени методи, резултати и кратак закључак. У листи референци, наводе се библиографске референце, као што су монографије, чланци и др., и остали извори, као што су закони, коришћене интернет адресе, збирке судских одлука и сл. Референце се исписују азбучним редом у складу са предвиђеним стандардима.

У односну на претходно поменуто аутори нужно требају испоштовати следеће:

а) Наслов рада: 12 pt., bold, централно равнање (*alignment centered*), велика слова.

б) Име аутора/коаутора: 11 pt., централно равнање (*alignment centered*).

- в) Институције и Е-mail адресе: *11 pt., italic* (пишу се у фусноти).
- г) Апстракт и кључне ријечи: 11pt. потпуно равнање (*Alignment justified*).
- д) Текст рада: 12 pt., потпуно равнање (*alignment justified*), називи цјелина великим словима без редног броја (*Alignment centered*), називи подцјелина малим словима *italic*, централно равнање.
- е) Литература: 11 pt., без редног броја испред; референтни извори се наводе према абecedном реду.
- ф) Наслови слика: *11 pt., italic*, центрирано испод слике.
- г) Наслови табела: *11 pt., italic*, центрирано изнад табеле.
- х) Референце: 10 pt., наводити их у фусноти.

## II ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

У часопису *Безбједност, полиција, грађани* користи се стил цитирања - **АПА стандард** (Publication Manual of the American Psychological Association) у складу са **чланом 56 Правилника о публикавању научних публикација („Службени гласник Републике Српске“, бр. 77/10)**. Цитирање аутора се врши у тексту, без подножних напомена). С тим у вези аутори су дужни уважавати сљедећа правила цитирања:

### ЦИТИРАЊЕ У ТЕКСТУ (књиге, чланци, дисертације):

Књиге, чланци и дисертације се наводе на сљедећи начин: Када је у питању један аутор чији се дио књиге, чланка или дисертације цитира у загради се наводи презиме аутора, година издања књиге и број странице (**нпр. Кунић, 2006: 148**), а уколико је у питању парафразирање или резимирање дијела текста аутора није неопходно наводити број странице (**нпр. Кунић, 2006**). Уколико је у питању страни аутор, презиме се наводи у изворном облику на страном језику (**нпр. Roxin, 1963:148**).

Уколико је нпр. књига писана у коауторству наводе се оба аутора (**нпр. Прерадовић и Симеуновић, 2007: 145**), а уколико је ријеч о три или више аутора наводи се презиме првог аутора и латинска скраћеница *et al.* (**нпр. Бабић et al., 2006: 1054**)

Уколико се цитира више радова истог аутора, било књига или чланака, а уколико аутор има више објављених радова исте године који се цитирају, уз годину се додају латинична слова a, b, c, d, итд., последи чега слиједи само број стране (**Лазаревић, 2000a: 67**).

Уколико се цитира више различитих аутора онда се у загради наводе аутори оргиналних радова по реду објављивања и раздвајају се тачком-зарезом (**нпр. Бошковић, 2010, 25; Шкулић, 2011: 68**).

Секундарно цитирање се врши на сљедећи начин: **(нпр. Вуковић, 2004, цитирано код Крстић, 2004:110).**

а) Књиге, чланци и дисертације

**Књиге се наводе на сљедећи начин:** прво презиме (послије чега слиједи зарез) и прво име аутора, година издања у загради, назив уџбеника италиком (*italic*), назив издавача и мјесто издања (курентом). Између наведених дијелова референце ставља се тачка. Навођење назива издавача није обавезно, али је пожељно. Након овога пише се страница са које је цитирање преузето **(нпр. Кунџ, П. (2006). *Управно право. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова*).**

Уколико се у књизи помиње више мјеста гдје је издата, наводе се прва два раздвојена цртом **(нпр. Tierney, J. (2006). *Criminology*. Harlow – London: Pearson).**

Чланци се наводе на сљедећи начин: презиме и прво слово имена аутора, затим у загради година издања. Након тога пише се назив чланка у часопису (курентом), па назив часописа (*italic*), и на крају број часописа са страницом која се цитира. Назив часописа и број одвајају се зарезима. **(нпр. Шкулић, М. (2010). *Начело законитости у кривичном праву. Анали Правног факултета у Београду, 1/2010, 57 – 69.***

Када се наводи чланак у зборнику радова на српском или другом језику овог говорног подручја, послѣ назива зборника који је писан курзивом, послѣ имена уредника у загради се наводи назнака „ур.“ или „ed.“, односно одговарајућа скраћеница у другом језику (нпр., у њемачком „Hrsg.“). Затим се наводи назив рада италиком, па издавач, и на крају странице на којима се налази рад **(нпр. Buchanan, A. (1994). *Liberalism and Group Rights.. In J. L. Coleman, A. Buchanan (eds). Essays in Honour of Joel Feinberg. Cambridge University Press, 1–15*).**

Уколико постоји више аутора књиге или чланка (до три), раздвајају се тачком-зарезом **(нпр. Бавџон, Љ.; Шелих, А.; Корошец, Д.).**

Уколико се наводи књига или чланак са више од три аутора, наводи се прво презиме па прво слово имена и само првог од њих, уз додавање скраћенице ријечи *et alia* (*et al.*) курзивом **(нпр. Бошковић, М. *et al.*).**

Необјављене докторске дисертације се наводе на сљедећи начин: **Павловић, З. (2005). *Циљне оријентације у учењу. Необјављена докторска дисертација, Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет.***

б) Правни прописи и електронски извори

**Правни прописи се наводе на сљедећи начин:** пуним називом у куренту – обично, потом се курзивом наводи гласило у коме је пропис објављен, а послѣ запете број и година објављивања, поново у куренту

– обично. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања последице црте наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати (**нпр. Закон о полицијским службеницима – ЗПС, Службени гласник РС, бр. 43/10 или Закон о општем управном поступку – ЗУП, Службени гласник РС, бр. 13/02**).

Уколико је правни пропис измјењиван и допуњаван, наводе се sukcesивно бројеви и године објављивања измјена и допуна (**нпр. Закон о дјечијој заштити, Службени гласник РС, бр. 4/02, 17/08 и 1/09**).

Навођење судских одлука треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).

Цитирање текстова с интернета треба да садржи назив цитираног текста, датум приступа страници и адресу интернет странице (**нпр. European Commission for Democracy through Law, Opinion on the Constitution of Serbia. Преузето 24.05.2013. са сајта [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD\(2007\)-004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD(2007)-004-e.asp)**).

#### **Поред наведеног, аутори треба да уважавају и сљедеће напомене:**

Члан, став и тачка прописа означава се скраћеницама чл., ст. и тач., а иза посљедњег броја не ставља се тачка (**нпр. ЗКП, чл. 5, ст. 2, тач. 3 или КЗ, чл. 5, 6, 9 и 10 или ЗПС, чл. 4–12, итд.**).

Инострана имена транскрибују се на ћирилицу на српском језику како се изговарају, а приликом првог помињања у тексту њихово презиме наводи се у загради у изворном облику на страном језику курзивом, нпр.: Годме (*Gaudemet*) или Шенке (*Schönke*).

Латинске и друге стране ријечи, интернет адресе и сл. пишу се курзивом.

Сви цитирани извори у тексту рада треба да се налазе у попису литературе.

Извори који нису кориштени у раду не треба да се налазе у попису литературе.

Када од истог аутора наводимо више радова, критеријум поретка је година издања (прво иду раније издати радови па новији).

Ако се уз име аутора налази и коаутор, радови у коауторству се наводе иза ауторских.

Ако рад нема аутора, наслов дјела или институција којој се приписује ауторство заузимају мјесто аутора, односно прво мјесто.

